

SAN LUCAS

Pa' Lucas yika'ajji' pa'aj pa' lunye'jkii pa' Jesús.

¹ Olots hekhewe' t'eku'mi' qu' nika'aji' kakha' lunye'jkii pe' wekwek te'wenhetii ha'ne hane'ej jinamji'ju',* ² qa jinikfe'lets ekewe'en qe ta'lets in nifel ine'm hekhewe' ta'lijii in i'nk'aa'ija pa'aj in yi'wenijha qa hik hekhewe' iye nifel eke' wi'tlijei.* ³ Yakha' Lucas, yakhap iye in qi in week hejeeltaxik'uiha in iplu'uk'i ek in i'nk'a, qa humti qu' les le'wise' qu' hata'lijii qa' heyeili'ijpha'm qa' natsamijii ka' l'aka'the' qu' hika' e'm tenek'enhei Teófilo.* ⁴ Hats'inha qu' enikfee'letsha in yijaalija kekhewe' wekwek l'ijatshenheti'yij.*

Pa' ewi't ángel nifelkii qu' nenekfik'i pa' Juan Bautista.

⁵ Qa lunye'jkii kekhewe' nelutsji' in mexe wit-tata'a' ka' Herodes ha' sehe' Judea, hikha' i'ni' pa' ewi't pa'i lii Zacarías. In'ji'teje'm pe' pa'il liyinyejeyek Abías, l'ithayifetskiyek. Pe' lewhe'ye' lli Elisabet ta'lets pekhewe' lawa'mhitsik'i pe' ta'lets pa' Aaron'iki.* ⁶ Pa' Zacarías qa pe' lewhe'ye' Elisabet enewe'en wattsathenketik'uiha pa' Dios, qa

* **1:1** Ro 4:21; 14:5; Col 2:2; 4:12; 1Ts 1:5; 2Ti 4:17; He 6:11; 10:22

* **1:2** Jn 15:27; Hch 1:21; 26:16; 2P 1:16; 1Jn 1:1; 1Co 4:1; He 2:3

* **1:3** Hch 1:1; 23:26; 24:3; 26:25 * **1:4** Hch 18:25; Ro 2:18; 1Co

14:19; Ga 6:6 * **1:5** Mt 2:1; 1Cr 24:10

yijayanija iye week kekhewe' yit'ij pa'qu' nanaqsi-
 ijki. Ham pa'qu' nit'ijets qu' nijanik'i in yi-
 jayaanija.* ⁷ Qa hamle lelitse' qe ints'ateki' pe'
 Elisabet qa hats lawa'mhits iye. ⁸ Ewi'l pa' ne'luji'
 pa'aj pekhewe' pa'il i'nji'teje'm pa' Zacarías, qa
 yasinji' pa'aj qu' net'ithayii pekhe' qi witlijsitjii.*
⁹ Pa' hats leqfenyejeiji'jij pe' pa'il, qa yasinji' pa'aj pa'
 Zacarías qu' nuyetsji' pakha' foletsji' pe' witlijsitjii
 pa' le'wis wititset t'ejuyets pa' Yatsat'ax'inij, qe qa'
 nene'lju' pa' ewjisii (inciensio).* ¹⁰ In mexe ne'lju'
 pa'aj pa' yejutshenets ewjisii (inciensio), qa pe'
 i'nfik'i olots qa iyinek pa'aj. ¹¹ Qa hik pa'aj qa
 we'nethinets pa' ewi'l laqa ángel pa' Yatsat'ax'inij,
 ts'ap'a pa'aj, te'weyij pa' yiya'yik'i pa' ts'eewe'epji'
 (altar) t'ejuyets in tene'lju' pa' ewjisii (inciensio).*
¹² Pa' Zacarías in yi'wen pa'aj pa' ángel qi in
 yitjułaxijpha'm qa qi iye in nijiwei pa'aj. ¹³ Qa pa'
 ángel qa yit'ijets pa'aj: —Zacarías, hasu'uj e'nijiwei.
 Na' Dios hats t'eku'mij eju'l ka' iyinheye'j qa ke'
 ewhe'ye' Elisabet qa' nana'l pa' la's qa' eqiyi'ij
 hatse' Juan.* ¹⁴ Akha' qi qu' ne'sinheti'mkii qa
 olots iye pe'qu' qi qu' le'sitsi'imkii qu' nenektaxfik'i.
¹⁵ Qe pakha'an qi qu' qiyi'imji' hatse' na' Dios. Nite'
 iya'ji' hatse' pa'qu' winoye' qa niyatsik'e iye, qa
 aje'eł qu' notpo'oj pa' Espíritu Santo qu' mente'
 neneketaxfik'i.* ¹⁶ Łakha' yepiletets hatse' pe'qu'
 olotse' enewe' lelitse' ka' Israel na' Yatsat'ax'inij

* **1:6** Gn 7:1; Hch 2:25; 8:21; Fil 2:15; 3:6; 1Ts 3:13 * **1:8** 1Cr
 24:19; 2Cr 8:14; 31:2 * **1:9** Ex 30:7-8 * **1:11** Mt 2:13-14; 28:2;
 Lc 2:9; Hch 5:19; 8:26; 12:7 * **1:13** Gn 15:1; 16:11; 17:19; Mt 11:18;
 14:27; Lc 1:30,60,63; 7:33; Nm 6:3; Jue 13:3-5 * **1:15** Is 44:2; Lc
 1:41,44

hikna' leqe Dios.* 17 Qa hik pakha' iye nojo'ok'oi hatse' nakha' Yatsat'ax'inij. Pakha'an hik lunye'j qa hik let'unhenye'j iye hatse' ka' profeta'ik'i* Elías, *qe qa' naqsiiikii pe' latawjets pe' t'alhei qu' nenpiletetsju' pe' telits,* (Mal 4:6)

qa nekhewe' nite' nek'enheyutax qa' hik lunyejeye' ka' lunyejei ne' yatsathen, hats'inha qu' nanamtax na' Yatsat'ax'inij qa' hatsle nawatjilet'ik'ui.— 18 Ma' qa pa' Zacarías qa yit'ijets pa'aj pa' ángel: —¿Pa'n lunye'j pa'qu' leke'ye' qu' humtii'ija aka'an? Qe yakha' hats yaława'ma'x qa ke' yiwhe'ye' iye hats ławamhi'. — 19 Qa yeku'ł pa'aj pa' ángel: — Yakha' Gabriel. Yakha' ye'meti'mkii nakha' Dios, hik nakha' ts'ukin ewetsju' qu' jintafaakateiju' qu' henfel e'm ekewe' le'sits ink'aihits.* 20 Qa hane'ej in nite' lumti qu' yijaayi'ija ke' k'efe'ltaxi'm. Ma' qa' ham e'lijeye' hane'ej yamijii qu' nana'ltax aka' hats hi'ttaxij ewets qe yijaa'ija hatse' qu' nana'l aka'an.— 21 Qa pe' i'nfik'i olots qa hats nitatsittaxets pa'aj qu' nentenuifik'i pa' Zacarías, qa yiwjut-siten inhats'ek in yape'efi pa' fołetsji' pe' witlijsitjii pa' le'wis wititset. 22 Ma' qa in hats t'atsji'ltaxfik'i pa'aj, qa hatsle ham le'lijeye', qa aje'eł tumtaxtii qu' ni'weni' pe'ye' pakha' fołetsji' pe' witlijsitji-iyifi. Qa łokoyeiletax pe' jutsiqetsij in iyettax, qa hats amandi'ij pa'aj in ham le'lijeye'.* 23 Ma' qa in yamik'ui pa' uja'x pe' neluts in t'ithayi'yifi pe' witlijsitjii, qa wapilii pa'aj pe' łetsi'. 24 In hats teluyik'i pa'aj ekewe' nelutsji' in t'ithayii, pe' lewhe'ye' Elisa-

* 1:16 Mal 4:5-6; Lc 1:76 * 1:17 Profeta ikji' aka'an ewi'łjukhew

nifel pa' Intata pe' yit'ijets. * 1:19 Dn 8:16; 9:21; Lc 1:26; Mt 18:10

* 1:22 Lc 1:62

bet qa iwkaajtshen pa'aj, qa lee'fij (5) pe' juwelits in nite' wi's pa'aj, qa yit'ij pa'aj: ²⁵ —Yaqsi'j ye'mijkii pa' Yatsat'axyij aka'an qe qa' nili'ij ne' tsulentax.—
*

Pa' ángel qa nifelkii iye qu' nenekfik'i pa' Jesús.

²⁶ Qa in hats ewi'l tatsai (6) pa'aj leqe juwelits pe' Elisabet, pa' Dios qa nukinetsju' iye pa' ángel Gabriel pa' ewi'l witsset la's hii Nazaret, na' sehe' Galilea* ²⁷ pe' ewi'l inanyi' mexe ham yaw-itjiye', hii María. Qa hats jutsiqetsi'l wetju'l qu' lewhe'ye'yi'ij pa' ewi'l jutjana'x hii José ta'lets pa' David'ik'i.* ²⁸ Pa' ángel qa we'tmetinheti'm pa' i'ni' pe' inanyi', qa yit'ijets: —¡Hewetfel e'm, akha' qi pa' lenekumhiyijiji'! Na' Yatsat'ax'inij qu' na'n ejupkii.— ²⁹ Ke' María qa qi in yitjulaxijpha'm pa'aj pe' le'lijeyets pa' ángel, qa latawe'ljeji' pa'aj in watfaakante in yit'ij qetuk pa' ikji'ha aka' witwetfelhewo.* ³⁰ Pa' ángel qa yit'ijets pa'aj: —Hasu'uj e'nijiwei, María, qe na' Dios t'eku'm eiji'.* ³¹ Hane'ej qa' iwkaajtshen qa' nenekfik'i hatse' pa' oqwomehe', qa' eqiyi'ij Jesús.* ³² Pakha'an qiji'ha hatse' qa' leqiyi'ij iye, la's pa' Qiji'ha. Na' Yatsat'ax'inij Dios qa' netisij hatse' qu' nayaxipji' na' lots'oji'la'x kakha' aqwa'maxi'lik'i wittata'ik'i David.* ³³ Qa' nite' niliyi'ij qu' qiye'

* **1:25** Gn 30:23; Is 4:1; 25:8 * **1:26** Lc 1:19; Mt 2:23 * **1:27**
Dt 21:23; Is 7:14; Mt 1:18,20,23; Lc 2:4 * **1:29** Lc 1:12 * **1:30**
Mt 14:27; Lc 1:13 * **1:31** Is 7:14; Mt 1:21,25; Lc 2:21 * **1:32** Lc
1:76; 6:35; 8:28; Hch 7:48; 2S 7:12-13; 1R 2:12; Sal 132:11; Is 9:7; Jer
33:17

qu' netnek'enhe'yipji' ne' letsi' ka' Jacob,† qu' netnek'enhei ham pa'qu' l'aka'the'ye'.—* 34 Ke' María qa yit'ijets pa'aj pa' ángel: —¿Pa'n lunye'j qu' nana'l hatse' aka'an in mexe nite' yaqapi' pa'qu' jukhewe?— 35 Qa pa' ángel qa yit'ijiju'l pa'aj: — Na' Espíritu Santo qu' nanam ewetsju' qa na'n'epji', qa na' let'unha'x na' Qiji'ha qa' na'n'epji' iye hik qu' lunye'je' na'aj leq'eneleya'x ne'ej wasi'. Qa hik ta'lijupi' pakha' qi in Le'wis qu' nenektaxfik'i qa lenqiyi'ij “Laa'sija pa' Dios.”* 36 Jeł qeku'nek, ke' ejefeki' Elisabet in na'l iye hatse' pa' la's, yemjeetax in hats k'utshetax, kikke'en titijiti'yijets in ham la'se' qa hane'ej qa hats ewi'l tatsai (6) leqe juwelits in iwkaajtshen. 37 Qe ham pa'qu' wekweke' qu' jutsitaxi'im na' Dios.—* 38 Ma' qa yit'ij pa'aj pe' María: —Yakha' leqejkunenki'yij pa' Yatsat'ax'inij. Naqsi'jijkii pa' Dios in lunye'jek kakha' hats lenfel ye'm.— Ma' qa pa' ángel qa ikik'ui iye pa'aj.

Pe' María qa yamii pe' Elisabet.

39 Qa hik pekhewe' pe' nehutsji' pa'aj, ke' María qa itaqsunii qu' namii pa' ewi'l pe' witsetits lelits pa' uteket i'ni' na' sehe' Judea. 40 Qa uyifi pa'aj pe' letsi' pa' Zacarías qa wetfeli'm pe' Elisabet. 41 In yepi'ye' pa'aj pe' Elisabet pa' lewetfelhinye'j ke' María, ma' qa pa' omela's qa t'otspha'mkii pa'aj latawe'jji' pe' Elisabet. Qa pe' Elisabet qa topo'oj pa'aj pa' Espíritu Santo.* 42 Ma' qa pe' Elisabet qa yit'unhetik'i pa'aj in yit'ij: —Pa' Dios

† **1:33** Jacob hii iye pa' Israel'ik'i. * **1:33** Ex 19:3; Sal 114:1; Is 14:1; 29:22; 46:3; 9:6; Dn 7:14 * **1:35** Mt 1:18; 14:33; Lc 4:3,9,41; 22:70 * **1:37** Gn 18:14; Lc 18:27 * **1:41** Lc 1:67; Hch 2:4; 4:8; 9:17; 13:9

les qi'ija in le'wis pa' ne'isij qa nite' hik lunyejei ene' week efuts pe' tisij, qa les in le'wis iye pa' tisij pakha' omela's i'nji' ne' ekutjii. ⁴³ ¿Inhats'ek in yijunye'jkii aka'an, in namyii ene' lenene pa' Yatsat'axyij? ⁴⁴ Qe in i'nk'a k'epiye'ej kakha' ewetfelhinye'j qa pa' ya's ene' yikutjii' qa aje'eł t'otspha'mkii qe qi in le'wisi'mkii. ⁴⁵ Le'wisi'mkii ene' nite' yeqeku'uk'i qu' yijaayi'ija qu' nana'l hatse' week pekhewe' hats nifeli'm pa' Yatsat'ax'inij.—⁴⁶ Ma' qa ke' María qa yit'ij pa'aj: —Pa' yitawe'j qi in yiwqinhetji'ha pa' Yatsat'ax'inij,* ⁴⁷ qa pa' yeqe espíritu le'wisi'mkiiha qe ta'lets pa' Dios hik pakha' eqilina'x tsilin hatse'.* ⁴⁸ Qe nejeł yiwetsju' in yi'f'iljetsaxtax in leqejkunenki'yij, qa hane'ej qa week lahatsiyij qu' nenit'ij yiwets in qi pa' le'wis heyesti'yij.* ⁴⁹ Qe pa' Qi T'un Ham Lunye'ji'iju'ł yaqsi'j ye'mijkii pe' qits wekwek ham lunyejeji'iju'ł. iQiji'ha qa le'wisija iye aka' hii pa' Dios!* ⁵⁰ *Qa ene' week lahatsiyij qu' ne'nq'eletij pekhewe' qu' ne'njiweyiju'tha.* (Sal 103:17)* ⁵¹ Pa' lokoi yaqsiijkii pe' qits wekwek, yak'esaxik'uikii pa' yijamtitaxets pe' qi nikfe'ltaxets wekwek.* ⁵² Yiwu'mik'uifik'i pe' t'unitstax in tenek'enhei pe' lots'ojilaxitstax, qa yenpha'm qu' netnek'enhei ene' wetf'iljetsin. ⁵³ *Pe' qi iyipkuntaxju' qa tisij pa' qi qa le'wis taq,*(Sal 107:9) qa pe' qi yiwq'axintax wekwek qa ham pa'qu' netisij.* ⁵⁴ Qi in t'ifti'ts'ets ha'ne Is-

* **1:46** 1S 2:1-10 * **1:47** Sal 35:9; Hab 3:18; 1Ti 1:1; 2:3; Tit 1:3; 2:10; 3:4; Jud 25 * **1:48** Lc 11:27 * **1:49** Sof 3:17; Sal 71:19; 89:8; 99:3; 111:9; 126:2,3; Is 57:15 * **1:50** Sal 100:5; 103:11 * **1:51** Sal 89:10; 98:1; 118:15 * **1:53** Sal 34:10; 107:9; Lc 6:21,24-25

rael. Hik ha'ne leqejkunenek, qe nite' nitapi'ii pa' qi leq'iltiye'j pa'aj ⁵⁵ in yiwjutsiqeni'm pa' i'nalek'ik'i Abraham'ik'i qa week pekhewe' ta'lets. — ⁵⁶ Ke' María qa wetshetk'ewi'l juwelits in amanijup pa'aj pe' Elisabet, ma' qa i'nk'ale qa wapilii iye pa'aj pe' lets'i'.

Nekfik'i pa' Juan Bautista.

⁵⁷ In yamets pa' lahats'ij qa nekfik'i pa'aj pa' la's pe' Elisabet. ⁵⁸ Pe' metitsi'm qa pe' lefefets iye qi in le'sitsi'mkii in impi'yelij pa' Yatsat'ax'inij in hats yethinij pa' leq'ilta'xij pe' Elisabet, ma' qa week lesitsili'mkii pekhe'en.* ⁵⁹ Qa in hats yamets pa'aj wetshetk'ewi'l tatsai (8) pe' leqe neluts, qa namii pekhewe'en, qe qa' ne'nisa'xii laxpa's pa' omela's, qa yisu'untax qu' hiyifeyi'ij pa' latata Zacarías.* ⁶⁰ Qa ke' lenene qa yit'ij: —Nite', qe aka' qu' hiyi'ij yijat'ij Juan.—* ⁶¹ Qa yit'ijju' iye pekhewe'en: —Ham inek pa'qu' hiyi'ij kakha'an ene' ejefets.— ⁶² Ma' qa lokoyeile pe' yittaxiji' in nifaakantaxij iye pa' latata, pa'n qu' hiyi'ij.* ⁶³ Qa pakha'an qa iyinets pa' ewi'l najak k'eewe, qa yika' pa'aj aka'an in yit'ij: —Aka' qe hii hane'en Juan.— Qa week yitju'axijpha'mkii pa'aj pekhewe'en. ⁶⁴ Ma' qa aje'e'l pa' Zacarías qa wejje'm pa' leji' qa q'ul iye pa' lelepep, qa yape qa iyetlek pa'aj yiwqinhet pa' Dios. ⁶⁵ Qa week pekhewe' metitsi'm qi in yitju'axijpha'mkii pa'aj. Ma' qa week pa'aj pe' witsetits letits pa' uteket na' sehe' Judea in i'ye'ej pa'aj. ⁶⁶ Week pekhewe'

* **1:58** Gn 19:19 * **1:59** Gn 17:12; Lv 12:3; Lc 2:21; Fil 3:5 * **1:60**
Lc 1:13,63 * **1:62** Lc 1:22

impi'yelij aka'an qa yaqsi'j pe' latawjetsji', qa yitji-ijju': —¿Qetuk pa' lunye'j hatse' ha'ne omela's? Qe pa' lokoi pa' Yatsat'ax'inij yijaa'ija in i'nijup nakha'an.—*

Pa' Zacarías qa iyetij pakha' mexe hamik'ui qu' lunye'je'kii pa'aj.

⁶⁷ Pa' Zacarías hikpa' latata pa'aj pa' omela's, qi in topo'oj pa'aj pa' Espíritu Santo, ma' qa nifel pakha' mexe hamik'ui qu' lunye'je'kii pa'aj, qa yit'ij: * ⁶⁸ — Neniwqinhetji'ha pa' Yatsat'ax'inij, leqe Dios ene' Israel, qe te'nilitju' qe qa' nilin ha'ne letset. * ⁶⁹ Ma' qa hats niihin ink'uipha'm pa' ewi'l'qi t'un eqilina'x ta'lets pa' David'ik'i, hikpa' leqejkunenek pa'aj. * ⁷⁰ Qa in l'anye'jek pa'aj in nifel qa i'nijji' pe' qi le'sits leqe profetalik'i, pakhaa'ij pa'aj. * ⁷¹ Qe qa' jinaqsi'jij pekhewe' inejuihifets, *qa' jinaqsi'jij iye pa' lokoi pekhewe' week napjntax ine'm.* (*Sal 106:10*) ⁷² Qe qa' ni'nq'ethinij pa' leq'iltiyejij pe' i'nalheyik'i qa qu' naqsiijkii iye pakha' hats yiwjutsiqeni'm pa'aj. * ⁷³ Qa aka' yiwjutsiqen pa'aj hik aka' nifeli'm pa'aj pa' i'nalek'ik'i Abraham, * ⁷⁴ qe qa' jinilithinik'ui pa' lokoi pe' inejuihifets, ma' qa' ham i'nijiweya'xe'kii qu' ji'nt'ithayiyi'm ⁷⁵ in ji'we'neni'ha qa jiwattsathenketetsha iye pakha'an week pekhewe' ingenehutsji'. ⁷⁶ Qa akha', omela's, lenqii'ej hatse' leqe profeta pa' Qiji'ha, qe *lojo'ok'oi hatse' pa' Yatsat'ax'inij qe qa' ajiletik'ui*

* **1:66** Hch 11:21 * **1:67** Lc 1:41; Jl 2:28 * **1:68** Sal 41:13; Lc 1:71; 2:38; He 9:12 * **1:69** 1S 2:1,10; 2S 7:26; Sal 18:2; 89:3,17,20; 132:17; Ez 29:21; 34:23-24; 37:24-25

* **1:70** Hch 3:21; Ro 1:2

* **1:72** Mi 7:20; Sal 105:8-9,42; 106:45 * **1:73** Gn 22:16-17; He 6:13

pe'qu' t'ikheijeye', (Mal 3:1) 77* hats'inha qu' ikfelitets aje'eł na' letset in leke' qu' iliye' qu' nata'lets qu' netwumhiti'yik'ui pe' lewu'lets,* 78 qe ta'lets pa' qi'ija in leq'iltiye'j inj pa' inqe Dios, ma' qa pa' hik lunye'j ne' junu' na'aj ink'ayik nełukii qa' nanam inwetsju' ta'hiipha'm pakha' les in toxpha'm,* 79 qe *qa' nanaliti'pji' pekhewe' i'ni' pa' qi in nookii qa i'ni' iye pa' leq'enełeya'x pa' witwamhi'. (Is 9:2)* Hats'inha qa' nojo i'nk'uyii pa' lenikheyij pa' wit'ikesimeya'xłekii.—* 80 Pa' omela's qa teilem in hats qiyu' pa'aj qa in t'unij iye pa' leqe'spiritu. Qa i'ni'kii pa'aj pa' ham i'ni'i' qa yamijii pa' nełuji' in hats nifeli'm pekhewe' Israel leitets.*

2

Nekfik'i pa' Jesús.

(Mateo 1:18-25)

¹ Qa lunye'jkii pa'aj pekhewe' nełutsji' in t'atsji'łfik'i pa' lafaakanek pa' qi Roma latata hii Augusto, hats'inha qu' ne'nika'ajji' (censo) pe' week jukhew, efuts, omehets in uja'xek pe' week witsetits pa' Roma leqe sehe'.* ² Aka'an hik aka' pa' yojo pa'aj in i'nk'ale wanaqsiijkii in wenika'ajji'kii (censo), hik pakha'aj pa' lahats'ij pa' Cirenio mexe gobernador ipji' pa' sehe' Siria.* ³ Ma' qa week ikiikii qu' namiikii pekhewe' letsetits pe' ta'letskii ława'mhitsik'i, hats'inha qu' ne'nika'ajji'kii. ⁴ Qa hik ta'lijupi' pa'aj pa' José in ikik'ui pa' witset Nazaret,

* **1:76** Mt 11:9; Lc 1:17 * **1:77** Jer 31:34; Mr 1:4 * **1:78** Is 58:8; Jer 23:5; Zac 3:8; 6:12; Mal 4:2; Lc 24:49; Ef 4:8; 2P 1:19 * **1:79** Is 60:2-3 * **1:80** Lc 2:40 * **2:1** Mt 22:17; Lc 3:1 * **2:2** Mt 4:24

i'ni' pa' sehe' Galilea, qa yamii pa'aj na' letset'ek pa' David'ik'i witset hii Belén nakha' sehe' Judea, qe pa' José ta'lets pa'aj pa' David'ik'i,* ⁵ qe qa' ne'nika'ahiji' ke' María, hikke' hayiits jutsiqaxij pa'aj qu' lewhe'ye'yi'ij, kikhe'en iwkaajtshen pa'aj. ⁶ Qa lunye'jkii pa'aj pekhewe'en in mexe i'ni' pa'aj ha' Belén, ke' María qa yamets pa'aj lahats'ij qu' nanqala'x. ⁷ Qa nekfik'i pa'aj pa' yojo in la's, qa yijuphehiji' pa'aj pe' penyilots qa yiwhinjiju' pa' wakka lenexkutjiyij, qe hats ham pa'aj pa'qu' letset'e pekhewe' lewhitil.

Pe' angelits qa pe' yejel pe' kots'etets.

⁸ Meti'm ha' Belén pa'aj pe' uja'x kots'etets yejel i'wiji' pa'aj pe' lehinhei in naja'xij pa' l'ejinqa'wet. ⁹ Qa te'nethinets pa'aj pa' ewi'l laqa ángel pa' Yatsat'ax'inij, qa pa' lesa'x pa' Yatsat'ax'inij qa napjuyit'ipji' pekhewe'en. Qa qi in nijiwei pa'aj.* ¹⁰ Qa pa' ángel qa yit'ijets pa'aj: — Hasu'uj e'nijiwe'yi'l qe yakha' henka'xi'l ewetsju' ka' ewi'l qi le'wis witiihet, qa hikka' week qu' ni'sinheti'mkii* ¹¹ qe hane'ej hats neki'l ewetsfik'i na' letset'ii ka' David'ik'i, na' ewi'l Eqilina'x, hik nakha' Cristo Yatsat'ax'inij.* ¹² Na'l ka' jutsiqaxij qu' i'weni'l na' omela's, wetjuphe'hji' ne' penyilots qa weniwhinjiju' ne' wakka lenexkutjiyij. —* ¹³ Qa hik pakha'aj qa laxa pekhewep iye olots angelits ewi'l i'ni'hi' pa' hayiits we'nethinetsju'

* **2:4** Lc 1:27 * **2:9** Lc 1:11; 24:4; Hch 5:19; 12:7 * **2:10** Mt 14:27 * **2:11** Mt 1:16,21; 16:16,20; Jn 4:42; 11:27; Hch 2:36; 5:31; 10:36 * **2:12** 1S 2:34; 2R 19:29; 20:8-9; Is 7:11,14

pa'aj, qa yiwqinhetji'ha pa' Dios, qa yit'ijju': ¹⁴ — iQ'i'ija in le'wis pa' Dios i'ni' pa' les toxpha'mha! iWit'ikesimeya'xtekii ha'ne sehe' ipji' pekhewe' qu' netk'enetsha nakha'an!—* ¹⁵ Ma' qa in hats wapiletspha'mkii iye pe' angelits na' wa's, qa pe' kots'etets yejeł qa yifaakateji' pa'aj: —Yape jiyamii ha' Belén qa jinte'wen pakha' nifel ine'm iku'uj pa' Yatsat'ax'inij.— ¹⁶ Qa qi in itaqsunii pa'aj, ma' qa wo'oikii qa yi'wen pa'aj ke' María qa pa' José qa pa' omela's i'wji'ju' pa'aj pe' wakka lenexkutjiyij. ¹⁷ In yi'wen pa'aj, ma' qa nifelimik'i week pa' yit'ijets pa'aj pa' ángel in t'ejuyets pa' omela's. ¹⁸ Qa week pekhewe' yepi'ye'ji'jij qa yitjułaxjiijpha'mkii pe' wekwek tefelhiti'yi'm pa'aj pe' kots'etets yejeł. ¹⁹ Ke' María yaqsi'jija pa'aj week na'aj yepi'ye'jiik'i ekewe' wekwek łunyejeikii, ma' qa yijamtijijupkii.* ²⁰ Qa pe' kots'etets yejeł in hats wapilkii pa'aj, qi in yiwqinhetji'ha pa'aj pa' Dios, qe ta'lets week pekhewe' yepi'ye' qa yi'wen iye, qa hik łunye'j pakha' hats tefelhiti'yi'm pa'aj.*

Pa' omela's Jesús qa wetka'xii pe' witlijsitjii.

²¹ Qa in yamets wetshetk'ewi'ł tatsai (8) leqe neluts in teluifik'i qa yisaxji' pa' łaxpa's qa testi'yiij qu' hiyi'ij Jesús. Hik aka' hayiits yit'ijets pa'aj pa' ángel ke' María qu' hiyi'ij in mexente' iwka-jitshen pa'aj.* ²² Ma' qa in yafits iye pa'aj pa' uja'x pe' neluts pekhewe'en qu' naqsiijkiij qu' hik łunye'je' qu' mexe netetlij eku'uk'uiju' pe' witlijsitjii, in ł'anye'jek pakha' wenit'ij yika' pa'aj pa'

* **2:14** Mt 21:9; Lc 3:22; 12:51; 19:38; Ef 1:9; Fil 2:13 * **2:19** Lc 2:51 * **2:20** Mt 9:8 * **2:21** Lc 1:31,59

Moises'ik'i. Qa neka'xii pa'aj pa' omela's ne' qi witlijsitjii na' Jerusalén qe qa' netisij pa' Yatsat'ax'inij,* ²³ in l'anye'jek kakha' we'nika'ajji' yit'ij (ley) pa'aj pa' Yatsat'ax'inij in yit'ij: —*Pakha' qu' nojo qu' wita'se' jukhew pakha'an yatsat'axij na' Yatsat'ax'inij.*— (Ex 13:2,12;

Nm 11:13) ²⁴ Qa qu' nilanifi pe'qu' inqa'metetse' ma' qa yaqsiijkii kakha' hats yit'ij pa'aj (ley) pa' Yatsat'ax'inij: —*wetsjuk pe'qu' k'iwukititse' i'nti'i qu' wetsjuk'e pe'qu' ofotets telitse'.*— (Lv 12:6-8)*

Pa' Simeón qa yi'wen pa'aj pa' omela's Jesús.

²⁵ Na'l pa'aj pa' ewi'l jukhew na' witset Jerusalén hii Simeón, ha'ne jukhew yatsathen qa yijayaanija iye pa' Intata. Notkitaxiikiiha qu' nanam pakha' qi qu' ni'fen ene' Israel. Pa' Espíritu Santo i'nipji' pakha'an.* ²⁶ Pa' Espíritu Santo qa yikfelitets in nite' wa'm qu' mexe nite' ni'wene' pa' Cristo nuk-inju' hatse' pa' Yatsat'ax'inij.* ²⁷ Pa' Simeón qa ikii pa'aj ne' qi witlijsitjii qe pa' Espíritu Santo hik pakha'le in ta'lets. Qa pekhewe' l'alhei pa' omela's Jesús in neka'xii qu' naqsiijkii pakha' hats wenit'ij pa'aj qu' net'ejuyets pa' omela's, ²⁸ pa' Simeón weikuti'l wetju'l pekhewe'en pe' witlijsitjiyifi qa tik'eyij pa'aj pa' omela's, qa iyinetspha'm pa' Dios, qa yit'ij pa'aj: ²⁹ —Hane'ej, Yatsat'axyij, yape exke'yi'ij qu' le'wise'le qu' hats nawa'm ha'ne ege-jkunenek, in lunye'jek kakha' hats lit'ij, ³⁰ qe ene' yitooyija in hats yi'wen ha'ne eqilinkeye'j.* ³¹ Ha'ne

* **2:22** Lv 12:6-8 * **2:24** Lv 5:11 * **2:25** Lc 1:6; 2:38; 23:51; Mr 15:43 * **2:26** Mt 2:12; Sal 89:48; Jn 8:51; He 11:5 * **2:30** Sal 119:166,174; Is 52:10; Lc 3:6

hayiits łajilet pa'aj qu' ni'wen hatse' ene' week witsetits. ³² *Hik qu' łunye'je' fetitjii qa' nanaliti'pji' pe' nite' Israel łelits,* (Is 42:6)
 qa' nata'lets iye qu' niwqinhetji' pe' nite' Israel ha'ne etse't Israel.—* ³³ Qa pe' ł'alhei pa' omela's qa qi in yitjułaxijpha'mkii pa'aj ekewe' wekwek yit'ij pa'aj pa' Simeón in t'ejuyets pa' Omela's Jesús. ³⁴ Pa' Simeón ma' qa iyinipji' pa'aj pekhewe'en. Ma' qa yit'ijets pa'aj ke' María łenene ha' Jesús: — Ek'en qeku'nek, ha'ne omela's taqsijkitiyijkii qu' nata'lets qu' olotse' pe'qu' nanamju'kii qa pe'qu' neniipha'mkiyek ene' Israel. Hik ha'ne iye qu' jutsiqaxi'ij pe'qu' net'ejuyiju'ł,* ³⁵ qe qa' netwenhetiyetsju' pa' łunyejeeyija pe' łaqjamtikineyejeikii pe' olots wittawjets, qa akha'le qa' qi qu' aats'e' qa qu' ika'metkii iye, María, hik qu' łunye'je' qu' nat'atsjił'ejfik'i pa'qu' witqatsjikinete.— ³⁶ Na'ł iye pa'aj pe' ewi'ł profetaki' hii Ana, łasi' pa' Fanuel'ik'i ta'letsek pa'aj pe' ława'mhitsik'i pekhewe' ta'letsek pa' Aser'ik'i. Pekhe'en hats ława'mhi'ija pa'aj. Mexe inanyi' pa'aj in tewhe'yei qa wetsjuk tatsai (7) leqe'ninqapitsij pa' lewhe'ye' qa wa'm pa'aj, qa nite'le tewhe'yei iye.* ³⁷ Qa in hats wikiihale'ej pa'aj qa yamijets ochenta y cuatro (84) leqe'ninqapitsij. Nite' ikik'uífik'i pe' qi witlijsitjii, qe t'ithayi'yi'm yijat'ij pa' Dios nełuts qa najai iye, yaqsi'j jiijkii qa nite' tekji'ij qa iyiinjiija iye pa'aj.* ³⁸ Ma' qa pe' Ana qa namijets pa'aj pa' łunye'jkii, ma' qa yit'ijetspha'm pa'aj le'wisij pa' Dios, ma' qa nifelji'ijkii pa' omela's,

* **2:32** Is 9:2; 46:13; 49:6,9; Hch 13:47; 26:23 * **2:34** Mt 21:44;

1Co 1:23; 2Co 2:16; 1P 2:8 * **2:36** Lc 2:38; Hch 21:9; Jos 19:24; 1Ti

5:9 * **2:37** Lc 5:33; Hch 13:3; 14:23; 1Ti 5:5

nifelji'ji'm week pekhewe' notkitaxik'ui pakha' yi-wejinfik'i hatse' na' Jerusalén.*

José qa pe' María qa pa' omela's qa wapilii iye pa' letset'ija Nazaret.

³⁹ Ma' qa in hats week naq'axijipji' pa'aj in yaqsiikii pekhewe' yit'ij pa'aj pa' Yatsat'ax'inij qu' nanaqsiikii (ley), qa wapilii iye pa'aj ha' sehe' Galilea pa' letset'ija Nazaret.* ⁴⁰ Pa' omela's qa hats qiyu' pa'aj qa hats t'uniyu' iye pa'aj, week neluts t'ijayifik'i pa' likfeliya'xkii, qa pa' leqi'fenkeye'j pa' Dios qa i'nipji' pakha'an.*

Pa' Omela's Jesús qa amanifi pe' qi witlijtsitjii.

⁴¹ Pe' l'alhei hayiitsle yamji'jii ha' Jerusalén week ininqapits yaqsiikii qa yamji'jets pe' le'sits neluts Pascua.* ⁴² In hats doce (12) pa'aj leqe'ninqapits pa' Jesús qa yamets iye pa'aj lahats'ij qu' nami'tii pe' l'alhei pa' Jerusalén, pakha' hats lunyejeiji'ij qa yamji'jets pa' le'wis nelu.* ⁴³ Qa in hats wapiltaxkii iye pa'aj pekhewe'en, in hats week naxijik'i pa'aj pe' le'sits nelutsik'i, qa pa' omela's Jesús qa amanji' pa' witset Jerusalén. Nite' nikfe'lets pe' l'alhei in amanji' pa' witset.* ⁴⁴ Yumtitax qu' na'n ji'teje'm pekhewepe' pekhewe' olots in ikkii pa'aj qa hats ewi'l nelu pa'aj in ikijje'm in ikkii, qa yapelek qa wo'taxiikii pa'aj qa nifaakantaxij pe' lefefets qa pe' nikfe'li'l wetju'l iye. ⁴⁵ Qa hamle yi'wene' pa'aj. Ma' qa wapilijii pa'aj ha' Jerusalén qu' nowo'oikii. ⁴⁶ Qa lunye'jkii pa'aj in hats wetshetk'ewi'l neluts

* **2:38** Is 52:9; Lc 1:68; 2:25 * **2:39** Mt 2:23; Lc 1:26; 2:51; 4:16

* **2:40** Lc 1:80; 2:52 * **2:41** Ex 12:11; 23:15; Dt 16:1-6 * **2:42**

Dt 16:16-17 * **2:43** Ex 12:15

qa yi'weni' pa'aj ke' qi witlijsitjiyifi, i'nji'ju' leqewuk'u pa'aj pekhewe' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei. Tek'enets in iyetik'ui qa nifaakankii iye pa'aj. ⁴⁷ Week pekhewe' yepi'ye' pa'aj in iyet qi in yitjulaxijpha'mkii pa' hkfeliya'xets qa in yasiinjiik'iha iye qa yeku'ljiik'i na'aj tafaakanhetiji'ijtaxij. ⁴⁸ In yi'wenij pa'aj aka'an pe' l'alhei qa qi in yitjulaxijpha'mkii pa'aj, qa pe' lenene qa yit'ij: —Ya's, ¿inhats'ek in eqfenyejeyi'lyij aka'an? Ha'ne atata qa yakha' qi in howotaxi'l eikii qa qi iye in les'l'ileheti'l iye.—* ⁴⁹ Ha' Jesús qa yeku'l pa'aj: —¿Inhats'ek in pekhel lamilijji'kii in lowotaxi'yiikii? ¿Inhats'ek in nite' lenikfe'li'l'ets in les le'wis qu' ha'nifi ene' letsi' na' Tata?— ⁵⁰ Qa pe' l'alhei qa nite'le nikfe'lik'i kakha' yit'ijets pa'aj.* ⁵¹ Ma' qa lijs'teyek pa'aj in wapilkii qa yamii iye pa'aj ha' Nazaret. Qi in tek'en pa' omela's, tek'eenetsha pe' l'alhei. Qa ke' lenene yaqsi'jija pa'aj week na'aj yepi'ye'jiik'i ekewe' wekwek lunyejeikii.* ⁵² Pa' Jesús hats t'ijaipha'mha pa'aj pa' hkfeliya'xkii qa pa' l'a'j iye, qa yape'enha iye les in yisu'un pa' Dios qa pe' jukhew pakha' lunye'j pa' Jesús.*

3

*Pa' Juan Bautista qa hats i'nq'ijatshen pa'aj.
(Mateo 3:1-12; Marcos 1:1-8; Juan 1:19-28)*

¹ Pa' qi wittata Tiberio qa hats yamijets pa'aj quince (15) leqe'ninqapitsij in wittata pa' Roma. Pa' Poncio Pilato hikpa' gobernadorijek na' sehe'

* **2:48** Mt 12:46; Lc 2:49; 3:23; 4:22 * **2:50** Mr 9:32; Lc 9:45; 18:34

* **2:51** Lc 2:19 * **2:52** Lc 2:40

Judea, qa pa' Herodes qa gobernadorijek na' Galilea, qa pa' lek'inij pa' Herodes hii Felipe qa gobernadorijek pa' Iturea qa pa' Traconite, qa pa' Lisantias qa gobernadorijek pa' Abilinia.* ² Pa' Anás qa pa' Caifás hik pekhewe' uja'xle in qitsji' in pa'il latatal, hik pakha'aj pa' Dios qa nithinetsju' pa' Juan la's pa' Zacarías, in i'ni' pa' ham i'ni'i.* ³ Qa pa' Juan qa ikijik'iju' pa' lekuwe' pa' week haqqi' Jordán. Qa nifeli'm pe' week qu' nili'ij in yaqsiiikii pe' ul'ets qa' nempuli'jju', hats'inha qu' netwumhiti'yik'ui pe' lewu'ets. ⁴ Qa in l'anye'jek pa'aj kakha' we'nika'ajji' pa' witfaakanek le'lijei pa' profeta'ik'i Isaías in yit'ij pa'aj: —Ewi'l pa' wit'ax taya'yi'kii pa' ham i'ni'i, yit'ij: *“Aqsi'ji'tik'i pa'qu' tikheyije' pa' Yatsat'ax'inij. Qa' natsathen iye hasu'uj q'if'imme' pe'qu' tikheyije'.* ⁵ *Week pa'qu' kiimiyetaxju' qa' nenenjiju' sehe'ye' qa' t'ajaye' wetju't, week ne' utekui qa ne' utekui telits qu' newetts'ejinhetifikii qa' week t'ajaye' wetju't pa' wit'ikheyi'j. Ne' q'if'imtax wit'ikheije' qa' nawattsathenket iye, qa ne' f'ulummik'i wit'ikheije' qa' nete'nila'sju' qa' lememmi'ik'i iye.* ⁶ *Week aka' wit'eseninye'j qu' ni'wen hatse' pa' leqitinkeya'x pa' Dios.”—* (Is 40:3-5) ⁷ Qa hik ta'hijupi' pa'aj pa' Juan in yit'ijji'ju' pekhewe' olots nektaxii qu' nenimpulijinju': —*¡Hik ejunyejeyi'l q'oiq'oyits telits! ¿Lekpa' nefelili'm qu' leke'ye' qu' ilati'tik'ui hatse' pa' qi iftsax lawak pa' Dios qu' nanamtax?** ⁸ *Manaqsiji'lju'ha yijat'ij pa'qu' ejunyejeyi'il qu' yijaayi'ija qu'*

* **3:1** Mt 14:1; 27:2

* **3:2** Jn 18:13,24; Hch 4:6; Mt 26:3

* **3:7**

Mt 12:34; 23:33

menink'aihiti'f hats'inha qa' ne'twenhetii, qa hasu'uj umti'il qu' nelithiniik'ui hatse' pa' qi lawak hatse' pa' Intata qu' it'ilij: “Yekheweli'f hata'fi'lets pa' Abraham'ik'i” qe yijaa'ija qu' hit'ilij ewets pa' Dios in leke' qu' naqsiijkii ene' utel qu' lelitsi'ij pa' Abraham'ik'i.* ⁹ Qa pe' witfejinetki' qa hats we'nenijupju' pa' lefitets pe' najkakui. Qa hik ta'lijupi', week pe'qu' najkak'e qu' nite' le'sitse' pe'qu' leye' qa' newetfekinifi qa' netwumhitii'ju' pa' fe't.—* ¹⁰ Ma' qa pe' olots jukhew qa efuts qa nifaakanij pa'aj: —¿Pa'n liyek pa'qu' haqsiihijkii? —* ¹¹ Pa' Juan qa yeku'f pa'aj: —Pa'qu' nana'li'm wetsjuk'e f'uihitjiyitse' qa netisij ewi'le' pa'qu' wiikfi' ham f'uihitjiye'. Qa pa'qu' nana'li'm pe'qu' laqatse' qa' netisij iye pe'ye' pa'qu' wiikfi' ham laqe'. —* ¹² Qa nekets iye pekhewe' yijaninkii wekwek qu' nenimpulijinju' iye, pekhewe'en qa yit'ijets iye: —Maestro, ¿pa'n qu' yeqfenejeyi'il yiwekek?—* ¹³ Ma' qa pa' Juan qa yeku'f iye: —Hasu'uj anhin'i'ih'i' pa' hats uja'x pa' f'ayajaxtiyihijets qu' ijanini'fkii ekewe' wekwek.— ¹⁴ Qa na'l iye pe' uja'x oq'ophelinetsilets qa nifaakan iye pa'aj: —Qa yekheweli'f, ¿lekpa' qu' haqsiihijkiiyek? — Qa yeku'f iye pa'aj pa' Juan: —Hasu'uj aqani'fikii pe'qu' e'lijeyi'il ma' qa' nelisij pe'qu' f'astaye' pa'qu' ijiweikiti'fkii. Hasu'uj iye mowotk'onihijkii iye qu' it'ilijets qu' naqsiijkii pa'qu' ul'axe' pa'qu' hamtax ul'axe' qu' naqsiijkii. I'weju'eni'lij yijat'ij pekhewe' qu' ajaleji'ji'f in oq'ophelinetsiletsi'f. —

* **3:8** Jn 8:33 * **3:9** Mt 7:19; Lc 13:6-9 * **3:10** Hch 2:37-38

* **3:11** Is 58:7 * **3:12** Mt 9:10-11; 21:31-32; Lc 5:29-30; 7:29; 15:1

15 Qa in hunyejeyek pekhewe' jukhew qa efuts in na'l pakha' notkitaxiikii, qa week latawjetsleji' in watfaakanleji'ij, yijamtijijets pa' Juan qu' hik pakha'ye' pa' Cristo.* 16 Qa pa' Juan qa yeku'lik'i pa'aj aka'an, qa yit'ijji'ju' pekhewe' week: — Yakha' k'empuujini'lji' ha'ne iweli'te, qa pakha'te teke'lenju' qu' nanam hatse', pakha'an les t'un, t'anyipji', hik pakha' nite' ye'weju'tij iye qu' henit'ijji' pe' leqniilhayij pe' l'otshilaxtii, pakha'an qa' nempuujini'lji'ek pa' Espíritu Santo qa pa' fe't iye.* 17 Hats t'eku'mi'kii pe' leqe tseyem qe qa' niwu'mpha'mkii qu' naqsijijji' pe' trigo hats'inha pa' t'unik'i qa' niwu'mkii pe' l'ajits. Qa pe' loi qa' naqsi'j qa' nenifi pe' lextsi'ij, qa pekhewe'te l'ajits qa' niwu'mji'ju'kii pa' fe't nite' yom.—* 18 Qa olots iye pekhewep iye nifel pa' Juan in yakaklinij eke' le'sits wi'tlijei pe' jukhew qa efuts iye. 19 Pa' Juan yaq'ayintaxij iye pa'aj pa' tenek'enhei Herodes in lewhe'ye'ej pe' Herodías lewhe'ye'tax pa'aj pa' lek'inij hii Felipe, qa week iye pekhewep iye ul'ets in yaqsiijkii yaq'ayintaxij iye pa'aj.* 20 Qa week ekewe'en in hats ul'etstax in yaqsiijkii qa yukinets iye aka'an in yaqsiijkii: in yophe'l pa'aj pa' Juan.

Pa' Juan Bautista qa yimpuujin pa' Jesús.

(Mateo 3:13-17; Marcos 1:9-11)

21 Qa hunye'jkii pa'aj in nimpulijinju' pekhewe' olots pa' Juan, pa' Jesús qa wempili'j iye pa'aj. Qa in mexe iyin pa'aj pa' Jesús, qa qhofii pa'aj na' wa's.* 22 Qa pa' Espíritu Santo qa te'nilit'etsju'

* 3:15 Jn 1:19-20 * 3:16 Mt 3:11-12; Mr 1:7-8 * 3:17 Is 30:24; Mr 9:43,48 * 3:19 Mt 14:1,3; Mr 6:17; Lc 3:1 * 3:21 Mt 14:23; Lc 5:16; 9:18,28-29

pa'aj qa i'nipji' hik lunye'jtax na'aj ofo'. Qa pa' wit'ax qa nokesji'pha'm pa'aj na' wa's, qa yit'ij: — Akha' K'ayaasija qi in k'esu'un. Akha' qi in lets-sinheti'mkii.—*

Pe' lawa'mhitsik'i pe' ta'lets pa' Jesucristo.

(Mateo 1:1-17)

²³ In hats i'nju' pa'aj qu' nenfel eke' le'sits wi'tlijei, pa' Jesús qa hats yamets pa'aj treinta (30) pe' leqe'ninqapits. Titijiti'yijets qu' la'se' pa' José. Ta'lets pa' Elí, * ²⁴ pa' Eli'ik'i pa' latata hii Matat. Pa' Matat'ik'i pa' latata hii Leví. Pa' Leví'ik'i pa' latata hii Melquí. Pa' Melqui'ik'i pa' latata hii Jana. Pa' Jana'ik'i pa' latata hii José. ²⁵ Pa' Jose'ik'i pa' latata hii Matatías. Pa' Matatias'ik'i pa' latata hii Amós. Pa' Amos'ik'i pa' latata hii Nahúm. Pa' Nahum'ik'i pa' latata hii Esli. Pa' Esli'ik'i pa' latata hii Nagai. ²⁶ Pa' Nagai'ik'i pa' latata hii Maat. Pa' Maat'ik'i pa' latata hii Matatías. Pa' Matatias'ik'i pa' latata hii Semei. Pa' Semei'ik'i pa' latata hii Josec. Pa' Josec'ik'i pa' latata hii Judá. ²⁷ Pa' Juda'ik'i pa' latata hii Joanán. Pa' Joanan'ik'i pa' latata hii Resa. Pa' Resa'ik'i pa' latata hii Zorobabel. Pa' Zorobabel'ik'i pa' latata hii Salatiel. Pa' Salatiel'ik'i pa' latata hii Neri. ²⁸ Pa' Neri'ik'i pa' latata hii Melquí. Pa' Melqui'ik'i pa' latata hii Adí. Pa' Adi'ik'i pa' latata hii Cosam. Pa' Cosam'ik'i pa' latata hii Elmadam. Pa' Elmadam'ik'i pa' latata hii Er. ²⁹ Pa' Er'ik'i pa' latata hii Josué. Pa' Josue'ik'i pa' latata hii Eliezer. Pa' Eliezer'ik'i pa' latata hii Jorim. Pa' Jorim'ik'i pa' latata hii Matat. ³⁰ Pa' Matat'ik'i pa' latata hii Leví. Pa' Leví'ik'i pa'

* **3:22** Sal 2:7; Is 42:1; Mt 17:5; Lc 9:35; 2P 1:17 * **3:23** Ta'lets pa' Elí: Ikji', María ta'lets pa' Elí.

latata hii Simeón. Pa' Simeon'ik'i pa' latata hii Judá. Pa' Juda'ik'i pa' latata hii José. Pa' Jose'ik'i pa' latata hii Jonam. Pa' Jonam'ik'i pa' latata hii Eliaquim. ³¹ Pa' Eliaquim'ik'i pa' latata hii Melea. Pa' Melea'ik'i pa' latata hii Mena. Pa' Mena'ik'i pa' latata hii Matata. Pa' Matata'ik'i pa' latata hii Natán. ³² Pa' Natan'ik'i pa' latata hii David. Pa' David'ik'i pa' latata hii Isaí. Pa' Isai'ik'i pa' latata hii Obed. Pa' Obed'ik'i pa' latata hii Booz. Pa' Booz'ik'i pa' latata hii Sala. Pa' Sala'ik'i pa' latata hii Naasón.* ³³ Pa' Naason'ik'i pa' latata hii Aminadab. Pa' Aminadab'ik'i pa' latata hii Admin. Pa' Admin'ik'i pa' latata hii Arni. Pa' Arni'ik'i pa' latata hii Esrom. Pa' Esrom'ik'i pa' latata hii Fares. Pa' Fares'ik'i pa' latata hii Judá. ³⁴ Pa' Juda'ik'i pa' latata hii Jacob. Pa' Jacob'ik'i pa' latata hii Isaac. Pa' Isaac'ik'i pa' latata hii Abraham. Pa' Abraham'ik'i pa' latata hii Taré. Pa' Tare'ik'i pa' latata hii Nacor.* ³⁵ Pa' Nacor'ik'i pa' latata hii Serug. Pa' Serug'ik'i pa' latata hii Ragau. Pa' Ragau'ik'i pa' latata hii Peleg. Pa' Peleg'ik'i pa' latata hii Heber. Pa' Heber'ik'i pa' latata hii Sala. ³⁶ Pa' Sala'ik'i pa' latata hii Cainán. Pa' Cainan'ik'i pa' latata hii Arfaxad. Pa' Arfaxad'ik'i pa' latata hii Sem. Pa' Sem'ik'i pa' latata hii Noé. Pa' Noe'ik'i pa' latata hii Lamec.* ³⁷ Pa' Lamec'ik'i pa' latata hii Matusalén. Pa' Matusalen'ik'i pa' latata hii Enoc. Pa' Enoc'ik'i pa' latata hii Jared. Pa' Jared'ik'i pa' latata hii Mahalaleel. Pa' Mahalaleel'ik'i pa' latata hii Cainán. ³⁸ Pa' Cainan'ik'i pa' latata hii Enós, Pa' Enos'ik'i pa' latata hii Set. Pa' Set'ik'i pa' latata hii Adán. Pa' Adan'ik'i latata pa' Dios.

* **3:32** Mt 1:1-6
5:3-32; 1Cr 1:1-4

* **3:34** Gn 11:26-30; 1Cr 1:24-27

* **3:36** Gn

4

Pa' Jesús qa yamijets cuarenta (40) neluts in i'ni'kii pa' ham i'ni'i'.

(Mateo 4:1-11; Marcos 1:12-13)

¹ Pa' Jesús qi in topo'oj pa'aj pa' Espíritu Santo, qa tepilik'uipha'm pa'aj ha' haqqi' Jordán qa pa' Espíritu Santo qa yeka'xii pa' ham i'ni'i',* ² qa yamijets pa'aj cuarenta (40) neluts in i'ni'kii. Qa pa' inwo'met qa yijaajintax pa'aj. Ham tuje' pa'aj pe' nelutsji' in i'ni'kii pa' ham i'ni'i'. Ma' qa i'nk'aŕe yoksi'wen in iyipkun. ³ Ma' qa pa' inwo'met qa yittaxijets pakha'aj: —Qu' yijaa'ija qu' o' Dios Ła'se' qa it'ijets ene' ute qu' pani'ij.—
⁴ Qa yeku'ł pa'aj pa' Jesús: —Kekhewe' we'nika'ajji' yit'ij: “Nite' ewi'tte pa'qu' pane' qu' nitin pa'qu' jukhewe’.”— *(Dt 8:3)* ⁵ Ma' qa pa' inwo'met qa yeka'xiipha'm pakha' les in toxpha'm ma' qa aje'eł yethinij pe' week witsetits ha'ne sehe' epji'. ⁶ Qa yit'ijets: —Yakha' qu' k'elisij enewe' let'unhaxitstax qa week iye aka' le'sinyejeitax enewe' witsetits, qe yakha' hats heyesti'yij enewe'en, qa ŕeke' qu' hetisij pakha' qu' hisu'un qu' hetisij.* ⁷ Qa hik ta'lijupi', qu' monokok'enyifi qa' iyinyii ma' qa' week antsat'etsij enewe'en.— ⁸ Pa' Jesús qa yeku'ł iye pa'aj: —Ke' we'nika'ajji' Dios le'lijei yit'ij: “Iyinii pa' Yatsat'ax'inij eqe Dios. Ewi'tte qu' aqsiiikii pa'qu' nit'ij.”— *(Dt 6:13)** ⁹ Ma' qa pa' inwo'met qa yeka'xii iye na' Jerusalén qa yeka'xiipha'm łesinje'eipha'm pe' qi witlijsitjii, qa yit'ijets iye pa'aj: —Qu' yijaa'ija qu' o' Dios Ła'se' qa'

* **4:1** Lc 3:3 * **4:6** 1Jn 5:19 * **4:8** Dt 13:4

ilit'iiju' na' sehe', ¹⁰ qe ke' we'nika'ajji' Dios le'lijei yit'ij iye: “Qa' nenukinju' ne' laqa angelits qa' neje' ewets,”

(Sal 91:11) ¹¹ qa yit'ij iye: “Qa pe' tokoyei qa' net'eku'm e' hats'inha qa'nte' neqfe'metene' ne' utel ne' ef'iyei.”— (Sal 91:12) ¹² Pa' Jesús qa yeku'l iye pa'aj: —Yit'ij iye ke' Dios le'lijei: “Hasu'uj ijaajin pa' Yatsat'ax'inij eqe Dios.”—

(Dt 6:16) ¹³ Pa' inwo'met in hats ham pa'qu' leqfenye'ji'ij iye in yijaajintax pa'aj, ma' qa mexe ikik'ui iye pa'aj qe qa' nonotki'ets pakha' qu' niwemetsintaxij iye qu' nijaajin.

In i'nk'a i'nju' pa'aj qu' net'ithayii pa' Jesús pa' Galilea'ai.

(Mateo 4:12-17; Marcos 1:14-15)

¹⁴ Pa' Jesús qa wapilii iye pa'aj ha' Galilea topo'oj pa' let'unha'x pa' Espíritu Santo. Ma' qa weekij pe' witsetits na' sehe' Galilea in i'ye'ej wetju'l pa'aj pa' lunye'j.* ¹⁵ Qa i'nq'ijatshenjiifi pe' le'lijtsitjiyits pe' witsetits, qa qi in yiwqinhetji' pekhewe' week.*

Jesús qa yamii pa' Nazaret.

(Mateo 13:53-58; Marcos 6:1-6)

¹⁶ Pa' Jesús qa yamii iye pa'aj ha' Nazaret, hik hakha' qi'i' pa'aj. Qa hayiitsle yaqsi'j jiijkii qa yamji'jets na'aj witwapiihijii (sábado) qa uyifi pa'aj pe' witlijtsitjii. Qa niipha'm pa'aj qe qa' niyinenik'i ke' Intata le'lijei.* ¹⁷ Qa testi'yij pa'aj pakha' lafaakanek pa' profeta'ik'i Isaías. Qa mexe yeje'hiikii pa'aj pakha' yisu'un qu' niyinenik'i, qa yi'wen pa'aj pakha' yiyinenik'i, qa yit'ij: ¹⁸ —Na' leqe Espíritu na' Yatsat'ax'inij i'nyipji', qe tsiwjuetsiqen

* 4:14 Mt 9:26; Lc 4:37 * 4:15 Mt 4:23 * 4:16 Lc 2:39,51; Hch 13:14-16

in tseqethenju' qe qa' henfeli'm eke' le'sits wi'tlijei nekhewe' if'iljetsits. Ts'ukinju' qe qa' henfeli'm qu' netwejinhetiikii nekhewe' wit'opheitax, qa' ni'wen wetju't iye nekhewe' puk'aletstax. Qa' netwejinhetiikii iye nekhewe' qi in tawitjaxtiitax.* ¹⁹ Qe qa' henfel iye pa'n lunye'j hatse' pakha' leqe'ninqa' pji' pa' qi leqi'fenkeye'j pa' Yatsat'ax'inij.— (Is

61:1,2) ²⁰ Ma' qa yili'ij in yejeł qa yepiletje'm iye pa'aj pa' witfaakanek qa tisij iye pa' yejek'ui pe' witfaakanhei, qa i'nju' pa'aj. Week pekhewe' i'nifi pe' witlijsitjii qa nite' nitalket'ij in yejełju' pa'aj.*

²¹ Ma' qa iyet pa'aj pa' Jesús, qa yit'ij: —Hane'ej ha'ne nełuji' hats yafits aka' we'nika'ajji' pa'aj lepi'ye'elik'i.— ²² Qa week qi in le'sitsik'i pe' le'lijeyij pa'aj qa yitjułaxijpha'mkii iye pekhewe' yit'ij in qi in le'sitsik'i, ma' qa yit'ijju' pa'aj: —¿Me nite' hik ha'ne ha' la's ka' José?—* ²³ Ma' qa pa' Jesús qa yit'ijji'ju' pa'aj: —Tsikfe'letsha qu' it'ilij yiwets iye kakha' yi'niyayetsju' qe wenit'ij: “Weihetax metelinle ete'm. Week kekhewe' k'impiye'ełij in laqsiiji'kii ha' Capernaum, aqsiiji'kii iye ha'ne etsetiitsija.”—*

²⁴ Qa yit'ij iye: —Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets in ham pa'qu' ewii'le' profeta qu' qi qu' nineqju'nu qe yamtaxii na'aj letsetitsija.*

²⁵ Qa yijaa'ija iye aka' qu' hit'ilij ewets kekhewe' leqe nełutsji' ka' Elias'ik'i olotstax kekhewe' wiki-ihaleiyik'i ha'ne Israel, hik aka'aj hik lunye'j qu' netit'oiji' na' wa's yamijets wetshetk'ewi't inin-qapits qa ewi't k'itsje'm, qa qi in iyipkunju'

* **4:18** Mt 11:5; 12:18; Jn 3:34 * **4:20** Mt 26:55 * **4:22** Mt 13:55;

Mr 6:3; Jn 6:42 * **4:23** Mt 11:23; Mr 2:1-12; Jn 4:46-53 * **4:24** Mt 13:57; Mr 6:4; Jn 4:44

ha'ne week sehe'.* 26 Qa ka' Elias'ik'i qa nite' ewii'le' pe'qu' net'ukinhetiyii ke' wikiihaleyik'i Israel leitekiiyik'i, qe t'ukinheti'yii yijat'ij ke' ewi'He efu wikiihale' Sarepta leiteki', meti'm na' witset Sidón. 27 Qa hik lunye'j iye ha'ne Israel in olotstax kekhewe' i'nij ka' witja'me't lepra kekhewe' leqe nehutsji' ka' profeta'ik'i Eliseo. Qa ham pa'qu' ewii'le' qu' nanaxpa'lij kekhewe'en, qe ewi'He yijat'ij kakha' Naamán in naxpa'lij, Siria leile'. —* 28 Qa week pekhewe' i'nifi pe' witlijsitjii qa qi in nayu'kii in yepi'ye' ek'i ekewe' wekwek. 29 Qa niyijupha'mkii pa'aj, qa yukinik'uifik'i pa' witset, qa yeka'xii pa' koomo'oijo' pe' utek, hik pekhe' i'nipji' pa' witset, ma' qekha niwu'mtaxiiju'.* 30 Qa pa' Jesús qa tetwek'elaxiju't qa ikji'teje'm pa'aj leqewuk'u, qa ik iye.*

*Pa' ewi't jukhew i'nji' pa' ewi't inwo'met.
(Marcos 1:21-28)*

31 Pa' Jesús qa yamii iye pa'aj ha' witset Capernaum, i'ni' na' sehe' Galilea. Qa i'nq'ijatshenji'ij week qa yamji'jets na'aj witwapiihijii (sábado), 32 qa qi qa yitjulaxjiiijpha'mkii pe' i'nq'ijatshenij qe in iyet hik lunye'j na'aj qi qe tenek'enhei.* 33 Qa na'l pa'aj pe' witlijsitjiyifi pa' ewi't jukhew i'nji' pa' ewi't espíritu ul'ax. Pakha'an qa tayai pa'aj qi in t'unik'i in yit'ij pa'aj: 34 — Etswejinli't. ¿Lekpa' lanami't yijii, Jesús Nazaret leile'? ¿Ye' me hats lanami'tyii qu' etswu'l'enheti'lju'? Yakha' tsikfe'l ewets pa'n ejunye'j: Akha' e'ewi'He

* 4:25 1R 17:1; 18:1; Stg 5:17 * 4:27 2R 5:1-14 * 4:29 Nm 15:35; Hch 7:58; He 13:12 * 4:30 Jn 10:39 * 4:32 Mt 7:28-29; Jn 7:46

in lataliha pa' Dios.—³⁵ Pa' Jesús qa yaq'ayini pa'aj pa' inwo'met, qa yit'ijets: —¡Ewuikitek qa' ma'ak'ui nakha'an!— Qa pa' inwo'met qa niwu'metsju' pa'aj sehe' pa' jukhew leqewuk'uji'ju' pekhewe'en, ma' qa ikik'uifik'i pa'aj, qa nite'le yeqfe'meten.*³⁶ Qa week qi in yitju'axijpha'mkii pa'aj, qa yifaakateji', qa yit'ijju': —¿Pa'n lonyejei ekewe' wi'tlijei? Qe ekewe'en na'li'm pa' lenek'enheye'jipji' qa pa' let'unha'xipji' iye in yukinfik'ikii pe' espíritu ul'ets, qa ikfik'ikii.—³⁷ Ma' qa pa' leniie't qa weekij in yamipji' pe' metitsi'm witsetits.

Pe' leqewketi' pa' Simón Pedro.

(Mateo 8:14-15; Marcos 1:29-31)

³⁸ Pa' Jesús qa niipha'm pa'aj, ma' qa ikik'uifik'i pa'aj pe' witlijsitji, qa iki'lii qa uyi'lifi pa'aj pe' letsi' ha' Simón. Pe' leqewketi' ha' Simón qi in wanqaats'e' qe qi'ij in iwilhan pa'aj, ma' qa iyini-jets pa'aj wete'm pa' Jesús qu' ni'fen.³⁹ Pa' Jesús qa t'upi'yetsju' pa'aj pekhe'en qa yaq'ayini pa' witwilhat, qa pa' witwilhat qa ikik'uifik'i pa'aj pekhe'en. Pekhe'en qa aje'e' niipha'm pa'aj ma' qa yithayiki'im pa' laq.

Jesús qa olots pe' ni'inju' wanqaats'eju'.

(Mateo 8:16-17; Marcos 1:32-34)

⁴⁰ In uiju' pa'aj pe' junu', ma' qa tetka'xii pa'aj pa' Jesús week pekhewe' wanqaats'eju' lawtshenyejeile wetju'l. Qa t'eku'mipji'kii week pekhewe'en, ma' qa ihii.*⁴¹ Qa olots iye pe' ikik'uifik'ikii pe' inwo'metets, qa tayaiji'ij qa yitji'jij: —¡Akha' Laa'sija pa' Dios!— Qa pa' Jesús qa yaq'ayinleji'jij, nite'

* **4:35** Mt 8:26; Mr 4:39; Lc 4:39,41; 8:24 * **4:40** Mt 4:23; Mr 5:23

yiwejini'm qu' niyet, qe pekhewe'en nikfe'lets in lakhaa'ija pa' Cristo.*

Jesús qa ikijik'i pe' judiol le'lijtsitjiyits in i'nq'ijatshen.

(Marcos 1:35-39)

⁴² Qa in hats nelukii iye pa'aj, pa' Jesús qa ikik'uifik'i pa'aj pa' witset qa ikii pa' ham i'ni'i'. Qa pe' olots jukhew qa efuts iye qa wo'taxiikii pa'aj, ma' qa in yafits'ii pa' i'ni' pa'aj, qa yisu'untax qu' nenyevinju' hats'inha qu'nte' toxi' imets pekhewe'en. ⁴³ Qa pakha'le Jesús qa yit'ijets pa'aj: —Nite' leke' qu' ya'maneti'ikii hane'e'in qe les le'wis iye qu' henfeljiimek eke' le'sits wi'tlijei t'ejuyets na' tenek'enheiji' na' Dios nekhewep witsetits, qe hik aka' he'yukinheti'yijetsju' ha'ne sehe' epji'.—
⁴⁴ Ma' qa ikijik'i in nifel eke' ink'aihits wi'tlijei pe' le'lijtsitjiyits pe' judiol.*

5

Pe' witq'ehemkinel topolij pa'aj pe' wihinhitjiyits.
(Mateo 4:18-22; Marcos 1:16-20)

¹ Ewi'l pa' neluji' pa'aj pa' Jesús in i'ni' lotkoyek ke' kahi' Genesaret (Galilea). Qa qi in puk'u'uk'ui pa'aj pe' olots jukhew qa efuts iye watkatitij wetepji' qe nexpiikeyu'uj ke' le'ljei pa' Dios.* ² Pa' Jesús qa yi'wen pa'aj pe' wetsjuk wihinhitjiyits wo'nophe'hi'ju' pa' lotkoyek ke' kahi'. Ham ineji' qe pe' tenhitjiyii mexe t'ili'tjukii nimpuuju' pe' leq'ehemkil. ³ Qa pa' Jesús t'ilitji'ju' pa'aj pe' ewi'l

* **4:41** Mt 4:3; Mr 3:11-12 * **4:44** Mt 4:23 * **5:1** Jn 1:40-42; Nm 34:11; Dt 3:17; Jos 12:3; 13:27

pekhewe' witinhitjiyits pekhe' lenhitjii pa'aj ha' Simón, qa yiyaji'ijets qu' les niwu'mijetsji' pa' akaptax. Ma' qa i'nji'ju' pa'aj pe' witinhitjii, qa iyetik'ui qa yijatshen pe' olots jukhew qa efuts iye.* ⁴ In yili'ij in iyet pa'aj, qa yiyaji'ets pa'aj ha' Simón: —Yape ma'ajüiji' na' les akaptax ene' witinhitjii qa hikna' iwu'mi'hi'ju' ne' eq'ehemkili't hats'inha qu' eq'ehemki'yi'ju'.—* ⁵ Qa ha' Simón qa yeku't pa'aj: —Maestro, hats najamet in qi in he'yithayiitaxi't qa hamte yeq'ehemkineli'it. Qa hane'ej qa' heiq'ehemkiyi'ju iye qe lit'itij yiwets.—* ⁶ Ma' qa in hats teq'ehemkiiju' pa'aj, qa olots pe' teq'ehemkinel pa'aj, qa hats k'esik'i pa'aj qu' neniwk'itsinju' pe' teq'ehemkil. ⁷ Ma' qa k'es k'ek'es yit'ij pa'aj pe' lokoyei in taya'yiikii pa'aj pe' teq'ehemkifetskii i'nji'ju'kii pekhep witinhitjii qe qa' nifenijüiji'. Ma' qa namii pa' i'ni', qa week topolij pe' wetsjuk witinhitjiyits pe' lejits. Yaqaaamij qu' nuyij. ⁸ In yi'wen pa'aj aka'an ha' Simón Pedro, qa wonokok'enifi pa'aj pa' Jesús, qa yit'ijets: —Me'nton ye'mets, Yatsat'axyij, qe yakha' qi in yu'ax. — ⁹ Qe ha' Simón qa week iye pekhewep lenhifetsji' qi in niyu's pa'aj in olots wiikfik'i pe' lejits teq'ehemkinel. ¹⁰ Qa hik lunyejei iye pa'aj pakha' lunyejei pekhewe'en ha' Jacobo (Santiago) qa ha' Juan, lelits pa' Zebedeo, hik enewe' teq'ehemkifetskii pa'aj ha' Simón. Qa pa' Jesús qa yit'ijets pa'aj ha' Simón: —Hasu'uj e'nijiwei. Hane'ej qa' eq'ehemki'yii ene' jukhew qa efuts iye.—* ¹¹ Ma' qa in hats yamijetspha'mkii pa'

* **5:3** Mt 13:2; Mr 3:9-10; 4:1 * **5:4** Jn 21:3-6 * **5:5** Lc 8:24; 9:33,49; 17:13 * **5:10** Mt 14:27; 2Ti 2:26

f'isla'wet pe' witinhitjiyits, qa hikpa' yiwu'mi' pe' week, ma' qa yijayan pa'aj pa' Jesús.*

*Jesús qa yit'in pa' ewi't i'nij pa' witja'me't lepra.
(Mateo 8:1-4; Marcos 1:40-45)*

¹² Ewi't pa' nelu pa'aj pa' Jesús in i'ni' pa'aj pa' ewi't witset, qa namii pa'aj pa' ewi't jukhew wanqaats'e' weekij pa' l'aj in i'nij pa' witja'me't lepra. Pa' jukhew in yi'wen pa'aj pa' Jesús, qa wonokok'enju' yamitetsju'ha pa'aj lotkoyek pa' sehe', qa iyinets: —Yatsat'axyij qu' isu'un, qa leke'ye' qu' enli'j ye'mju' ha'ne yawtshek.— ¹³ Pa' Jesús qa yijin pa' loko'i qa t'eku'mets, qa yit'ijets: —Ehe, hisu'un. ¡Hane'ejija qu' etetli'jju'!— Qa hik pakhaa'ijha qa naxpa'lij pa' laatshektax pa' jukhew. ¹⁴ Pa' Jesús qa yiyajitaxetskii pa'aj, qa yittaxijets: —Hasu'uj enfeli'm pe'ye'. Mali'ii qa' menethinets pa'qu' pa'ie'. Qa' eyijii pa'qu' eqisit'e (ofrenda) qu' net'ejuyets in hats letetli'jju' qe hikka' inaqyaji'ij pa'aj ka' Moises'ik'i, hats'inha qa week nenikfe'lets in hats lanaxpa'lijha ka' aja'me'ttax.— ¹⁵ Qa week neluts les qi in te'niihei pa'aj pa' Jesús. Ma' qa olootsija pa'aj pekhewe' namiikii qe qa' nepi'ye'ija qa qu' nihaminheti'miikii iye pe' laatsheitax. ¹⁶ Qa pa' Jesús qa ikji'jii pa' ham i'ni'i' qu' niyinjii'ij.*

*Jesús qa yotshinju' pa' ewi't onqoktax.
(Mateo 9:1-8; Marcos 2:1-12)*

¹⁷ Ewi't pa'aj pa' nelu pa' Jesús in yijatshen pe' jukhew qa efuts iye, i'nji'teje'm iye pe' uja'x fariseol qa pe' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'ljei

* **5:11** Mt 4:20,22; 19:29; Mr 1:18,20; Lc 5:28
Lc 6:12

* **5:16** Mt 14:23;

ta'liikii pe' week witsetits Galilea qa pa' Judea, qa ha' Jerusalén iye. Qa pa' let'unha'x pa' Yatsat'ax'inij Dios qa i'nji'teje'm pa' Jesús qe qa' ninqilinijkii.* ¹⁸ Ma' qa namii pa'aj pe' uja'x jukhew nekaxij pa' witiwhi'la'x pa' ewi'l jukhew onqok nite' p'e's. Qa yisu'untax qu' neka'xetsji' pa' i'ni' pa' Jesús pe' wititsi'ifi. ¹⁹ Qa hamte l'ikheyi'ji'ij pa'aj qe olots pe' jukhew qa efuts iye. Ma' qa wehijipji' pe' wititsi' qa yitju'etsju' pa' wankaajukiju'. Qa hikpa' yuihinijii pa' lewhi'la'x pa' wanqaats'e'. Qa yetshenetsju' pa' leqewuk'uji'ju' pe' jukhew pa' l'ejuyi'jii pa' Jesús. ²⁰ Pa' Jesús in yi'wen pa'aj pekhewe'en in nite' yeqeku', qa yit'ijets pa'aj pa' wanqaats'e': —Jukhew, pe' ewu'ets hats tewu'mhitii'ek'ui.— ²¹ Ma' qa pe' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'ljei qa pe' fariseol iye qa yapelek pa'aj in yijamti'ets, qa yit'ijju': —¿Pa'n lunye'j ha'ne t'ejuyiju'l pa' Dios kekhewe' yit'ij? ¿Pa'n hii pa'qu' leke'ye' qu' niwu'm pe' witwu'ets? Ewi'He inek pa' Dios qu' niwu'm.—* ²² Qa pa' Jesús hatsle nikfe'lets pe' laqjamtikineyejeikii pekhewe'en, qa yeku'l pa'aj: —¿Inhats'ek pe' atawjetsi'l in yijamti'ets qu' hik aka' lunye'je'? ²³ ¿Pa'n lunye'j pa'qu' les nite' jutsitaxe' qu' jintit'ij: “Me pe' ewu'ets hats tewu'mhitii ek'ui,” me i'nhi'i qu' jintit'ijets “eniipha'm qa' ma”?” ²⁴ Qa qu' enikfe'li'lets hane'ej ha'ne La's na' Jukhew in na'li'm na' let'unha'xijup ha'ne sehe' ipji' qe qa' niwu'm pe' witwu'ets.— Ma' qa yiyaji'etsju' pa' onqok: —Akha' hit'ij ewets, eniipha'm, ku'mi' na' ewhi'la'x qa mapilii pe' etsi'.—

* **5:17** Hch 5:34; 1Ti 1:7; Mr 5:30; Lc 6:19; 8:46 * **5:21** Mt 23:2; Lc 11:53; Jn 8:3; Is 43:25

²⁵ Qa hik pakhaa'ijha pa' wanqaats'e' qa niipha'm pa'aj qa week yi'wenij pekhewe'en, qa t'eku'mi' pa' lewhi'la'x, qa wapilii pe' lets'i' qi in yiwqinhetji' pa' Dios. ²⁶ Qa qi in yitjułaxijpha'mkii pa'aj pe' week qa yiwqinhetji' iye pa' Dios, ma' qa qi in niijiwei pa'aj, qa yit'ijju': —Ha'ne nełuji' ham łunyejeyi'iju'ł ekewe' jite'wen.—*

Jesús qa taya'yets pa' Mateo.

(Mateo 9:9-13; Marcos 2:13-17)

²⁷ In yili'ij pa'aj ekewe'en pa' Jesús qa ikik'uifik'i pe' wititsi', qa yi'wen pa'aj pa' ewi'ł pe' yijaninkii pe' wekwek t'ejuyets pa' witset Roma, hi Leví (Mateo). Inju' i'nifi pe' wititsi' pa' i'niji'kii in yijaninkii pe' wekwek. Pa' Jesús qa yit'ijets pa'aj: —Atsjayan.— ²⁸ Pakha'an qa niipha'm pa'aj, qa yiwu'mli'i pe' week l'ithayjkititstax qa yijayan pa' Jesús. ²⁹ Ma' qa i'nk'ałe pa'aj pa' Leví qa yaqsiim-ijcii pa' Jesús pa' ewi'ł qi łekujii pe' lets'i'ii, qa olots iye pekhewep yijaninkii pe' wekwek qa pekhewep iye jukhew in łekufetsij pa'aj.* ³⁰ Qa pe' fariseol qa pekhewep iye fariseol pekhewe' łeq'ikanenheyijji' ke' Moisés łe'lijei, qa iyettaxijets pa'aj he' Jesús l'ijatshenhei: —łInhats'ek in ekufetsi'łij qa iyafetsi'łij iye ne' yijaninkii wekwek qa ne' qi iye pa' łewu'łax? —* ³¹ Pa' Jesús qa yeku'łik'i pa'aj aka'an, qa yit'ij: —Ne'ej ham yaats'eyi'iju' nite' wo'oikii pa'qu' wei-hetaxe' witeqjunhetits łeile'ye', qe uja'xłe yijat'ij ne'ej wanqaats'uju' qa wo'oikii na'aj wei-hetax witeqjunhetits łeile'. ³² Nite' tsamijju' ma' qa' haiya'yii ne' yatsathen, qe tsamijju' yijat'ij ma' qa'

* 5:26 Lc 1:65; 7:16 * 5:29 Lc 15:1 * 5:30 Mr 2:16; Hch 23:9

haiya'yii ne' ul'ets hats'inha qu' nili'ij pe' ul'ets in yaqsiijkii qa ni'nk'aihit pe' latawjets.—

Jesús qa tafaakanheti'yij in t'ejuyets na'aj yaqsi-ijkii in nite' tek (ayuno).

(Mateo 9:14-17; Marcos 2:18-22)

³³ Ma' qa titijiti'yijets pa'aj pa' Jesús: —He' l'ijatshenhei ka' Juan Bautista yaqsi'j jiijkii qa'nte' tekji'ijju' qa iyinjiija iye, qa ne' fariseol l'ijatshenhei iye qa hik kakha' lunyejei iye, qa nekhewe'le ijatshenhei qa nite' les qu' nili'ij in tek qa iya' iye.— ³⁴ Qa pa' Jesús qa yeku't pa'aj, qa yit'ij: —¿Me leke' ekheweli't qu' nite' ekunheni'il pe'qu' nanamii pa'qu' witiwhe'yejiye' in mexe i'nji'teje'm pa' niwhe'yeyu' pekhewe'en? ³⁵ Yamets hatse' pa' neluji' qu' newetkax pa' niwhe'yeyu', ma' qa hayitse' yijat'ij qu'nte' neteke'ju' pekhewe' nelutsji' hatse'.—* ³⁶ Qa nifeli'm iye pa' ewi't yejeyumtshenijupi' qu' lunye'je': —Ham pa'qu' niwjaf'itets lepk'eye'en pa'qu' ink'ayik'e witqhinawat'e ma' qa' nok'oyinij pa'qu' hats'awa'ma'xe' witqhinawat, qe qu' hik aka' leqfenye'ji'ij ma' qa yiwu'lenhetle pa' ink'ayiktax, qa pa' lok'opte' pa' ink'ayik qa les yiwu'lenhet pa' awa'ma'x. ³⁷ Nite' leke' iye qu' ne'nenji' pa'qu' ink'ayik'e winoye' pe'qu' awa'mhitse' eli'nil inqa'met l'ajits, qe pa'qu' ink'ayik'e winoye' ja'fijje'm ma' qa' week hamitse' pa'qu' winoyi'ik'i qa pe'qu' eli'nili'ik'i inqa'met l'ajits. ³⁸ Ma' qa hik ta'lijupi' qu' eni'ji' yijat'ij pa'qu' ink'ayik'e winoye' qa pe'qu' ink'aiki'ye' iye l'aje' eli'niye', hats'inha qa' week lunyejeji'il yijat'ij. ³⁹ Qa ham iye pa'qu'

* 5:35 1S 2:31; Sal 37:13; Ec 2:16; 12:1; Lc 17:22

niya'ji' pa'qu' ława'maxe'ji' winoye' qa' i'nk'ale qa' ne'niyayuji' iye pa'qu' ink'ayik'e winoye', qe yit'ij:
 “Ka' ława'maxji' hik kakha' in les yimax.”—

6

*Pe' l'ijatshenhei qa teili'ijkii in nit'ijji' pe' lei trigo.
 (Mateo 12:1-8; Marcos 2:23-28)*

¹ Yamets pa'aj pa' neluji' witwapiihijii (sábado), pa' Jesús in ikji'teje'm pe' wit'enheiju' qa pe' l'ijatshenhei qa teyijkii in nit'ijji' pe' lei trigo (fooji'ij), qa yit'iji' łokoyei in yosja' qa namju'kii pe' l'ajits qa tuj pe' loi. ² Ma' qa pe' uja'x fariseol qa yit'ijets pa'aj: —¿Inhats'ek in łaqsiijikii kakha' nite' lenexke'ej qu' nanaqsiijikii na'aj witwapiihijii' (sábado)? —* ³ Qa yeku'lıju'ł pa'aj pa' Jesús: —¿Ye' me nite' lejeli'ł iye qu' iyineni'lik'i kakha' yaqsiijikii ka' David'ik'i in qi in iyipkun? Kakha'an qa week iye ke' łijts'eyekkii,* ⁴ in uyetsji' pa'aj pe' t'ejutshenheti'yets na' Dios qa t'eku'mi' qa tuj pe' pan testiitaxij na' Dios, ma' qa tisijets iye pe' łijts'eyek ma' qa week tuji'ł pa'aj pekhewe' nite' lenexketaxij pa'qu' netuj, qe uja'xle yijat'ij pe' pa'il in lenexkeliji'm qu' netuj.— ⁵ Qa yit'ij iye pa'aj: —Ha'ne Ła's na' Jukhew tenek'enhe'yipji' na' nełu witwapiihijii (sábado).—

*Pa' jukhew yistax pa' łokoyik'i.
 (Mateo 12:9-14; Marcos 3:1-6)*

⁶ Ewi'ł iye pa'aj pa' neluji' witwapiihijii (sábado), pa' Jesús qa uyifi iye pa'aj pe' witłijtsitjii qa i'nq'ijatshen pa'aj, qa hik pekhe' qa i'nifi iye

* **6:2** Ex 25:30; Lv 24:5-9 * **6:3** 1S 21:6

pa'aj pa' ewi't jukhew yisłax pa' yiya'yik'i łokoyik'i.
 7 Qa pe' i'nq'ijatshenij ke' Moisés łe'łijej qa pe' fariseol iye qa ts'in pa'aj in yejelijju' pa' Jesús me yilin tu'u in mexe witwapiihijiitax (sábado), qe wo'taxiikii pa'qu' nit'ijets qu' uł'axe' in yaqsiijkii.*
 8 Pa' Jesús qa hatsłe nikfe'lets pa'aj aka' yijamti'ets pekhewe'en qa yit'ijets pa'aj pa' jukhew yisłax pa' łokoyik'i: —Eniipha'm qa' te'łun hane'e'in.— Pa' jukhew qa niipha'm pa'aj qa ikii.* 9 Pa' Jesús qa yit'ijji'ju' pa'aj pekhewe'en: —Hisu'un qu' k'afaakani't: ¿Łekpa' łenexke'ej qu' jintaqsiijkii pa'qu' nełuyeji' in witwapiihijii? ¿Me pa' łe'wis me i'nłi'i pa' uł'ax? ¿Me jitiłin pakhape'? ¿Me i'nłi'i qu' jintewuł'enhetju'?—* 10 Ma' qa yejel'ji'teje'm pa'aj pe' week, qa i'nk'ałe qa yit'ijets pa'aj pa' jukhew: —ıłjin na' okoi!— Qa pa' jukhew qa yijin pa'aj pa' łokoi. Ma' qa hik pakhaa'ijha pa'aj in hats łe'wisju' pa' łokoi.* 11 Qa pekhewe'łe'en qa qi in nayu'kii pa'aj, ma' qa tafaakateitaxijju' pa'qu' łeqfenejejeji'ij pa' Jesús.

*Jesús qa t'eku'miiji'kii pe' doce (12) ł'ijatshenhei.
 (Mateo 10:1-4; Marcos 3:13-19)*

12 Hik pekhewe' pe' nełutsji' pa'aj pa' Jesús in ikii pe' utek qa niyini'. Qa najamet pa'aj in i'ni' iyinii pa' Dios.* 13 Ma' qa nełukii pa'aj qa taya'yets pe' week ł'ijatshenhei qa t'eku'miiji'kii pe' doce (12) jukhew, qa hik pekhewe' qa łeqiyits apóstoles.*
 14 Enewe'en łiyits: Simón hikha' łeqiyij Pedro qa

* 6:7 Lc 14:1; 20:20; Jn 8:6 * 6:8 Mt 9:4 * 6:9 Lc 14:3 * 6:10
 Mr 3:5; 1R 13:4 * 6:12 Mt 14:23; Lc 5:16; 9:18,28 * 6:13 Hch
 1:13; Mr 6:30

ha' lek'inijle Andrés, Jacob (Santiago) qa ha' Juan, Felipe qa ha' Bartolomé, ¹⁵ Mateo qa ha' Tomás, Jacobo (Santiago) hikha' la'sek pa' Alfeo qa ha' Simón lenqii iye Zelote, * ¹⁶ Judas hikha' la'sek pakha' hii Jacobo (Santiago) qa pa' Judas Iscariote, hik pakha' wotk'onijkii pa'aj pa' Jesús.

Jesús qa yijatshen pe' olots jukhew qa efuts.

(Mateo 4:23-25)

¹⁷ Pa' Jesús qa tepilik'uiju' pa'aj pe' utek lijts'eyekju' pa'aj pekhewe'en qa nametsju' pa' le'wisju' sehe' qa hikpa' tekeleni'ju', qa hik pakha' i'ni' pa'aj pe' olootsija l'ijatsshenhei qa pekhewep iye qa les olootsija iye pe' pekhel ta'hji'kii na' sehe' Judea, na' Jerusalén qa week pekhewe' ta'hiikii pe' lekuwelii pa' qi iweli' hik pakha' i'ni' iye pe' witsetits Tiro qa Sidón.* ¹⁸ Pekhewe'en namii qe nexpiikeyu'uj qa namijii iye qu' nanpaliti'mju' pe' lawtshei wetju'lkii. Qa pekhewe' yawtshetenkii pekhewe' ul'ets espíritu qa ilii iye pa'aj. ¹⁹ Qa week iye pa'aj in yisu'untax qu' net'eku'mets pa' Jesús, qe pakha'an ta'hji'teje'm pa' ewi'l qi witt'unha'x qa yilin pe' week.*

Pakha' yi'weju'tenij yijat'ij pa' Dios.

(Mateo 5:1-12)

²⁰ Pa' Jesús qa yejełipji' iye pa'aj pe' l'ijatsshenhei, qa yit'ij: —E'le'sitsi'ili'mkii ekheweli'l'in if'iljetsitsi'l, qe ekheweli'l'hats la'ni'l'ji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Dios. ²¹ E'le'sitsi'ili'mkii pekhewe' qu' hane'ej niyipkuntaxju', qe ekheweli'l'hats l'ikini'l'ju' hatse'. E'le'sitsi'ili'mkii ekheweli'l'pe'qu' hane'ej napju', qe

* **6:15** Mt 9:9 * **6:17** Mt 11:21 * **6:19** Mt 9:21; 14:36; Mr 3:10; Lc 5:17

f'ijuye'e'lju' hatse'. ²² E'le'sitsi'ih'i'mkii ekheweli't qu' qi qu' i'napjaxtaxi't, qa qu' ewutshenheti'yi'fik'i iye. Qa qu' u'etsi'ik'i pe'qu' ene'lijeyi'it qa qu' netutenhetii iye pa'qu' iyi'it hik lunye'j qu' wekwek hiye' qe ta'hijupi' in hijayani't ha'ne La's na' Jukhew.* ²³ Qa hik pakha' pa' neluji' e'le'sitsi'ih'i'mkii ilit'ihijpha'mkii qu' e'le'sitsi'ih'i'mkii, qe nakha' enisit'it qi'ija i'ni' na' wa'sji'. Qe hik lunyejei iye ke' laqa'jteyik'i in hik leqfenejeiy iye kekhewe' profetas'ik'i.* ²⁴ Qa hiyee' e'newusitsi't ekheweli't yiwq'axin wekwek, qe hane'ej hats l'estiyihij in e'le'sitsi'ih'i'mkii. ²⁵ Hiyee' e'newusitsi't ekheweli't pekhewe' hane'ej ihinju', qe ekheweli't qi qu' iyipkuni'lju' hatse'. Hiyee' e'newusitsi't ekheweli't pekhewe' hane'ej qi in ijuyeju', qe qi qu' ika'metetsi'ikii hatse' qa qi iye qu' mapi'lju'. ²⁶ Hiyee' e'newusitsi't ekheweli't, in nesu'uni't qa le'sitsik'i iye le'lijeyi't ej ene' week, qe hik aka' lunyejeiy iye ke' aqa'jteyi'ik'i kekhewe' yit'ij letets qu' profetaye'.—*

*Isu'uni't pe'qu' na'napjaxtaxi't e'm.
(Mateo 5:38-48; 7:12)*

²⁷ —Qa ekheweli't pekhewe' qu' nespi'ye', qa hit'ihij ewets: Isu'uni't pe'qu' ejuihifetsetaxi't, aqsi'ji'li'mijkii pa'qu' le'wise' pekhewe' qu' na'napjaxtaxi't e'm. ²⁸ Le'sits e'lijeyi'itets pekhewe' qu' u'ets le'lijeyetaxi't ewetskii qa' iyini'lipji'kii iye pekhewe' qu' nawitjtaxi't. ²⁹ Qu' nana'l pa'qu' nilanje'm ewi'le' ne' ekukii qa' hisijets iye ni'khep

* **6:22** Jn 9:22; 15:21; 16:2; He 11:26; 1P 4:14 * **6:23** Neh 9:26;
Ez 2:1-7; Hch 7:52 * **6:26** Jer 5:12-13; 6:13-15; Mi 2:11

qu' nilanje'm iye. Qa qu' nana'l pa'qu' netka'mij pa'qu' e'ntilafit'e qa' iwejinki'ij, qa' qu' nisu'un iye qu' neka'x pa'qu' uihitjiye' qa' lisij iye qu' neka'x.

³⁰ Week pa'qu' niyiniy ewets pe'ye', qa' lisij, qa' pa'qu' netka'mij pa'qu' antsat'axij, qa' hasu'uj iyinijets qu' nenpilet ewets iye. ³¹ Qa pa'qu' isu'uni'l qu' naqsi'ji'l e'mijkii pekhewepe', qa' hik pakha' qu' aqsi'ji'li'mijkii. ³² Qu' uja'xe'letax qu' isu'uni'l pekhewe' qu' nesu'uni'l, ¿me qa' hats pakha' ejunyejeyi'l? Qe nekhewe' mexe na'l pe' lewu'ets hik lunyejei iye aka'an uja'xle in yisu'un pekhewe' qu' nisu'un nekhewe'en.*

³³ Qu' uja'xe'letax qu' aqsi'ji'li'mijkii pa'qu' le'wise' pekhewe' qu' le'wise' pa'qu' naqsi'ji'l e'mijkii, ¿me qa' pakha' ejunyejeyi'l iye? Qe hik aka' iye yaqsiikii nekhewe' mexe na'l pe' lewu'ets.

³⁴ Qa qu' uja'xe'letax qu' anatkinheni'lets pe'ye' pekhewe' qu' umti'il qu' nenpileti'l ewets iye, ¿me qa' pakha' ejunyejeyi'l iye? Qe hik aka' leqfenejei lewek iye ene' mexe na'l pe' lewu'ets in yatkinhenetskii pekhewep iye na'l pe' lewu'ets, qe qa' nijanin pakha' hats uja'x pe' tanatkinhe'yij.*

³⁵ Aka' yijat'ij ejunyejeyi'il, isu'uni'l pekhewe' qu' ejuihifetsetaxi'l, le'wis pa'qu' aqsi'li'mijkii, lisi'lij qu' nanatkinheyu'ul ewets qa' hasu'uj onotki'liikii qu' nenpileti'l ewets iye. Ma' qa' pa'qu' enisit'i'il qa' qiye', qa' ninikfe'l iye in lelitsil'ejha na' Dios toxpha'm, qe nakha'an qi in neq'eletij iye nekhewe' nite' t'esiji'yij na'aj tistaxij qa' ul'ets iye.* ³⁶ Les le'wis qu' eq'iltinhetsi'il in lunye'jek na'

* **6:32** Mt 5:46 * **6:34** Pr 19:17; Mt 5:42; Lc 14:12-14 * **6:35**
Mt 5:45; Lc 1:32

Atata'al in qi in eq'iltinhetsax.—*

Hasu'uj ejefitki pekhewepe'.

(Mateo 7:1-5)

³⁷ —Hasu'uj it'ihijets qu' ul'etse' pekhewepe' hats'inha qa'nte' jeek nenit'i'ihij ewets qu' ul'etsi'it. Hasu'uj it'ihijets qu' les le'wise' qu' nattanithenhetii pakhape', hats'inha qa'nte' jeek nenit'i'ihij ewets qu' les le'wise' qu' atanithenheti'yi't. Iwejinhi'it pekhewe' qu' naqsi'jtaxi't e'mijkii pa'qu' ul'axe', hats'inha qu' niwu'mjii't ek'uyek pa' Intata pe' ewul'etsi't.* ³⁸ Eishi'ihij pa'qu' hami'im pekhewepe' qa na' Dios qa' hikna' qu' nata'lets qu' les olotse' pe'qu' esti'yi'ihij. Yoponhetij pa'qu' ege ti'naje' qa' naqat'etijik'iju' iye qa' naqfijik'iju' iye qa qi qu' tsektsek'i'ijha, qe pakha' luk'e' pa' ege ti'najij pekhewe' l'ihinij qa' hik luk'eyeji'jek pa'qu' ti'naje' pe'qu' esti'yij.—* ³⁹ Pa' Jesús qa yeni' pa' ewi't yejeyumtshenijupi', qa yit'ij: —¿Me leke' pa'qu' puk'ale' qu' nojo'ok'oi pakhape' iye puk'ale'? ¿Me nite' week qu' nanamik'iju' pe'qu' witijkiye'?* ⁴⁰ Ham pa'qu' ewi'le' wit'ijatshenek'e qu' nat'anipji' pa'qu' laqa maestroye', qa qu' nanq'axiji'pji' pekhewe' qu' net'ijatshenhetiyij ma' qa hik lunye'je' pa'qu' laqa maestroye'.* ⁴¹ ¿Qa inhats'ek in lenjusij na' ejefe in i'nji' loto' na' jup'el qa akha' qa nite' letetju'sij in i'nji' ne' oto' na' qi'ik'i najak? ⁴² ¿Qa pa'n lunye'j qu' it'ijets na' ejefe: “Yejefe, etswejinij qu' hiwu'm ek'ui na' jup'el

* **6:36** Mt 5:7,48; Stg 5:11 * **6:37** Mt 6:14; 18:23-35; Lc 23:16;
Hch 3:13 * **6:38** Sal 79:12; Is 65:6-7; Jer 32:18; Mr 4:24 * **6:39**
Mt 15:14 * **6:40** Mt 10:24; Jn 13:16; 15:20

i'nji' ne' oto'" in akha' nite' li'wenetsju' na' qi'ik'i najak i'nji' ne' oto'? iE'jtitsaxle hik ejunye'j qu' wetsjuk'e ejusitse'! Ojo'oj yijat'ij qu' iwu'm na' qi'ik'i najak i'nji' ne' oto' ma' qa' i'wenetsju' yijat'ij qu' iwu'mik'ui na' jup'el i'nji' ne' loto' na' ejefe.—

Ne'ej najkak jutsiqetsij ne'ej lei.
(Mateo 7:17-20; 12:34-35)

⁴³ —Qe ham pe'qu' najkak'e qu' le'wise' qa' ul'etse' pe'qu' leye'. Qa pe'qu' ul'ax najkak'e qa nite' leke' qu' le'sitse' pe'qu' leye'. ⁴⁴ Week ene' najkakui jutsiqetsij ne'ej lei. Nite' leke' qu' nata'lets ne'ej higo pe'qu' ti'ye'. Nite' leke' iye qu' nata'lets iye ne'ej uwa pe'qu' newekitetse'. ⁴⁵ Na'aj le'wis ene' jukhew qa efuts iye, qa yit'ij pe' wekwek le'sits qa pa'qu' lunye'je' iye le'wis, qe ta'hiju' pa' latawe'j in le'wis. Qa na'aj ul'ax ene' jukhew qa efuts iye, qa yit'ij pe' wekwek ul'ets qa pa'qu' lunye'je' iye ul'ax, qe ta'hiju' pa' latawe'j in ul'ax, qe pa' topo'oj pa' latawe'j qa hikpa' nekii leji'.—

Pe' wititsi' na'l pe' letuk qa pe' wititsi' ham letuk'e.
(Mateo 7:24-27)

⁴⁶ —¿Qa inhats'ek in hit'ij yiwets, “Yatsat'axyij, Yatsat'axyij,” qa nite' laqsiiijkii na'aj hi'ttaxi'ij ewets?*" ⁴⁷ Hane'ej qa' henfeli'l e'm aka' ewi'l hik lunye'j pakha' qu' nenek yiwets qa tsepi'ye' iye qa yaqsiiijkii pa'qu' hit'ij. ⁴⁸ Hik lunye'j pa'qu' ewi'l jukhewe' in yaqsiiijkii pe'qu' lets'ye'. Yojo in ti'jik'ui qa yakaptinik'ui. Qa yamiiju' pa' t'un sehe'. Qa hikpa' qa yaqsi'jipji' pe' letuk'ij. Qa qitax pa'qu' haqqi'ye' qa ikifi qa qi in t'unik'i pa' iweli' qa pe' leqe t'uuyuyuits qa yeqsilanje'mkii pe' wititsi', qa

* 6:46 Mal 1:6

nite'le nopletju' qe yijanit'ax in we'nithayiki. ⁴⁹ Qa pa'qu' nespi'ye'tax qa nite'le yaqsiijkii pa'qu' hit'ij, qa hik lunye'j pa'qu' ewi'le' jukhew in yaqsiijkii pe'qu' letsi'ye'. Qa yenli'ipji' pa' sehe' nite' t'un qa ham lextuk'i'ij. Qa qi pa'qu' haqqi'ye' qa ikifi qa qi iye in t'unik'i pa' iweli', ma' qa pe' leqe t'uyuyits qa yeqsilanje'mkii pe' wititsi', ma' qa aje'eł nopletju' qa week yiwu'enhet.—*

7

Pa' Jesús qa yilin pa' leqejkunenek pa' ewi't Roma leite'.

(Mateo 8:5-13)

¹ Pa' Jesús in yili'ij pa'aj in iyetik'ui pe' jukhew qa efuts iye, ma' qa ik pa'aj qu' namii ha' Capernaum. ² Hikha' qa i'ni' pa'aj pa' ewi't qi wanqaats'e' hats niwamhiyu' leqejkunenek pa' ewi't centurión,* hik pakha' qi in yisu'un pa'aj in leqejkunenek. ³ Pa' centurión in yepi'ye' pa'aj in tenifaakateji' pa' Jesús, ma' qa yukinii pa'aj pe' uja'x pekhewe' tenek'enhei judiol qu' niyinijets qu' nanamii qa nilini'm pa' leqejkunenek pakha'an. ⁴ Pekhewe'en in yamii pa'aj pa' Jesús, qa qi in iyinijets pa'aj, qa yit'ijets: —Ha' centurión les le'wistax qek iftits'ets wat'ij ⁵ qe hakha'an hik hakha' qi in yisu'un ha'ne initset. Qa hikha' iye inqaqsijkinenijkii ke' yilijtsitjiyi't.—* ⁶ Pa' Jesús qa yijayan pa'aj pekhewe'en. Qa in hats metitsi'm pe' letsi' pa' centurión qa aje'eł nukiniju't pe' uja'x pe' lejuwaikal qu' nit'ijets: —Yatsat'axyij, yape hasu'uj me'nithayi'metenlekii,

* **6:49** Ez 13:10-16 * **7:2** Centurión ikji', tenek'enhe'yipji' ek pe' cien (100) oq'ophelinetsilets, Roma leite'. * **7:5** Hch 10:22

qe nite' ye'weju'liju'l qu' uyifi ene' yitsi'. ⁷ Qa hik ta'lijupi' in nite' yakha'ija iye qu' henek eju'l, itli'ij pa'qu' e'lijeye', qa na' yeqejkunene'k qa' ila'xe'.* ⁸ Qe yakha' iye na'l ne' tenek'enhe'yipji', qa yakha' iye qa na'l ye'm ne' heinek'enhe'yipji' ek oq'ophehinetsets, qe hit'ijets na'aj ewi'l, "Ma", ma' qa ik. Qa qe hit'ijets iye nikhapij, "Te'kun", ma' qa nek iye. Qa na'aj hiyaji'ijets ha'ne yeqejkunene'k qu' naqsiijkii, qa yaqsiijkii.— ⁹ Pa' Jesús in yepi'ye' ek'i pa'aj aka'an, ma' qa qi in yitju'axijpha'm pa'aj. Qa tetwek'elaxiju'l pa'aj pe' olots nijayanik'i, qa yit'ijji'ju' pa'aj: —Yijaa'ija aka' hit'ij ewets, in hami' iye ha'ne week Israel pa'qu' hi'weni' qu' hik lunye'je' ha'ne jukhew in qi in nite' inqeku'.— ¹⁰ In wapiltaxii iye pe' wititsi' pekhewe' wit'ukinhei, qa yi'wen pa'aj pa' witqejkunenek in hats t'un.

Pa' Jesús qa yitin pa' la's pe' wikiihale' in hats wa'mtax.

¹¹ Qa in hats l'anu'upji' iye pa'aj ekewe'en, pa' Jesús qa ik iye qa yamii pa' ewi'l witset hii Naín. Qa hijs'eyek pa'aj he' H'ijatshenhei qa olootsija iye pekhewep iye. ¹² Ma' qa in hats k'esitsiyu'etsha pa'aj pa' leji' pa' witset, qa weikutijju'l pe' yeka'x qu' netijik'ui pa' ewi'l wa'm pa'aj, ewi'hi'i' in la's pe' efu qa wikiihale' iye. Olots iye pa'aj pe' nijayanik'i tetseti'yi' pa' witset.* ¹³ Pa' Yatsat'ax'inij in yi'wen pa'aj pe' efu qa qi in neq'eletij pa'aj, ma' qa yit'ijets pa'aj: —Mapkitek.—* ¹⁴ Ma' qa ikets pa'aj pe' lejiiki' pa' wa'm ham lit'oye' qa t'eku'mets, qa pe' yeka'x qa tekelenijju'kii pa'aj. Pa' Jesús qa yit'ijetsju' pa'

* **7:7** Sal 107:20; Mt 8:16 * **7:12** Jue 11:34; Lc 8:42; 9:38; He 11:17

* **7:13** Mt 20:34

wa'mtax: —Jutjana'x, akha' hit'ij ewets. ¡Eniipha'm!
 —* ¹⁵ Ma' qa pa' wa'mtax qa niipha'm pa'aj qa
 i'nju', qa iyet pa'aj. Qa pa' Jesús qa tisij pa'aj pe'
 lefti'.* ¹⁶ In yi'wen pa'aj aka' lunye'jkii ma' qa week
 in qi in nijiwei pa'aj. Qa yiwqinhetji'ha pa'aj pa'
 Dios. Qa yit'ijju' pekhewe'en: —Hats nam inwets
 ha'ne qi profeta.— Qa yit'ijju' iye pekhewe'en: —
 Pa' Dios hats nametsju' ha'ne letset qu' ni'fen.—
 * ¹⁷ Weekij pa' sehe' Judea qa pe' lekuweliikii iye
 witsetits in i'ye'ej wetju'l pa' yaqsiijkii pa'aj pa'
 Jesús.

*Pe' l'ijatshenhei pa' Juan Bautista qa namii pa'aj
 pa' Jesús.*

(Mateo 11:2-19)

¹⁸ Pe' l'ijatshenhei pa' Juan Bautista qa nifelimik'i
 pa'aj week ekewe' wekwek. ¹⁹ Qa pa' Juan qa
 taya'yets pa'aj pe' wetsjuk pekhewe' l'ijatshenhei,
 qa yukinii pa'aj pa' Yatsat'ax'inij, qu' nanfaakani-
 jha pa'aj, qa' nit'ijets: —¿Me hik akha' pakha'
 hats jutsiqaxik'ui qu' nanam, me i'nhi'i qu' hon-
 otki'ihik'ui pakhape' iye?—* ²⁰ Pe' jukhew in hats
 yamii pa'aj pa' Jesús, qa yit'ijets pa'aj: —Ha' Juan
 Bautista ts'ukini'l ei, qa yit'ij ei: “¿Me hik akha'
 pa' hats jutsiqaxik'ui qu' nanam? ¿Me i'nhi'i qu'
 honotki'ihik'ui pakhape' iye?”— ²¹ In i'nk'a namets
 pa'aj pekhewe'en qa hik pakhaa'ijha pa'aj pa'
 Jesús in nifinju' pe' olots pekhewe' taja'meteiju' qa
 pe' pekhel yaats'e'uju'kii, qa pe' i'ntaxji' pe' espíritu

* **7:14** Mt 11:5; Mr 5:41; Lc 7:22; 8:54; Jn 11:43; Hch 9:40 * **7:15**

1R 17:23; 2R 4:36 * **7:16** Mt 5:16; 21:11; Lc 1:68; 2:20; 5:26; 7:39;

13:13; 23:47; Hch 4:21; 11:18; Dt 18:15; Jn 7:40 * **7:19** Jn 4:25;

6:14; 11:27; Ro 5:14; He 10:37

uŋ'ets qa yi'wenkitkii iye pe' puk'aletstax.* 22 Pa' Jesús qa yeku'l pa'aj, qa yit'ijets: —Yape mapiliŋii ha' Juan Bautista qa' enfeli'hi'm aka' hi'weni'l qa aka' lepi'ye'elik'i iye. Enfeli'hi'm *ene' puk'aletstax qa hats yi'wenkii*, (Is

35:5) ene' onqokitstax qa hats t'otsjo' qa ene' otshimetetstaxju' qa hats otshimetsitsju' iye, enewe' i'nij ka' witja'met lepra qa hats naxpa'lij iye, ene' nite' yepi'ye'taxkii qa hats yepi'ye'kii, hekhewe' hats naxtaxju' qa ilii iye, qa *enewe' if'iljetsits qa tefelhiti'yi'm eke' wi'tlijei t'ejuyets na' witi'la'x nite' yili'ij*.

(Is 61:1)* 23 Qa le'wisi'mkii pakha' qu' nite' na'nayu'ye' yi'ij ye'm pe'ye'.— 24 In hats ikkii pa'aj pekhewe' l'ukinhei pa' Juan Bautista, qa pa' Jesús qa iyetik'ui pa'aj pe' jukhew qa efuts in t'ejuyets pa' Juan Bautista, qa yit'ij pa'aj: — ¿Le'kpa' lami'liji pa'aj qu' i'weni'hi' ha' ham i'ni'i'? ¿Me fapuk pe'qu' nime'lejit pa'qu' t'uni'ik'i'? 25 Qa qu' nite'ye', ¿le'kpa' lami'liji qu' i'weni'l? ¿Me ewi'l pa'qu' jukhewe' qu' neqhinataji' pe'qu' inyetetse' witqhinatai? Ekheweli'l lenikfe'li'lets nekhewe' yeqhinataji' ke' le'sits qa inyetets iye, qa qi iye in le'sitsju' in ham hamitsi'im qa i'nifi nekhewe' letsil ne' wittatal. 26 Qa qu' nite'ye', ¿le'kpa' lami'liji qu' i'weni'l? ¿Me ewi'l pa'qu' profetaye'? Ehe, yijaa'ija in ewi'l profeta, qa lesle in qiji' nite' hik lunyejei kekhepew profeta'ik'i.* 27 Ha'ne Juan Bautista hik ha'ne t'ejuyets kakha' we'nika'ajji' in yit'ij: “*Je'l qeku'nek, yakha' hiwathayinket ek'ui hatse' nakha' yukine'k qa' hikna' najilet'ek'ui pa'qu'*

* 7:21 Mt 4:23; 9:30; 12:22; Mr 1:34; 8:25; Lc 18:42; Jn 9:7 * 7:22

Is 29:18; Lc 4:18 * 7:26 Mt 14:5; Lc 1:76; 20:6

ikheyi'je'.” (Mal 3:1)* ²⁸ Yakha' hit'ilij ewets in week pekhewe' nekfik'i ta'lets ne'ej efu in ham pa'qu' nat'anipji' ha' Juan Bautista in qiji'ha. Qa pakha'le qu' nite' qiyetaxji' pe' i'nji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Dios qa t'anipji' ek hakha'an.—²⁹ Week pe' jukhew qa efuts qa pekhewe' iye yijaninkii pe' wekwek t'ejuyets pa' Roma in yepi'ye' pa'aj, ma' qa nikfe'lets pa' Dios in hats yaqsiijkii in hats yatsathen pekhewe'en, qe nimpuujinju' pa'aj pa' Juan.* ³⁰ Qa pekhewe'le fariseol qa pe' i'ng'ijatshenij ke' Moisés le'ljei qa nite' nimpuujinju' pa'aj pa' Juan Bautista, qe pekhewe'en nite' t'eku'miju'l yuten pakha' yisu'untax pa' Dios qu' leqfenejeje'i'ij pekhewe'en.* ³¹ Ma' qa yit'ij pa'aj pa' Jesús: —¿Pa'n hii pa'qu' hejeyumtshenijupi' enewe' hane'ej lahats'ij? ¿Lekpa' qu' hik hunejeje'/? ³² Hik hunejejei ne'ej omehets qe i'niju'kii na'aj joofji'ju' qe t'otoijo' qa taya'yi'l wetju'lkii ne'ej l'otoihifetsju', qa yit'ijiikii: “In hifuyutaxi'l e'mik'i ne' foj qa nite'le l'otoyi'l. Hijitaxi'l e'mik'i ke' if'iljetsitsik'i witlijtsinel qa nite'le lapi'lju'.” ³³ Qe in nam ha' Juan Bautista qa nite' tuj pa'qu' pane', nite' iya'ji' iye pa'qu' winoye', qa ekheweli'l qa hit'ilij: “Inji' pa' ewi'l inwo'met.”* ³⁴ Qa in nam ha'ne La's na' Jukhew qa tek qa iya' iye. Qa ekheweli'l qa hit'ilij: “Jel qeku'ni'lek na' jukhew hayits qa ekuna'x qa iyana'x iye, qi iye in lejuwaika' ne' yijaninkii eke' wekwek qa ne' qi iye in ul'ets.”* ³⁵ Qa pakha'le

* **7:27** Mt 11:10; Mr 1:2; Lc 1:17 * **7:29** Mt 21:32; Lc 3:12; Hch 18:25; 19:3 * **7:30** Mt 21:25,32; 22:35; 23:13; Lc 10:25; 11:45-46,52; 14:3; Mr 7:9 * **7:33** Lc 1:15 * **7:34** Mt 9:10-11; Lc 15:2; 19:7

qi hifeliya'xkii pa' Dios qa jutsiqaxhi'ij pa' lunyejei pekhewe' week hats lélitsij.—

Jesús qa i'ni'pe' letsi'pa' ewi't fariseo tii Simón.

³⁶ Ewi't pa' fariseo t'eqe'mets pa'aj pa' Jesús qu' netekili'ju' pe' letsi'ii. Ma' qa yijayanii pa'aj pe' letsi'ii, qa i'nijupju'kii pa' lekula'x.* ³⁷ Pakha' witset na'l pa'aj pe' ewi't efu qi in ul'ax. Pekhe'en in nikfe'lets pa'aj pa' Jesús in mexe i'nijupju' pa'aj pa' mesa in teki'ju' pe' letsi'ii pa' fariseo. Ma' qa namets pa'aj teneyij pa' ewjisii topo'oj pe' lejüiki' ta'lets na'aj alabastro.* ³⁸ Pekhe'en ip pa'aj l'anu'ui i'nii pa' Jesús qa pe' let'ilii qa tsapetsju'kii pe' lef'iyei pa' Jesús, ma' qa nili'ijju' pa'aj pe' l'ewkujits qa tu'je'm iye pa'aj pe' lef'iyei qa i'nk'ale qa yatsi'yipji' pa'aj pa' ewjisii pe' lef'iyei pa' Jesús.* ³⁹ Qa pa' fariseo pakha' t'eqe'mets pa'aj pa' Jesús in yi'wenij pa'aj aka'an, qa yit'ij in iyet pa' latawe'j: —Qek yijaayi'ija qek profetaye' ha'ne jukhew ma' qekha nenikfe'ltaxets pa'n lunye'j nekhe' efu t'ekumetskii, nekhe'en ul'ax.—* ⁴⁰ Ma' qa pa' Jesús qa yit'ijets pa'aj pa' fariseo: —Simón, na'l ka' tseqitijineyu'uj ewets.— Qa yeku't pa'aj pa' fariseo: —Enfel ye'm, Maestro pakha'an.— ⁴¹ Qa pa' Jesús qa yit'ij: —Wetsjuk pe' jukhew t'eku'mi' pe' laq'astai pa' ewi't jukhew inq'eku'mhini'kii pe' laq'astai. Ewi't pa' t'eku'mi' pe' quinientos (500) denarios† qa pakhap iye qa cincuenta (50) pe' t'eku'mi'.* ⁴² Pekhewe'en qa nite'le weju'tij

* **7:36** Lc 11:37; 14:1 * **7:37** Mt 26:6-13; Mr 14:3-9; Jn 12:1-8

* **7:38** Jn 11:2 * **7:39** Lc 7:16; Jn 4:19 † **7:41** Ewi't denario,

lajanye'j pa'aj pa'qu' jukhewe' in ewi't nehu qu' net'ithayii. * **7:41** Mt 18:28; Mr 6:37

qu' nijanin, qa pa' inq'eku'mhini'kii pe' laq'astai
 qa yiwejinle qu'nte' nijanine' pe' l'ekumhifkinel
 pe' wetsjuk. Qa hane'ej qa' enfel ye'm, ɛtek
 pakha' enewe' wetsjuk pakha' les qi in yisu'un pa'
 inq'eku'mhini'kii pe' laq'astai?—* ⁴³ Qa yeku'l pa'
 Simón: —Humtitax pakha' les olots l'ekumhifkinel
 qu' hik pakha'ye' pakha' les in yisu'un.— Qa yit'ij
 pa'aj pa' Jesús: —Hats i'woyaxijik'iha.— ⁴⁴ Ma'
 qa pa' Jesús qa tetwek'ela'xets pa'aj pe' efu qa
 yit'ijets pa'aj pa' Simón: —ɛMe hats hi'wenij ene'
 efu? In k'uyifi ene' etsi' qa nite' lesisij pa'qu'
 iweli'ye' qu' himpulijinji' ene' yif'iyei. Qa ene'le
 efu qa nili'jijju' ene' yif'iyei ke' let'il qa yit'iji'
 in yislatij ne' l'ewkujits.* ⁴⁵ Nite' leslu'je'm iye,
 qa ene'le efu, in i'nk'a hente'nuiteje'm, qa nite'
 yili'ij tu'je'mkii ene' yif'iyei.* ⁴⁶ Nite' l'atsiyipji'
 aceitiye' ha'ne yijila', qa ene'le efu qa yatsi'yipji'
 ka' ewjisii ene' yif'iyei.* ⁴⁷ Qa hik ta'hijupi' qu'
 hit'ij ewets, in hats tewumhiti'yik'ui pe' olots
 lewu'ets ma' qa qi in ineqsu'un. Qa pakha'le qu'
 nite' qiye' qu' tewumhiti'yik'ui pe' lewu'ets, qa
 nite' qi qu' nineqsu'un.— ⁴⁸ Ma' qa yit'ijets pa'aj
 pe' efu: —Pe' ewu'ets hats tewu'mhitii ek'ui.—*
⁴⁹ Ma' qa pekhewep pekhewe' lekufets qa tajawe-
 henij wetju'lkii in yit'ijju': —ɛLekpa' yumtitax qu'
 lakha'ye' ha'ne jukhew in yit'ijets qu' niwu'm pe'
 witwu'ets?—* ⁵⁰ Qa pakha'le Jesús qa yit'ijets iye
 pa'aj pe' efu: —Pa' nite' eqekuye'j hikpa' ta'lets qa

* **7:42** Mt 18:25 * **7:44** Gn 18:4; 19:2; 43:24; Jue 19:21; 1Ti 5:10

* **7:45** 2S 15:5; 19:39; 20:9 * **7:46** 2S 12:20; Sal 23:5; Ec 9:8; Dn

10:3 * **7:48** Mt 9:2; Mr 2:5; Lc 5:20; Stg 5:15; 1Jn 2:12 * **7:49**

Lc 5:21

hats ila'x. Yape ma, hasu'uj itawje'met'e'.—*

8

Pekhewe' efuts t'ifti'ts'ets pa'aj pa' Jesús.

¹ Ma' qa in hats suujik'i pa'aj aka'an, pa' Jesús qa ikijik'i pe' olots witsetits qa pe' witsetits helits iye in nifel eke' le'sits le'lijei t'ejuyets pa' tenek'enheiji' pa' Dios. Lijts'eyek he' doce (12) l'ijatschenkei.* ² Qa uja'x iye pe' efuts lijts'eyek iye pa'aj, hik pekhewe' nilinju' iye pa'aj yukinik'uifik'ikii pe' i'ntaxji' inwo'metets qa pe' laatsheitax iye. Pekhewe'en hiyits María, lenqii iye Magdalena. Hik pekhe' ikik'uifik'ikii pa'aj pe' wetsjuk tatsai (7) inwo'metets.* ³ Qa pekhe' Juana lewhe'ye' pa' Cuza, leqjetinenek pa'aj pa' Herodes. Qa pe' Susana, qa olots iye pekhewep, qa lekhewelle in yatsat'etsli'ij pekhewe' natkiniji' in t'iftits'ijetskii pa'aj pa' Jesús qa pe' l'ijatschenkei.

Pa' iwenq'enhena'x.

(Mateo 13:1-9; Marcos 4:1-9)

⁴ Qa olootsija pa'aj pe' jukhew qa efuts iye, ta'liikii pe' olots pekhelji'kii witsetits, namii pa'aj qu' ni'wen pa' Jesús. Ma' qa yit'iji' pa'aj pa' ewi't yejeyumtshenijupi' in iyetik'ui: ⁵ —Pa' iwenq'enhena'x ikijfik'i pe' loqofoi qu' nenju'. Ma' qa in hats we'nq'en qa uja'x pe' loi namji'ju'kii pa' wit'ikheyij' qa tonotshiyipji'kii qa pe' junatai qa tuj. ⁶ Qa pekhewep loi qa namji'ju'kiyek pa' uteket leseesh'ik'i pa' sehe' ija, qa in ta'ltax pekhewe'en

* **7:50** Mt 9:22; Mr 5:34; 10:52; Lc 8:48; 17:19; 18:42; 1S 1:17 * **8:1**
 Mr 6:6; Mt 4:23; Lc 4:43 * **8:2** Mt 27:55,56,61; 28:1; Mr 15:40-41;
 Lc 16:9; 23:49,55; 24:10; Hch 1:14; Jn 19:25; 20:1,18

qa aje'eł yisłax qa wa'mji' iye qe nite' eqhimiyifi.
 7 Qa pekhewep iye qa namji'ju'kiyek pa' tiiket.
 Qa ta'li' pe' tii qa tik'eyijju'. 8 Qa pekhewep
 qa namji'ju'kiyek pa' le'wisji' sehe' qa ta'ł ma'
 qa qipha'm qa na'ł pe' lei le'sits qa olots iye qa
 yamets cien (100) pe' lei in ewi'ł łenu.— Ekewe'en
 in yit'ij pa'aj pa' Jesús qa yit'unhetik'i in yit'ij iye
 pa'aj: —iPekhewe' qu' nana'ł łekfiye', nepiye'ek'iha
 aka'an!—*

Inhats'ek in yit'ij eke' yejeyumtshenti'ijupi'.

(Mateo 13:10-17; Marcos 4:10-12)

9 He' łijatshenhei qa nifaakanij pa'aj pa'
 ikji'ha kakha' yejeyumtshenijupi'. 10 Pa' Jesús
 qa yit'ijets pa'aj: —Ekhweli'ł łenexke'ej qu'
 enikfe'li'łetsha kekheve' nite' hayiits qu' nana'ł
 pa'qu' nenikfe'lets t'ejuyets na' tenek'enheiji'
 na' Dios. Qa nekhewepłe qa hit'iji' in k'iyetik'ui
 kekheve' hejeyumtshenti'ijupi'kii, hats'inha qu'
 ni'wentax hikłe łunye'j qu'nte' ni'wene', qa qu'
 nepi'ye'taxik'i qa nite'łe nikfe'lik'i pa' iikji'ha.—
*(Is 6:9)**

*Pa' ikji'ha in yejeyumtshenijupi' pa'
 iwenq'enhena'x.*

(Mateo 13:18-23; Marcos 4:10-12)

11 —Aka'an kakha' ikji'ha ka' wetjeyumt-
 shenijupi'. Pe' łoi hik łunyejei ekewe' le'łijej
 na' Dios.* 12 Qa pa' wit'ikheyi'j qa hik łunyejei
 pekhewe' qu' nepi'ye'taxik'i eke' Dios le'łijej, qa
 i'nk'ale qa namets na' inwo'met qa nitkamijik'i

* **8:8** Gn 26:12; Mt 11:15 * **8:10** Mt 19:11 * **8:11** Mr 4:13-20;
 Lc 8:21; 11:28; Hch 18:11; Stg 1:21; 1P 1:23

in we'nentaxji'ju' pe' latawjets. Hats'inha qa yeqeku'uk'i ma' qa'nte' iliye'. ¹³ Qa pa' uteket in leseesh'ik'i pa' sehe'taxija, qa hik lunyejeyek pekhewe' yepi'ye' ek'i eke' le'lijei na' Dios, ma' qa qi in yisu'unik'i qa t'eku'mi', qa hamle lefitetsiye'. E'ajli'ij in tek'entaxik'i, qa in namets pa'qu' witaqjaajinkeyeje', ma' qa yili'ijju'.* ¹⁴ Qa pa' tiiket qa hik lunyejeyek pekhewe' yepi'ye'taxik'i eke' le'lijei na' Dios, qa in iktaxij pa' f'ikheyi'j, qa yulametenle in yitawje'meten wekwek, laq'astaye' qu' olotse' qa pa'qu' lakha' ye'le qu' nisu'un qu' ni'sinheti'mkii. Ma' qa nite' yuji' pe' leitax.* ¹⁵ Qa pa' le'wisji' sehe', qa hik lunyejeyek pekhewe' yepi'ye' ek'i ke' le'lijei na' Dios, ma' qa weekijha pe' latawjets in yatsathen qa le'sits iye in t'eku'mi' qa went'unhetij watjanithenijha. Ma' qa nite' yili'ij in na'l pe'qu' leye'.—*

Yejeyumtshenijupi' ne'ej fetitji.

(Marcos 4:21-25)

¹⁶ —Ham pa'qu' leqfenye'ji'ij qu' nene'lji' pe'qu' fetitjiye' qa' nit'onijju' pe'ye', i'nli'i qu' nenifi latawe'j pa'qu' witiwhi'la'xe'. We'nitonpha'm yijat'ij qe we'nenpha'm hats'inha qa yi'wenkii ne'ej te'nuiteje'm.* ¹⁷ Qe ham pa'qu' natat'inhetiikii qu'nte' ne'twenheti'ye' hatse', qa ham iye pa'qu' nite' netfelhiti'ye' qu'nte' ninikfe'le' hatse', qa' ninikfe'l hatse'.* ¹⁸ Qa hik ta'lijupi', jehi'liju't pa'n lunye'j in lepi'ye'elik'i, qe pa'qu' hats nana'li'm qa' les netesti'yij iye. Qa

* **8:13** Ez 33:31-32; Ga 1:6 * **8:14** Mt 6:25 * **8:15** He 10:36;

Stg 5:7 * **8:16** Mt 5:15-16; Lc 11:33 * **8:17** Mt 10:26; Lc 12:2; 1Ti 5:25

pa'qu' hami'im, qa' netitkamhiti'yij iye pakha' yumtitax qu' nana'li'm.—*

Pe' lenene qa pe' lek'injats pa' Jesús.

(Mateo 12:46-50; Marcos 3:31-35)

¹⁹ Ke' lenene qa he' lek'injats pa' Jesús namtaxii pa'aj pa' i'ni', qa nite'le leke' qu' nametsji' pe' wititsi'ifi qe olots pe' jukhew, efutsji'kii.* ²⁰ Qa tefelhitiitaxi'm pa'aj pa' Jesús: —Ke' enene qa he' ek'injats iye ha'nii qe amaneyi'fik'i. Yisu'untax qu' ne'wen.— ²¹ Qa yeku'l pa'aj pa' Jesús: —Pekhewe' yepi'ye' ek'i qa yaqsi'jijkiiha iye ekewe' yit'ij eke' le'lijei na' Dios, qa' hik pekhewe' nenel qa' k'injats iye.—*

Jesús qa yaq'ayinij pa' t'unik'i qa pa' iweli'.

(Mateo 8:23-27; Marcos 4:35-41)

²² Ewi'l pa' neluji' pa'aj pa' Jesús qa pe' l'ijatshenhei qa t'ilitji'ju'kii pe' ewi'l witinhitjii, qa yit'ijets: —Ju'ukiiteje'm na' lajaika' ene' kahi'.— Ma' qa ikkii pa'aj.* ²³ In ikteje'mkii pa'aj qa pa' Jesús qa ima'. Qa nam pa'aj pa' qi t'unik'i. Qa pe' witinhitjii qa tsxiltsxilji'ju'kii pa' iweli'. Qa qi in iftsaxets pa'aj qu' nuihin. ²⁴ Ma' qa ikii pa'aj qa nijt'otshenii pa' Jesús, qa yit'ijets pa'aj: —¡Maestro! ¡Maestro! ¡Hats k'esik'i qu' jinanaxju'!— Pa' Jesús qa niipha'm pa'aj qa yaq'ayinij pa' t'unik'i qa pe' qitsik'i leqe t'uyuyits iye, qa aje'eł qesik'ui pa'aj pa' t'unik'i qa ikesimen iye pa' iweli'.* ²⁵ Pa' Jesús qa yit'ijets pa'aj he' l'ijatshenhei: —¿Khaye'ek pa'nte'

* **8:18** Mt 13:12 * **8:19** Mt 13:55; Mr 6:3; Jn 2:12; 7:3,5,10; Hch 1:14; 1Co 9:5; Ga 1:19 * **8:21** Lc 11:28; Stg 1:22 * **8:22** Jn 6:16-21; Lc 5:1 * **8:24** Sal 65:7; 104:7; Mt 14:32; Mr 6:51; Lc 4:39

egekuye'ji'f? ¿Pa'n ikji'?— Qa hekhewe'le'en qa qí in nijiwei pa'aj qa yitju'axijpha'mkii iye. Qa yifaakateji' pa'aj, qa yit'ijju': —¿Pa'n lunye'j ha'ne jukhew in tek'enets iye in yaq'ayinij ka' t'unik'i qa ha'ne iweli' iye?—*

Pa' sehe' Gadara i'ni' pa' ewi't i'nji' pe' inwo'metets.

(Mateo 8:28-34; Marcos 5:1-20)

²⁶ Ma' qa yametsteje'm pa' sehe' hii Gadara* lajaika' ai wankaajuletsteje'm ha' sehe' Galilea. ²⁷ Qa in hats t'ilitpha'm pa'aj pa' Jesús, qa te'nilitfik'i pa'aj qa nekets pa' ewi't jukhew i'nji' pe' inwo'metets hayiits ta'taxets pa'aj pa' witset'ija qa hatsle nite' i'nji'. Qa hats toxik'i pa'aj in nite' yeqhinataji' pe'qu' witqhinataye', qa nite' iye i'nifi pe'qu' wititsi'ye', qe pa' nime'kuket hikpa' i'nji'kii. ²⁸ Pakha'an in yi'wen pa'aj pa' Jesús, ma' qa yejtsi'le' pa'aj qa wonokok'enifi qa yit'unhetik'i in yit'ij pa'aj: —¿Inhats'ek in lanamyii, Jesús, Laa'sija pa' Qiji'ha in Dios? K'iyinij ewets qu' hasu'uj atsawtsheten wat'ij.—* ²⁹ Yit'ij pa'aj aka'an qe pa' Jesús yiyaji'ets pa'aj pa' espíritu ul'ax qu' nakik'ufik'i pa' jukhew in i'ntaxji', qe hats olotsij in uijiik'i. Qa pe' jukhew in yophe'l ji'ijtaxij lokoyei qa lef'iyei iye pe' fo'olok'il qa yeje'ji'ijtaxetsha iye, qa niwk'itsinleji'ijju' qa pa' inwo'met qa yilithinji'jii pa' ham i'ni'i'. ³⁰ Pa' Jesús qa nifaakan pa'aj: —¿Pa'n ii?— Qa pakha'an qa yeku't: —Yakha' yii

* **8:25** Mt 21:10; Lc 1:66; 5:21; 7:49; 9:9 * **8:26** Pa' Gadara hii iye Gerasa. * **8:28** Lc 1:32; 4:33-34; Hch 8:7; 16:17; Jn 2:4; Gn 14:18; Sal 57:2; Dn 3:26

Legión.—† Qe olots pe' inwo'metets i'nji' pa'aj pa' jukhew.* ³¹ Pekhewe'en qa qi in iyinijets pa' Jesús qu' hasu'uj nit'ij pa'qu' leji'ye', pekhewe'en qa' nakiiju' pa' koomojo' ham l'aka'the'ye' (abismo).* ³² Qa na'l pa'aj pe' olots tafitets taqakiyi'ju' pe' utek ipji'. Qa pe' inwo'metets qa iyinijetskii pa'aj pa' Jesús qu' nuyik'i pekhewe'en pe' tafitets. Qa pa' Jesús qa lexke'ej pa'aj. ³³ Ma' qa pe' inwo'metets qa ikik'uifik'ikii pa'aj pa' jukhew qa uijiteje'mkii pe' tafitets. Ma' qa pe' tafitets qa wekuma'xik'iju'kii pa' kiimiju' qa yamjeetsju' pa' iweli' qa hikpa' qa uyi'kii qa naxiju'. ³⁴ Pe' yejeltax pe' tafitetsik'i, in yi'wen pa'aj aka' lunye'jkii qa wekuma'xii pa'aj pa' witset qu' nenfelkii. Qa' nenfeli'm iye pe' i'ni' pa' l'ejinqa'wet. ³⁵ Pe' jukhew qa efuts iye qa neekii pa'aj pa' lunye'jkii. In namii pa' i'ni' pa' Jesús qa yi'wen pa' jukhew i'ntaxji' pa'aj pe' inwo'metets. I'nijupju' pe' lef'iyeyiiju' pa' Jesús. Hats teqhinatai pa'aj qe hats teik'uneikii. Qa qi pa'aj in nijiwei pa'aj pekhewe'en.* ³⁶ Qa pekhewe' yi'wenijha pa'aj pa' lunye'jkii, qa nifelimik'i pa'aj pa' lunyee'jkiiha pakha' i'ntaxji' pe' inwo'metets in hats le'wisju'.* ³⁷ Week pekhewe' tetseti'yi' pa' sehe' Gadara, iyinijets pa'aj pa' Jesús qu' nakik'ui iye pa' sehe', qe qi in nijiwei pa'aj pekhewe'en. Ma' qa pa' Jesús qa t'ilitji'ju' iye pa'aj pe' witinhitjii qa ik iye pa'aj.* ³⁸ Pa' jukhew pakha' i'ntaxji' pa'aj pe' inwo'metets qa iyintaxijets qu' nijayan pa'

† **8:30** Ewi'l legión, ikji' ewi'l tatsai mil (6.000) yamets pe'qu' oq'ophehinetsetse'. * **8:30** Mt 26:53 * **8:31** Sal 140:10; Ro 10:7; Ap 9:1-2,11; 11:7; 17:8; 20:1,3 * **8:35** Lc 8:41; 10:39 * **8:36** Mt 4:24 * **8:37** 1R 17:18; Lc 5:8; Hch 16:39

Jesús. Qa pakha'le Jesús qa nite' lexke'ej, qa yit'ijets pa'aj: ³⁹—Mapilii yijat'ij pe' etsi' qa' week enfel ka' leqfenye'j ej na' Dios.— Pa' jukhew qa ik pa'aj. Ma' qa week nifelimik'i pa' witset pa' leqfenye'jij pa'aj pa' Jesús.

Pe' Jairo lasi' qa pekhe' t'eku'mets pa' t'uihitjii pa' Jesús.

(Mateo 9:18-26; Marcos 5:21-43)

⁴⁰ Ma' qa in hats yamiiteje'm iye pa'aj pa' lajaika' pe' kali', qa pe' olots jukhew, efutsji'kii qa qi in le'sitsi'mkii pa'aj in hats namets iye pa'aj, qe week hayiits notki'iikii pa'aj.* ⁴¹ Qa hik pa'aj qa namets pa' ewi't jukhew hii Jairo. Pakha'an tenek'enhe'yij iye pe' witlijtsitjii. Ha'ne jukhew we'niyipinifi pa'aj lef'iyei pa' Jesús, qa qi in iyinijets pa'aj qu' namihii pe' letsi'.* ⁴² Qe pakha'an na'l pa'aj pe' ewi'hi'i' in lasi', doce (12) leqe'ninqapits, qa pekhe'en qa hats k'esik'iha pa'aj qu' nawa'm. Qa in hats iktax pa'aj pa' Jesús, qa olotsle pe' jukhew qa efuts watkatitij wetepji' in nijayanik'i.*

⁴³ Pekhewe'en i'nji'teje'm pe' ewi't efu hats doce (12) leqe'ninqapits in nite' hamitsik'ui pe' l'athits. Qa hats olots pe' naq'axiji' laq'astayik'i pe' wei-hetets witeqjunhetits leifets qa ham pa'qu' napaleti'm pekhewe'en pa' lawtshek.* ⁴⁴ Pe' efu qa wetjuk'etetsji' pa'aj pa' Jesús l'anu ta'hii qa t'eku'mets pa'aj pa' l'aka'the' eiju' pa' l'uihitjii. Ma' qa hik pakhaa'ijha qa aje'eł qesitsik'ui pa'aj pe'

* **8:40** Lc 9:11 * **8:41** Lc 13:14; Hch 13:15; 18:8,17 * **8:42** Lc 7:12; Mr 3:9 * **8:43** Mt 9:20-22; Mr 5:25-34; Lv 15:25

l'athits.* 45 Qa pa' Jesús qa inaqfaakanij pa'aj: —¿Lekpa' t'eku'm yiwets?— Qa week welkut'ijkii pa'aj pekhewe'en pa'qu' net'eku'mi'. Qa pa' Pedro qa yit'ij: —Maestro, ene' olots najayanpha'm qi in puk'upha'm wetwumij wetepji'.—* 46 Qa pa' Jesús qa yit'ij: —Na'l pa' t'eku'm yiwets qe hoksi'wen in ikfik'i pa' yit'unha'x.—* 47 Pe' efu, in nikfe'lets in nite' leke' qu' nanat'inij, qa tsalalkii pa'aj in nekets qa wonokok'eniiju' pa'aj lef'iyei pa' Jesús. Qa tetfeliji'm pa'aj week yepi'ye' ej pe' week in nifel pa' ta'lijupi' in t'eku'mets pa' l'uihitjii pa' Jesús, qa in aje'e'l naxpa'lij iye pa' laatshektax. 48 Pa' Jesús qa yit'ijets pa'aj: —Yasi', pa' nite' eqekuye'j ta'lets in lanaxpa'lij pa' ejunye'jtax. Hasu'uj natawje'meten. Yape ma.—* 49 In mexe iyettax pa'aj pa' Jesús qa namets pa' ewi'l ta'lii pe' letsi' pa' tenek'enhe'yij witlijsitjii, qa yit'ijets pa'aj: —Ke' oqwomeki'ik'i hats wa'm. Yape iwejinte na' Maestro.—* 50 Qa pa' Jesús qa yepi'ye' ej pa'aj, qa yit'ijets: —Hasu'uj e'nijiwei. E'meheyi'ij yijat'ij qu' hasu'uj inqeku' qa pe' oqwomeki' qa' le'wise'ju'.— 51 In yamets pa'aj pe' wititsi', qa nite' lexke'ej pa'qu' nijayanteje'm in uyetsji'. Uja'xle in t'eqe'mets ha' Pedro qa ha' Juan qa ha' Jacobo (Santiago) qa pa' latata qa pe' lenene pe' ome'laski'ik'i.* 52 Week pekhewe' nekii ipju' qa yilanje'mkii iye pe' l'ejuijets in yayinju' pa'aj pe' ome'laski'ik'i. Qa pa' Jesús qa yit'ijji'ju' pa'aj: —Hasu'uj mapi'lju', qe ne' ome'laski' nite'

* 8:44 Nm 15:38-39; Dt 22:12; Mt 14:36; 23:5 * 8:45 Lc 5:5

* 8:46 Lc 5:17; 6:19; Hch 10:38 * 8:48 Lc 7:50 * 8:49 Mt

9:23-26; Mr 5:35-43; Lc 7:6; Jn 11:28 * 8:51 Mr 3:17; 14:33; Lc 9:28

wa'm, ima'le. —* ⁵³ Qa yilaki'ijju' pa'aj aka' yit'ij, qe nikfe'lets in hats waa'mija. ⁵⁴ Ma' qa pa' Jesús qa t'eku'mi' pa'aj pa' lokoi, qa yit'unhetik'i in yit'ij pa'aj: —¡Ome'łaski', eniipha'm!—* ⁵⁵ Ma' qa tepilets iye pa' hıta'x pe' ome'łaski'. Qa aje'eł niipha'm pa'aj. Qa pa' Jesús qa inaagyaji'ij qu' netesti'yij pa'qu' laqe'.* ⁵⁶ Pe' l'alhei qi in yitjułaxijpha'mkii pa'aj. Qa pa' Jesús qa yiyaji'ijets qu' hasu'uj nenfeli'm pe'ye' aka' łunye'jkii.*

9

Jesús qa yukinijkii pe' t'ijatshenhei qu' nenfel ke' le'lijei.

(Mateo 10:5-15; Marcos 6:7-13)

¹ Pa' Jesús qa no'thet wetju'ł pe' doce (12) t'ijatshenhei qa tisij pa' let'unhaxitsijup qa qu' netk'enets iye pe' inwo'metets qu' nukinji'ijfik'i, qa qu' nanpalit iye pe' week witja'metets.* ² Ma' qa yukinijkii pa'aj qu' nenfel pa' tenek'enheiji' pa' Dios, qa' nenłinju'kii iye pekhewe' qu' nanqaats'etaxju'.* ³ Qa yit'ijets pa'aj: —Hasu'uj eka'xi'ł pe'ye' in łaki'łkii, hasu'uj iye awaikajiti'yi'ł, hasu'uj iye eqe ti'naji'yi'ł, hasu'uj iye aqatsi'ıl pan, hasu'uj iye aq'astayi'ıl, hasu'uj iye eqhinatayi'ıl, uja'xle pe'qu' hats eqhinataji'ıl.* ⁴ Qu' ami'lets pa'qu' witset'e qa pe'qu' mewi'ıłifi wititsi'ye' qa hasu'uj i'nk'aihiti'ł iye ami'hijii qu' mataxiłik'ui

* **8:52** Mt 11:17; Lc 7:13; 23:27; Jn 11:4,11; Hch 20:10 * **8:54**

Mr 1:31; Mt 11:5; Lc 7:14,22; Jn 11:43 * **8:55** Jue 15:19; 1S 30:12

* **8:56** Mt 8:4 * **9:1** Lc 6:12-16; Mt 10:1; Mr 3:13-15 * **9:2** Lc

4:43; 9:11,60; 10:1,9 * **9:3** Lc 10:4-12; 22:35

iyē pa'qu' witset'e. ⁵ Qa pa'qu' witset'e in nite' neqjunu'ulij ewetskii, qa qu' ma'alik'uifik'i iye qa' enfuluti'lju' pa'qu' sehe'ye' qu' namtaxij ne' ef'iyeyi'l qa jutsiqetsi'im in ul'ets.* ⁶ Ma' qa ikkii pa'aj pekhewe'en, qa ikijik'i pe' witsetits lēlits in nifeli'm eke' lē'sits wi'tlijei qa niñju'kii iye pe' wanqaats'etaxju'.—

In wa'm pa'aj pa' Juan Bautista'ik'i.

(Mateo 14:1-12; Marcos 6:14-29)

⁷ Pa' wittata Herodes qa i'ye'ej pa'aj week pe' yaqsi'jijkii pa' Jesús, ma' qa in nite' nikfe'lijikii pa'n qu' numti, qe uja'x pe' yit'ijets in hik pakhate' pa' Juan Bautista'ik'i qu' ila'xe' iye.* ⁸ Qa na'l pe' yit'ijetsek qu' hik pakha'ye' pa' Elias'ik'i. Qa pekhewep iye qa yumti ek qu' ewi'le' pekhewe' hayiits profeta'ik'i qu' ila'xe' iye.* ⁹ Ma' qa pa' Herodes qa yit'ij pa'aj: —Ka' Juan'ik'i yakha' k'inaqyaji'ij qu' ne'nisa'xii ka' lēila'. ¿Qa pa'n lūnye'j pakha'an, pakha' k'imp'i'ye'ejkii pa' lēqfenye'j lēwek?— Qa yisu'untax qu' ni'wen pa'aj.*

Jesús qa tisij pe' laqats pe' yamets cinco mil (5.000).

(Mateo 14:13-21; Marcos 6:30-44; Juan 6:1-14)

¹⁰ Pe' apóstoles in hats tepilkii iye pa'aj, qa nife-limik'i pa' Jesús week pekhewe' yaqsiijkii. Pa' Jesús qa iki'hiiteje'm pa' witset Betsaida qe qa' uja'xe'le eku'ni'lkii.* ¹¹ Qa in nikfe'lets pe' jukhew qa efuts qa yijayanpha'm iye pa'aj. Qa nite'le

* **9:5** Neh 5:13; Hch 13:51; 18:6 * **9:7** Lc 3:1,19; 13:31; 23:7; Hch

13:1 * **9:8** Mt 11:14; 16:14; 17:3-4,10-12; Lc 1:17; 4:26 * **9:9** Lc

23:8 * **9:10** Mt 11:21; Mr 8:22; Jn 1:44; 12:21

t'oqowe'yiju'l pa' Jesús. Ma' qa nifeli'm pa' lunye'j pa' tenek'enheiji' pa' Dios, qa niñinju' iye pa'aj pe' wanqaats'etaxju'.* ¹² Qa in hats metiyu'ju' pa'aj junu', qa pe' doce (12) l'ijatshenhei qa nekets pa'aj pa' Jesús, qa yit'ijets pa'aj: —Yape mewet-feli'm week nekhewe' jukhew qa efuts, hats'inha qu' nakiikii ne' metits witsetits l'elits qa nekhewe' iye wititsil i'ni' na' l'ejinqa'wet, qa' ni'wen pa'qu' l'ewhi'wet'e' qa pa'qu' laqe' iye, qe ha'ne ju'uni' ham wekweki'i'.—* ¹³ Qa pakha'le Jesús qa yit'ij pa'aj: —Lisi'hij pa'qu' netuj.— Pekhewe'en qa yeku'l pa'aj: —Nite' inek olots he' inqats, i'nli'i qu' leefijle (5) he' pan qa wetsjuk tu'u he' sehets, qa qu' isu'un qa' mexe hayaqhai eku'ni'hi pa'qu' netuj week enewe'en.—* ¹⁴ (Qe i'nli'i tit namets pa'aj lee'fij mil (5.000) pe' jukhew.) Qa pa' Jesús qa yit'ijets pa'aj he' l'ijatshenhei: —Iyaji'illets qu' na'nju'kii qa' pumume'pha'mkii cincuentaye'kii (50) qu' namets ewilei pe'qu' pumume'pha'mkii.—¹⁵ Ma' qa hik aka' leqfenyejeyij pa'aj, qa week i'nju'kii. ¹⁶ Pa' Jesús qa t'eku'mi' pe' lee'fij (5) pan qa pe' wetsjuk sehets, qa yeje'lpha'm pa'aj qa yit'ijetspha'm le'wisij pa' Dios. Ma' qa napk'asitju' qa tisij pa'aj he' l'ijatshenhei qa hikhe' qa netisijju' pekhewe' week jukhew qa efuts iye.* ¹⁷ Week tekju' pa'aj qa l'hiinti'ijju'ha iye. He' l'ijatshenhei qa ewi'l yeni' pe' laqaxpalii qa yenji' pe' doce (12) canastul qa week topolij iye pe' laqaxpalii.

* **9:11** Lc 8:40 * **9:12** Lc 24:29; Mt 15:23 * **9:13** Mt 16:9; Mr 8:19 * **9:16** Mr 7:34; 8:7; 14:22; Jn 11:41; 17:1; Mt 26:26; Lc 24:30

*Pedro qa yit'ijets pa' Jesús in takha' pa' Cristo.
(Mateo 16:13-19; Marcos 8:27-29)*

¹⁸ Ewi'l pa' ne'uji' pa'aj in iyin pa' Jesús. Uja'xh'ikii pa'aj he' l'ijatshenhei, qa nifaakanji'ju' pa'aj: —¿Pa'n yit'ij ene' jukhew qu' yakha'ye'?—
¹⁹ Hekhewe'en qa yeku'l pa'aj: —Na'l he' yit'ijets qu' akha'ye' ka' Juan Bautista'ik'i, hekhewep qa yit'ijetsek in akha'te' pa' Elias'ik'i qa hekhewep iye qa yit'ijetsek qu' ewi'le' pe' profeta'ik'i qu' ila'xe'.—* ²⁰ Pa' Jesús qa yit'ijets: —Qa ekheweli'l, ¿Qa lekpa' lit'ilijets qu' yakha'ye'?— Qa ha' Pedro qa yeku'l pa'aj: —Hik akha'ija pa' Cristo ta'liha pa' Dios.—* ²¹ Pa' Jesús qa qi in yiyaji'ijetskiha pa'aj qu' hasu'uj nenfeli'm pe'ye' in takha'ija pa' Cristo.

*Jesús qa nifel qu' natlanhetii hatse'.
(Mateo 16:20-28; Marcos 8:30-9:1)*

²² Ma' qa yit'ijets pa'aj: —Ha'ne La's na' Jukhew les le'wis hatse' qu' nataatshenhetii, qa qu' qi iye qu' nuten nekhewe' tenek'enheiji' na' witset qa ne' tenek'enhe'yij ne' pa'il qa nekhewe' iye i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei, qa' nawa'm iye, qa' ila'xe' iye qu' namets wetshetk'ewi'l pe'qu' nelutse'. —* ²³ Ma' qa i'nk'a'le qa yit'ijets iye pa'aj pe' week: —Qu' nana'l pa'qu' nisu'un qu' natsjayanija qa' nili'ij pa'qu' takha' ye'letax qu' nisu'un, net'eku'mi' yijat'ij pe'qu' leqe cruze* qa' natsjayan.* ²⁴ Qe pakha' qu' nisu'un qu' nilin pa'qu' ila'xe', qa' hami'im hatse'

* **9:19** Lc 9:7-8 * **9:20** Mt 1:17; Lc 23:35; Hch 3:18; Ap 12:10

* **9:22** Lc 13:33; 17:25; 18:31; 20:1,17; 22:66; 24:7; Mt 17:12,22-23; 27:63; 1P 2:4; Jn 2:19 * **9:23** T'eku'mi' pe'qu' leqe cruze' ikji' qu'

nijayanija pa' Jesús yemjeetax qu' qiye'tax pa'qu' u'axe'. * **9:23** 2Ti 2:12-13; Mt 10:38-39; Lc 14:27; 1Co 15:31

pa'qu' hla'xe' nite' yili'ij. Qa pakha'te qu' naqamij pa'qu' hla'xe' qe ta'l yiwets, qa' hla'xe'.* ²⁵ Qe, ɛlek pakha' qu' ne'weju'hij pa'qu' jukhewe' qu' nanax-taxij ha'ne week sehe' ipji', qu' lakha'ye'hij lete'm qu' netwu'lenhetijju' pa' witi'la'x nite' yili'ij?* ²⁶ Qe pakha' qu' newepinyij qa wepinij iye ke' yi'lijei, pakha'an qa' newepinjijek hatse' ha'ne La's na' Jukhew qu' nanamtaxijju' na' qi lesa'x qa na' lesa'x iye na' Latata qa ne' lesaxits ne' le'sits angelits.* ²⁷ Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets in na'l ene' uja'x ha'ne i'ni'in mente' naxju' qa' ni'wen hatse' pa'n lunye'jija na' lesa'x na' tenek'enheiji' na' Dios.—*

Jesús qa tujtseika' pa'aj pa' lunye'j.

(Mateo 17:1-8; Marcos 9:2-8)

²⁸ I'nh'i qu' hats wetshetk'ewi't tatsai (8) nelutsik'i pa'aj ekewe' yit'ijets, qa pa' Jesús qa ikik'ipha'm pa'aj pe' utek qu' niyin, qa t'eku'miiji' pa'aj in t'eqe'mets ha' Pedro qa ha' Juan qa ha' Jacobo (Santiago) iye.* ²⁹ Qa in mexe iyin pa'aj, qa pa' leju's qa hats tujtseika' pa' lunye'j pa'aj, qa pe' leqhinatai qa hats fo'ija pa'aj qa leppepep iye.* ³⁰ Ma' qa na'lji' iye pa'aj pe' wetsjuk jukhew tafaakate'yi'hju' pa'aj pa' Jesús. Pekhewe'en hik pekhewe' pa' Moises'ik'i qa pa' Elias'ik'i. ³¹ Pekhewe'en tujji'ha iye pa'aj pa' lunyejei, qa iyeti'hijju' pa' lawamhijii hatse' pa' Jesús, in hats

* **9:24** Lc 17:33; Jn 12:25 * **9:25** Lc 12:20 * **9:26** Mt 10:33; 24:30; Ro 1:16; 2Ti 1:8; He 11:16; 1Jn 2:28; Dn 7:10; Zac 14:5; Jn 1:51; Hch 1:11; 1Ts 1:10; Lc 12:9; Ap 14:10 * **9:27** Jn 8:52; He 2:9; Mt 10:23; 23:36; 24:34; Mr 13:30; Lc 21:31-32 * **9:28** Lc 3:21; 5:16; 6:12; 8:51; 9:18; Mr 14:33; Mt 14:23 * **9:29** Mr 16:12; Sal 104:2; Dn 7:9; Mt 28:3

k'esik'iha qu' lunye'je'kii na' Jerusalenii. ³² Ha' Pedro qa hekhewep iye lijts'eyek pa'aj, qi in nite' lekhwelijju't pa'aj in nijatiyu'ju' qa imaa'ju'ha pa'aj, qa in nompha'mkii pa'aj qa yi'wen in koojo pa'aj pa' Jesús qa pekhewe' iye wetsjuk jukhew i'nijup pa'aj pakha'an.* ³³ Qa lunye'jkii pakha'aj in hats nikheyu'uk'ui iye pekhewe'en pa' Jesús, pa' Pedro qa yit'ijets pa'aj: —Maestro, hayits qa le'wisi' hane'e'in qu' jina'nji'ji', qek haqsiijikii wetshetk'ewi't wititsil letitse', ewi't pe'qu' akha'yi'ij qa pekhep qa lakha'yi'ijek na' Moisés qa pekhep iye qa lakha'yi'ijek na' Elías.— Ha' Pedro nite' nikfe'lik'i aka' yit'ij pa'aj.* ³⁴ In mexe yit'ij pa'aj aka'an ha' Pedro, ma' qa nametsju' pe' ewi't wasi' qa ts'ihijipji' pa'aj. Pekhewe'en qa qi in niijiwei pa'aj in hats week ts'ihijipji' pe' wasi'.* ³⁵ Ma' qa pe' wasi' qa nokes ji'teje'm pa'aj pa' wit'ax, qa yit'ij pa'aj: —Hane'en hik ha'ne Yaa'sija, hik ha'ne he'yeku'miiji'. Ek'eni'letsha.—* ³⁶ In hats yili'ij pa' wit'ax in nokes, qa yeetax iye pa'aj ma' qa hats ewi'hekii pa'aj pa' Jesús pa' i'ni'. Hekhewe'en qa ham pa'qu' nenfeli'm pa'aj aka' yi'wen pekhewe' nelutsji' pa'aj.

*Jesús qa yit'in pa' ewi't omela's i'nji' pa' inwo'met.
(Mateo 17:14-21; Marcos 9:14-29)*

³⁷ Qa lunye'jkii iye pa'aj pakhap nelukii, in hats nekik'iju' in tepilik'uiju'kii pe' utek, qa olootsija iye pa'aj pe' jukhew qa efuts nejelu'uk'ui pa'aj

* **9:32** Gn 2:21; 15:12; 1S 26:12; Dn 8:18; 10:9; Mt 26:43 * **9:33**
Lc 5:5; 9:49; Mr 14:40 * **9:34** Lc 1:35; Hch 5:15 * **9:35** Ex 4:23;
24:15-16; 2P 1:16-18; Sal 2:7; 89:3; Os 11:1; Hch 3:22; 13:33; He 1:5;
Is 42:1; Lc 23:35

pa' Jesús. ³⁸ Qa ewi'l pa' jukhew i'nji'teje'm pa'aj pekhewe'en, qa yit'unhetik'i in tayai pa'aj, qa yit'ij: —Maestro, e'nq'elet qeku'nyij wat'ij, k'iyintaxij ewets qu' jet qeku'n wat'ij ha' ya's, qeku'n ewi'Heyi' in ya's.* ³⁹ Qa aka' hunye'j ji'ijkii qa i'nk'a t'ilitji'jets pa' ewi'l inwo'met, qa mexe yiyaiyayinhethji'ijkii, qa i'nk'ate qa yik'elelinhetji'ijkii ma' qa hufji'ijje'm na' leji'. Qi qa ul'axji'ij qa yawtshetenji'ij ma' qa mexe yiwejinji'ijtax. ⁴⁰ Hats k'iyintaxijets ne' ijatshenhei qu' nukinik'uifik'i, qa nite'le leke' qu' nukinik'uifik'i.—* ⁴¹ Pa' Jesús qa yeku'l pa'aj: —Peijaat'ij, enewe' hane'ej namji'ju' ha'ne lahats'ij hayits qa qi in inqeku' qa ul'ets iye. ¿Pa'n iplu'uk'ui qu' mexe ha'ni'l etji'teje'mkii? ¿Pa'n lahats'ij qu' mexe ye'weju'li'il eju'l? Enka'x met hane'e'in pa' oqwomehe'.—* ⁴² In hats k'esiyu'ets pa'aj pa' omela's, qa pa' inwo'met qa nijele'ijetsju' pa'aj pa' sehe' qa yik'elelinhetkii iye. Qa pa' Jesús qa yaq'ayinki'ij pa'aj pa' espíritu ul'ax. Ma' qa hik pakha'aj in le'wisju' pa' omela's ma' qa testi'yij iye pa'aj pa' latata.* ⁴³ Qa week qi in yitjulaxijpha'mkii pa' luk'eji' in qiji'ha in tenek'enhei pa' Dios.*

Jesús qa nifel qu' natlanhetii hatse'.

(Mateo 17:22-23; Marcos 9:30-32)

Qa in mexe qi in yitjulaxijpha'mkii pa'aj pe' week aka' yaqsiijkii pa'aj pa' Jesús, pa' Jesús qa yit'ijji'ju' pa'aj he' l'ijatshenhei: ⁴⁴ —Ek'eni'lik'i qa hasu'uj qu' antapi'ilik'i aka' qu' hit'ilij ewets, qe ha'ne La's

* **9:38** Lc 7:12 * **9:40** Lc 9:1; 10:17 * **9:41** Fil 2:15; Jn 14:9

* **9:42** Zac 3:2; Mt 8:26; Mr 1:25; Lc 4:35,39; 7:15; Jud 9 * **9:43**
Mt 17:22-23; Mr 9:30-32; 2P 1:16

na' Jukhew testi'yij hatse' ene' jukhew ma' qa' net'eku'mi'.—* ⁴⁵ Qa pekhewe'en qa nite' nikfe'lik'i aka' yit'ij pa'aj, qe mexe nite' lexke'ej pa' Dios qu' nenikfe'lik'i. Qa pekhewe'en qa wetjeyepunijets iye pa'aj pa' Jesús qu' niyinjets qu' nenfeeli'mha pa' ikji'ha.*

¿Pa'n tii pa'qu' les qiye'ji'?

(Mateo 18:1-5; Marcos 9:33-37)

⁴⁶ Ma' qa he' l'ijatshenhei qa watfaakateji'ijju' pa'aj pa'n lii pakha' qu' les qiye'ji' hatse' pekhewe'en.* ⁴⁷ Pa' Jesús qa hatsle nikfe'lets pakha' yumtitax pekhewe'en qu' lunye'je'. Qa t'eku'mi' pa'aj pa' omela's qa yenletijup pa'aj,* ⁴⁸ ma' qa yit'ij pa'aj: —Pakha' qu' neneqjunu'ujii' aka' yii ha'ne omela's, yakha'le in neqjunu'yij. Qa pakha' qu' neneqjunu'yij, nakha'le ts'ukinju' hikna' neqjunu'uj. Qe pakha' qu' nite' neniwqinhete'ji' qa hik pakha' pa' les in qiji'.—*

Pe' nite' inejuihifets hikpe' inifetsij.

(Marcos 9:38-40)

⁴⁹ Qa ha' Juan qa yit'ijets pa'aj: —Maestro, hi'wenilij ha' ewil' jukhew yit'iji' ka' ii in yuki'nfik'ikii pe' inwo'metets, qa haq'ayini'lij qe nite' i'ni'l yitji'teje'm.—* ⁵⁰ Qa pa' Jesús qa yeku'l

* **9:44** Lc 9:22 * **9:45** Mr 6:52; Lc 2:50; 8:34; 18:34; 24:16,25; Jn 10:6; 12:16; 16:17-19 * **9:46** Lc 22:24 * **9:47** Mt 9:4 * **9:48** Mt 10:40,42; Lc 10:16; 22:26; Jn 13:20 * **9:49** Mt 7:22; 12:27; Mr 16:17; Lc 10:17; Hch 19:13; Nm 11:28

pa'aj: —Hasu'uj aq'ayini'hij, qe pakha' qu' nite' i'nejuihifeyi'ij, pakha'an inife'ej.—*

Jesús yaq'ayinij pa' yijamtitaxets pa' Jacobo (Santiago) qa pa' Juan.

⁵¹ Qa lunye'jkii iye pa'aj pa' Jesús in hats k'esiyu'ets pa' lahats'ij qu' napiletspha'm iye na' wa's, ma' qa we'neni'ha pa'qu' let'unha'xi'ii qu' namii ha' Jerusalén.* ⁵² Pa' Jesús qa yiwathayinket aje'eł pe' l'ukinhei, pekhewe'en qa ikkii pa'aj, qa uyetsji' pa' ewi'l letset la's pe' Samaria lelets qe qa' najilet pa'qu' lewhi'wet'e'.* ⁵³ Qa pekhewe'le Samaria lelets qa nite' lexkelij pa'aj, qe nikfe'lets in t'ejuyii ha' Jerusalén.* ⁵⁴ Hekhewe' l'ijatshenhei Jacobo (Santiago) qa ha' Juan, yi'wen pa'aj pakha' lunyejeyij pekhewe'en, ma' qa yit'ijets pa'aj pa' Jesús: —Yatsat'axyij, ¿me lisu'un qu' nek'iyiniłetspha'm pa'qu' fet'e' qu' nata'lji'pha'm na' wa'sji' qa' nanq'axijju' ha'ne witset la's?—* ⁵⁵ Qa pa' Jesús qa tetwek'ela'xets qa yaq'ayinij pa'aj, qa yit'ijets: —Ekheweli'l nite' lenikfe'li'lets pa'n lunyejei ne' eqe'spirituli'l, ⁵⁶ qe ha'ne la's na' Jukhew nite' namijetsju' qu' niwu'lenhetju' pekhewe' liłaxits ene' jukhew, qe namijetsju' yijat'ij qu' nenłinju'. — Ma' qa ikkii iye pa'aj qa yamii iye pakhap iye witset la's iye.

*Pa' l'enyetenye'j qu' jintajayan pa' Jesús.
(Mateo 8:19-22)*

* **9:50** Mt 12:30; Lc 11:23; Mr 16:19 * **9:51** 2R 12:17; Is 50:7;
Jer 42:15; Lc 13:22; 17:11; 18:31; 19:11,28 * **9:52** Lc 10:1; Mt 10:5
* **9:53** Jn 4:9,20 * **9:54** 2R 1:9-16; Ap 13:13

57 In mexe ikik'i pa'aj pa' wit'ikheyij, qa ewi't pa' jukhew yit'ijets pa'aj pa' Jesús: —Yatsat'axyij, hisu'untax qu' k'ajayanik'i pa'qu' maji'ijji'.— 58 Pa' Jesús qa yeku't pa'aj: —Ne' ejenelits na'l ne' lewjets qa ne' junatai qa na'l ne' lupits, qa ha'nele Ła's na' Jukhew qa ham pa'qu' lewhiwet'i'ija.— 59 Pa' Jesús qa yit'ijets iye pakhap jukhew: —Atsjayan.— Pakha'an qa yeku't pa'aj: —Yatsat'axyij, etswejinle eku'n hojohontax hatse' qu' hetijik'ui ha' tata.— 60 Pa' Jesús qa yeku't iye pa'aj: —Iwejinli'ij pekhewe' hik lunyejei qu' nanaxju' qu' netijik'ui pekhewe' wa'm. Qa akha'le qa' yape ma, qu' enfeli'm ene' week pekheli'kii na' tenek'enheiji' na' Dios.—* 61 Qa pakhap iye qa yit'ijetsek: —Yatsat'axyij, hisu'untax qu' k'ajayanija hatse', qa hisu'unle qu' etswejinle eku'n qu' mexe hewetfel eku'ni'm he' yalhei qa he' yejefets iye.—* 62 Qa pa' Jesús qa yeku't iye pa'aj: —Ham pakha' qu' hats nenipji' lokoyei ne'ej witexp'ilasineti' yetsin ne'ej wakka qu' nejelik'i pakha' qu' nata'łji', qu' ne'weju'łij qu' na'n ji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Dios.—*

10

Jesús qa yiwathayinket pe' setenta (70) jukhew.

1 Ma' qa i'nk'ałe pa'aj pa' Yatsat'ax'inij qa t'eku'miiji'kii pekhewep iye setenta (70),* qa wetsjukkii in yiwathayinketiikii pe' witsetits qu' namets hatse'. 2 Ma' qa yit'ijets: —Olotsija

* 9:60 Lc 8:1; 9:2; 16:16 * 9:61 1R 19:20 * 9:62 Fil 3:13

* 10:1 Na'l ne' witfaakanhei yenji' ek in setenta y dos (72), qe yumti qu' nakets iye pekhewe' wetsjuk.

nekhewe' lei na' wit'enekju' hats yuji', qa nekhewe'le yithayikitax qa nite' olots. Qa hik ta'hijupi', qu' iyini'hijets na' Yatsat'axij na' wit'enekju' qu' nenukin pe'qu' nithayiki qu' nenit'ijji' ne' lei.* ³ Yape ma'alkii. Menikfelitiletsha in k'ukini'lkii hik ejunyejeji't ne'ej kots'etets letits qu' na'n ji'teje'm pe'qu' wowole'.* ⁴ Hasu'uj eka'xi't pa'qu' aq'astajiwoyi'it ti'naj, hasu'uj iye eka'xi't pa'qu' ege'lhuyitaxi'it, hasu'uj iye wetsjuk'e otshilaxtiyi'it. Qa hasu'uj etke'leni'hijupju' pe'ye' qu' mewetfeli'm pa'qu' wit'ikheyije'ji'.* ⁵ Qu' ami'lets pe'qu' wititsi'ye' qu' mewi'ihifi, qa' nojo qu' mewetfelih'i'm qa' it'ihijets: "Pa' wit'ikesimeya'xlekii qu' na'nipji' ene' wititsi'."* ⁶ Ma' qa qu' nana'l pakha' qu' hats la'si'ij pa'aj pa' wit'ikesimeya'xlekii, ma' qa pa' wit'ikesimeya'xlekii ta'hi't ewets qa amani'ijup pakha'an. Qa qu' hame'le qa pa' wit'ikesimeya'xlekii letistaxi'hij qa' netpilli'it ewets iye.* ⁷ Hasu'uj e'wisitsi'ih'i' pekhe' qu' hats ni'ihifi wititsi'ye', luji't i'ni'i qu' iya'atji' pakha' qu' nelisi'hij, qe na'aj t'ithayii weju'hij qu' natjai. Hasu'uj tujtseika'ye'ji'ij qu' mewijihifi pe'qu' wititsile'.* ⁸ Week pa'qu' witset'e in lamilets qa t'eku'mi't eju't, qa' luji't week pa'qu' nelisi'hij.* ⁹ Ihini't pe'qu' nanqaats'etaxju' tetseti'yi' pakha'an, qa' it'ihijets iye: "Na' tenek'enheiji' na' Dios

* **10:2** Mt 9:37-38; 20:1; Jn 4:35; Ap 14:15; 2Ts 3:1 * **10:3** Mt 7:15; 10:16; Jn 10:12; Hch 20:29 * **10:4** Lc 9:3; 12:33; 22:35-36; Mr 6:8; Mt 10:9-10 * **10:5** Mt 11:26; Lc 10:21; 12:51 * **10:6** Lc 7:50; 8:48; 24:36; Jn 20:19; Hch 15:33; 1Co 16:11; Stg 2:16 * **10:7** Mt 10:10; 1Ti 5:18; 2P 2:13 * **10:8** 1Co 10:27

hats metitsi'ł e'm.”* 10 Qa pakha'le qu' witset'e qu' uitaxi'ł ji'teje'm qa nite' neqjunu'ul'eju'ł, qa' ma'ahijetsfik'i pe'qu' l'ikheijeye', qu' it'ihijets: 11 “Ha'nep iye l'eqhip ha'ne sehe' ha'ne etset'ıl yamtaxij ene' yif'iyeyi'ł, qu' henfuluti'łju' iye, qe qa' jutsiqetsi'ıl e'm in ul'ax aka' laqsiihijkii. Qa lesle le'wis qu' menikfelitiletsha aka'an, pa' tenek'enheiji' pa' Dios hats met.”* 12 Yakha' hit'ihij ewets qu' namtaxets hatse' pa' nełuji' les qi qu' nattanithenhetii hatse' pekhewe'en, tees qu' lunye'ji'iju'ł na' łantanithenkeye'j hatse' kekhewe' tetsetii ka' witsetik'i Sodoma.—*

Pekhewe' uja'x witsetits yeqeku' pa' Jesu's.

(Mateo 11:20-24)

13 —jHiyee' ha'nus witset Corazın! jHiye' ha'nus iye witset Betsaida! Qe qek hakha'ye' Tiro qa ha' Sidón qu' nanaqsiiji'kii kekhewe' ham lunyejeyi'iju'ł wanaqsi'jtaxi'ł e'mijkii, ma' qekha hayiıts nilitaxij in yaqsiijkii pe' ul'ets. Qa hik ta'lıjupi' qekha ninq'ethintaxij in yijaa'ija qu' netf'ıljetsin leqhinatai qekha ul'etse'tax qa leıta' qekha nilintaxij na'aj lo.* 14 Qa hik ta'lıjupi', qu' ejeyumtshenhetiitaxi'ł hatse' les qu' iftsaxe' qu' atanithenheti'yi'ł hatse' qa nite' lunyejeyiju'ł hatse' ne' tetseti'yi' na' Tiro qa na' Sidón.* 15 Qa akha' witset Capernaum, łme łumti qu' ekekiti'yetspha'm

* **10:9** Mt 10:7,8; 12:28; 1Ts 5:14; Lc 11:20; 17:20; Mr 1:15; 1P 4:7

* **10:11** Mt 10:14; Mr 6:11; Lc 9:5; Hch 13:51; 18:6 * **10:12** Mt 7:22; 13:1; 10:15; 11:22,24; Lc 10:14; 17:31; 2P 3:10; Ap 11:8

* **10:13** Ez 16:23; Mt 23:13-16; Lc 6:17,24; 19:37; Ap 9:12; Jn 12:21; Ex 3:20; Hch 2:22; Esd 3:7; Jer 25:22; 47:4; Jl 3:4; Est 4:1,3; Dn 9:3; Jon 3:6 * **10:14** Sal 1:5; Mt 12:41

na' wa's? Akha' l'ewumhiti'yijju' hatse' na' fe't le'nq'itset'ij ne' naxju' (Hades).^{*} 16 Pakha' qu' netk'eni'l ewets, yakha'le in tek'enyitwets. Qa pakha' qu' not'oqowe'yi'l eju'l, qa yakha'le in t'oqoweiyiju'l. Qa pakha' qu' not'oqoweiyiju'l, qa nakha'le ts'ukinju' hik nakha' pa' t'oqowe'yiju'l.—^{*}

Tepilkii pekhewe' setenta (70) jukhew.

17 Pekhewe' setenta (70) jukhew in hats tepilkii iye pa'aj qi in le'sitsi'mkii, qa yit'ijets pa'aj: —Yatsat'axyij, yamijii pe' inwo'metets in tek'eni'l yiju'l in hit'ilij aka' ii.—^{*} 18 Pa' Jesús qa yit'ij pa'aj: —Ehe, hats hi'wen na' inwo'met (Satanás) in namijju' ha'ne sehe' hik lunye'j na'aj tejen.^{*} 19 Je'l qeku'ni'lek, yakha' in k'elisi'ij pa'qu' et'unhaxitsi'il qe qa otsi'lipji'kii ne' hik lunyejei q'oiq'oyits qa neyeyits iye, qa week iye na' let'unha'x na' wit'ejuihife, qa' ham pa'qu' leke'ye' qu' nawtsheteni'l.^{*} 20 Qa hasu'ujle qu' ne'sinheti'li'mkii in tek'eni'l eju'lkii in lukini'lfik'ikii pe' inwo'metets. Les le'wis yijat'ij qu' ne'sinheti'li'mkii ke' iyitsi'l in hats we'nika'ajji' na' wa'sji'.—^{*}

*Jesús qa te'wisi'mkii.
(Mateo 11:25-27; 13:16-17)*

^{*} **10:15** Mt 4:13; Lc 4:23,31; 7:1; Hch 2:27,33; Is 14:12-15 ^{*} **10:16**
Mt 10:40; 25:45; Jn 5:23; 12:48; 13:20; Lc 9:48; 1Ts 4:8 ^{*} **10:17**
Mr 16:17-18; Jn 10:25; 12:31; 14:13; Ez 8:11; Ap 9:20 ^{*} **10:18** Mt
4:1,10; 28:3; Hch 13:10; Ap 12:9; Col 2:15 ^{*} **10:19** Mr 1:22; 16:18;
Lc 11:12; 21:24; Ap 9:3,19; 11:2; Gn 3:16; Mt 13:39; 23:33; 1Co 15:25;
Sal 91:13; Hch 28:5 ^{*} **10:20** 1Ti 4:1; 1Jn 4:1; Mt 7:22-23; Ex 32:32;
Neh 9:38; Mal 3:16

21 Qa hik pakha'aj pa' Espíritu Santo qa qi in yi'sinheti'mkii pa'aj pa' Jesús, ma' qa yit'ij pa'aj: —Qi in le'wisij, Tata, Yatsat'axij na' wa's qa na' sehe' iye, qe lat'ini'm nite' l'ethinij ekewe' wekwek pekhewe' wekwek nikfe'lets qa pekhewe' iye wekwek yiya'yij, qa l'ethinij enewe' hik lunyejei omehets nite' weniwqinhetji'. Ehe, Tata, qe hik aka' lisu'un qu' lunye'je'.* 22 Week ene' wekwek hats tselisij na' Tata qu' heinek'enhe'yij. Qa ham nikfe'le'ets pa'n lunye'jija na' La's, ewi'He na' Latata in nikfe'lets. Qa ham iye pa'qu' nenikfe'lets na' Latata, qe ewi'He na' La's in nikfe'lets, qa nekhewe' iye yisu'un ha'ne La's qu' nikfelitets qa yikfelitets.—* 23 Qa tetwek'ela'xets pa'aj he' l'ijatshenhei qa yeje' jite'je'm. Qa uja'xli'ijkii in yit'ijets pa'aj: —Le'sitsi'imkii pekhewe' qu' ni'wen aka' li'weni'l. 24 Qe yakha' hit'ilij ewets in olots ke' profeta'ik'i qa ke' qitsji' wittatalik'i iye qi in neqwenkeyu'taxij aka' hane'ej li'weni'l, qa nite'le yi'wen. Qa qi in yisu'untax iye qu' nepiye'ek'i ekewe' hane'ej lepi'ye'elik'i, qa nite'le yepi'ye'.—*

Pakha' teik'unei Samaria leite'.

25 Ma' qa niipha'm pa'aj pa' ewi'l pa' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qe qa' nijaajin pa' Jesús, qa nifaakan pa'aj: —Maestro, ¿pa'n yeqfenye'j yiwek qu' nana'l ye'm pa' witi'la'x

* 10:21 Lc 2:14,27; 4:1; 19:21; 23:34,46; Hch 2:4; 13:7; 17:24; Mt 7:21; 21:16; Jn 8:42; 11:41; 12:27-28; 17:1-25; Gn 14:19; Is 44:25; Jer 8:9; 1Co 1:19-27; 3:19-20; Sal 8:2 * 10:22 Jn 1:18; 6:46; 7:29; 8:19; 10:15; 17:25-26 * 10:24 Jn 8:56; He 11:13; 1P 1:10-12

nite' yili'ij?—* 26 Qa yeku't pa'aj pa' Jesús: —¿Pa'n lunye'j pa' we'nika'ajji' ke' Moisés le'lijei? ¿Pa'n yit'ij kekhe'we'en pa' lenikfe'lets? — 27 Qa inku't pa'aj pakha'an, qa yit'ij: —*Isu'unija pa' Yatsat'ax'inij ege Dios weekij pa' atawe'j, weekij pa' ila'x, weekij pa' et'unha'x qa weekij iye pa' aqjamtikineye'jkii. Qa' isu'un week pa'qu' mete' e'm jukhew, efuts in ejunye'jek in tewetsu'unte.*— (Dt

6:5)* 28 Ma' qa pa' Jesús qa yit'ijets pa'aj: —*L'asiinik'iha in t'inku't. Aqsijikii aka'an qa' ila'xe'.*

— (Lv 18:5)* 29 Qa in lunye'jek pa' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei in wo'letaxii qu' ne'tijitijijets qu' natsathen, qa yit'ijets pa'aj pa' Jesús: —¿Qa pa'n hii pakha' qu' mete' ye'm qu' hisu'un ene' jukhew qa efuts?—* 30 Pa' Jesús qa yeku't pa'aj, qa yit'ij: —Ewi't pa'aj pa' jukhew ta'hii na' Jerusalén nekik'iju' pa'aj na' wit'ikheyi'j yamii ha' Jericó. Qa weikutiju't pe' ejtenhetsilets qa t'ilit'ets pa'aj qa nitka'mij pe' lewekwekits qa leqhinatai iye. Qa yilanje'mkii iye pa'aj. Ma' qa yiwu'mli'iju' qa ikik'uikii, yaqwamitaxijkii pa'aj. 31 Ma' qa ewi't pa' pa'i nekik'iju' iye ha' wit'ikheyi'j. Qa in yi'wen qa ikijup pa'aj qa yape'enha ikik'ui pa'aj. 32 Qa in namtaxets iye pa'aj pa' ewi't pekhewe' ta'lets pa' Levi'ik'i (levitas). In yi'wentax iye pa'aj qa ikijup iye qa yape'enha ikik'ui iye pa'aj. 33 Qa namets iye pa' ewi't jukhew, Samaria

* 10:25 Mt 8:19; 22:34-40; 16:1; 19:3,29; Mr 12:28-34; Lc 3:12; 7:30; 18:18; Jn 1:38; 12:25; Ap 21:7 * 10:27 Lc 4:8; Lv 19:18 * 10:28 Lv 18:5; Neh 9:29; Ez 20:11; Ro 10:5; Ga 3:12 * 10:29 Lc 16:15; Ex 20:16-17; Lv 6:2; 19:13-18; Pr 3:28-29; Mt 5:43; 19:19; Ro 13:9-10

leile'. In yi'wen pa'aj qa qi in neq'eletij.* 34 Ma' qa ikets pa'aj, qa yatsi'yipji' pe' lenqek'uwjei pa' aceite qa pa' wino iye, qa yilophe'hijipji' pe' penyilots. Ma' qa yinhini'pji' pa'aj pa' le'wut qa yeka'xii pe' ewi'l witiwhiti' qa i'wi'li' qa yejelets pa'aj.* 35 Qa nełukii pa'aj, qa pa' Samaritano qa t'eku'metsju' pe' wetsjuk denarios,† qa tisij pakha' yatsat'axij pe' witiwhiti', qa yit'ijets pa'aj: "Jelets ha'ne jukhew. Qu' nat'anipji' ene' k'etisij pe'qu' anq'axiji' qa' qu' hetpiltax iye ma' qa' k'ajanin." 36 Kha'ye', ¿pa'n hii enewe' wetshetk'ewi'l pakha' lumti qu' ni'nq'ethinij in meti'm qa yisu'un pa' jukhew t'ilit'ets pe' ejtenhetsilets?— 37 Qa pa' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei, qa yeku'l pa'aj: —Pakha' neq'eletij pakha'an.— Qa pa' Jesús qa yit'ijets: —iYape ma, qa' aqsi'jijkii aka' lunye'j!—*

Jesús qa i'ni' pa'aj pe' lets'i pe' Marta qa pe' María.

38 Ma' qa ikkii iye pa'aj pa' Jesús qa he' f'ijatshenhei, ma' qa yamets pa'aj ha' witset la's, hik hakha' qa i'ni' pa'aj pe' ewi'l efu hii Marta qa yiwhini' pa'aj pe' lets'i.* 39 Pe' Marta na'l pa'aj pe' lejefeki' hii María, pekhe'en i'nijupju' pa'aj pe' lef'iyeyifi pa' Yatsat'ax'inij tek'enets pa'aj in iyet.* 40 Qa pekhe'le Marta qa qi in mehe'ej in yithayiki'im pe' wekwek qa pa'qu' netuj iye, ma' qa nekets pa'aj pa' Jesús, qa yit'ijets: — Yatsat'axyij, ¿me nite' hijamti'ij yiwets ne' yejefeki'

* 10:33 Mt 10:5; Lc 7:13; 9:52; 15:20; Hch 1:8 * 10:34 Is 1:6; Stg 5:14 † 10:35 Ewi'l denario, łajanye'j pa'aj pa'qu' jukhewe' in ewi'l nelu qu' net'ithayii. * 10:37 Mt 23:23; Lc 1:72; Stg 2:13 * 10:38 Jn 11:1,19-20; 12:2-3 * 10:39 Lc 8:35; Hch 22:3

in nite' tsi'fenij ene' hithayikitaxi'l e'm? Iyaji'ets qu' netsi'fenij.—* ⁴¹ Pa' Yatsat'ax'inij qa yeku'l pa'aj: —Marta, Marta, hayits qa natawje'meten qa e'mehe'ej iye wiikfik'i enewe' olotsiiji' wekwek qu' aqsiijkii.* ⁴² Qa na'lle ka' ewii'lja les le'wistax qu' nana'l e'm. Ene' María na' yaftsin in t'eku'miiji' hik ha'ne les qi in le'wis, qa ham pa'qu' nenitka'mij.—*

11

Jesús qa i'nq'ijatshenij pa' wit'iyinheye'j.
(Mateo 6:9-15; 7:7-11)

¹ Qa lunye'jkii iye pa'aj pa' Jesús in iyin qa pa'n qu' na'ni'iji' iye pa'aj in iyin, qa in yili'ij pa'aj, qa pa' ewi'l pekhewe' l'ijatshenhei, qa yit'ijets pa'aj: —Yatsat'axyij, ets'ijatsheni'lij qu' nek'iyini'l, in lunye'jek ka' Juan Bautista'ik'i in yijatshenij he' l'ijatshenhei.—* ² Pa' Jesús qa yit'ij pa'aj: —Qu' iyini'l qa it'ihij: “Intata, neniwqinhetji'ha aka' qiji' ii. Yape namets pa' lahats'ij qu' qi'ija qu' enek'enhei.* ³ Eslisi'lij ha'ne neluji' pa'qu' hetuji'l in lunye'jek week neluts.* ⁴ Iwu'mi'lyik'ui pe' ul'ets haqsi'ji'lijkii in yijunyejeyi'lek in hiwejinhi'il week nekhewe' ul'ax yaqsi'jtaxi'l ye'mijkii. Hasu'uj etswejinhi'itij qu' netswumi'lju' pa' witaqjaajinkeye'j.”—* ⁵ Qa yit'ij iye pa'aj pa' Jesús: —Jit'enqeku'ni' ek pa'qu' ewi'le' ekheweli'l qu' nana'l pa'qu' lejuwaika'ye', qa' nakii in hats leqewuk'uji' naja'x, qa' nit'ijets:

* **10:40** Mr 4:38; 1P 5:7; Ro 8:26 * **10:41** Lc 12:22; 1Co 7:32; Fil

4:6 * **10:42** Sal 16:5; 27:4; Jn 6:27 * **11:1** Lc 3:21; 5:33 * **11:2** Jn 10:25; 17:6; 20:17; 1P 1:17; 3:15; Sal 9:10; Is 29:23; Lc 1:49; Mr 9:1

* **11:3** Pr 30:8 * **11:4** Lc 4:13; 6:12; 7:48; 24:47; 22:40,46; Mt 18:23-35; 26:41; 1Co 10:1

“Waika', atsatkinhenin qeku'nets wetshetk'ewi'le' pane', ⁶ qe hanee'ij namyii ha' ewi'l'waika' iye toxii pa' ta'li'. Ham yaqi'ijup qu' hetisij.” ⁷ Pakha'an qa neku'letsfik'i qa' nit'ij: “Hasu'uj atsjati'meten. Hats yijanit'axji' na' leji' qa yiwhifetsju' iye ene' yilits. Qa nite' leke' qu' netsiipha'm qu' k'etisij pe'ye.” ⁸ Hit'ij ewets, in yemjeetax in lejuwaika'tax qa nite' ni'yijupha'm qu' netisij pe'ye', qa hastaax qa' ni- ipha'm qe ta'lets in nite' yili'ij in iyinijetsji'kii. Ma' qa week tisij pe'qu' hami'im.* ⁹ Qa hik ta'lijupi' qu' hit'ihij ewets: “Iyini'letskii qa' esti'yi'lij. Mowo'o'liikii qa' i'weni'l. Ilani'letskii na' leji' qa nenit'ihij e'mii qhof.”* ¹⁰ Qe week na'aj iyinkii qa testii. Qa na'aj wo'oikii qa yi'wen iye. Qa na'aj yilanetskii na'aj leji' qa' wenit'iji'mii qhof. ¹¹ Jit'enqeku'ni' ek iye pa'qu' ewi'le' ekheweli'l' qu' hats nana'li'm pe'qu' lelitse', qa pa'qu' la'se' qu' niyintaxijets sehetse', ¿me qa' netisij pa'qu' q'oiq'oye' in iyintaxijets sehetse'? ¹² I'ni'i qu' niyintaxijets pe'qu' lihi'ye', ¿me qa' netisij pe'qu' neyeye'? ¹³ Qe ekheweli'l' in ul'etstaxi'l' qa le'niyayi'lij pa'qu' lisi'lij wekwek le'wis ene' elitsi'l', qa na' Atata'al' i'ni' na' wa's in le'wiisija, qa les in le'wis wiikfik'i qu' netisij na' Espíritu Santo pekhewe' qu' niyinijets.—*

Jesús qa titijiti'yijets pa' let'unha'x qu' nata'lijets pa' Beelzebú.

(Mateo 12:22-30; Marcos 3:20-27)

* **11:8** Lc 18:1-6 * **11:9** Mt 7:7-11; 18:19; 21:22; Jn 14:13-14; 15:7; 16:24; Mr 11:24; Stg 1:5-6,17; 1Jn 3:22; 5:14-15; Dt 4:29; 1Cr 28:9; 15:2; Pr 8:17; Is 55:6; Jer 29:13; Lc 11:10; 12:36; 13:25; Hch 12:13,16; Ap 3:20 * **11:13** Ro 8:9; 12:17; 1Ts 5:22; 2Ti 3:13; Mt 5:48; Sal 51:11; Jn 1:33; Hch 2:4,38

14 Qa pa' Jesús qa yukinik'uifik'i pa'aj pa' jukhew pa' i'ntaxji', ewi't inwo'met ham le'lijeye'. Qa lunye'jkii pakha'aj pa' inwo'met in hats ikfik'i, qa pa' jukhew qa hats iyet pa'aj. Qa pe' olots jukhew qa efuts qa qi in yitjułaxijpha'm pa'aj aka' lunye'jkii.*

15 Qa uja'x pe' yit'ijju': —Pakha'le Beelzebú, łatata pe' inwo'metets, tisij hane'en pa' let'unha'xijup qa leke' in yuki'nfik'ikii pekhewe' inwo'metets.—*

16 Qa pekhewepłe qa naqjaajinkeyu'ujek, ma' qa yiyajitaxijets qu' nethinij pa'qu' ham lunye'ji'ijju't qu' nata'letspha'm na' wa's.*

17 Pa' Jesús qa hats nikfe'lets pa' łaqjamtikineyejeitaxkii pekhewe'en, qa yit'ijji'ju': —Na'aj qi witset qu' nawatlanju'kii ma' qa łakha'le lete'm qu' netwuł'enhetju', qa hik lunye'j iye na'aj ewi't jukhew qa łelits qa lewhe'ye' iye in watlanju'kii, qa lekhewelle lete'm iye in wetwuł'enhetju'.*

18 Qa hik lunye'j iye nakha' Satanás qu' neqet'ets wetju'łkii qa wapille wetju'łkii, łqa pa'n lunye'j qu'nte' niliyi'ij pa' let'unha'x? Aka'an hit'ihij ewets qe hit'ihijets in hata'lijets pa' let'unha'x pa' Beelzebú qa leke' in hukinfik'ikii ne' inwo'metets.*

19 Ekheweli't in hit'ihijets qu' hukinfik'ikii pe' inwo'metets qu' nata'lets pa' let'unha'x pa' Beelzebú, łqa lek let'unha'xek pa' yit'iji' nekhewe' elitsi't in yiwu'mfik'i pe' inwo'metets? Qa hik ta'lijupi', nekhewe'en qu' hik nekhewe'ye' qu' nejelihjik'ui

* **11:14** Mt 9:32-34; Jn 7:20; 8:48,52; 10:20; Mr 7:26,37; 9:15-25; Lc 7:22 * **11:15** 2R 1:2; Mt 10:25; Lc 12:58; Jn 12:31; 14:30; 16:11; Ef 2:2 * **11:16** Lc 10:25; Jn 2:11; 8:6 * **11:17** Lc 5:22; 12:52-53; Fil 2:6; Dn 5:28; 11:4 * **11:18** Mt 4:1,10; Hch 13:10; Lc 4:5

aka' hit'itijju'.* 20 Qa yakha' in hukinfik'ikii ne' inwo'metets qa hit'iji' pe' layaqsi'le na' Dios, qa aka'an qa hats jutsiqaxij na' tenek'enheiji' na' Dios hats namtaxi'l ewetsju'.* 21 Pa'qu' jukhewe' in t'un, watjanithen week na'l latjanetits, qa yejeelija pe'qu' letsiy'e, qa pekhewe' i'nifi wekwek pekhe'en qa ham peeyi'ijkii qe tejetitii. 22 Qa na'le iye pakha' les t'un iye wiikfik'i t'anipji' pakha'an, ma' qa t'ilit'ets qa naxij, qa nitka'mij week pe' latjanetistax hik pekhewe' qi in wetjumtitaxets. Qa yeka'xik'ui pe' week lewekwekitstax qa week t'ihinijkii.* 23 Pakha' qu' nite' yi'feyi'ij pakha'an yejuihife'ej. Qa pakha' nite' tsi'fenij in haqsi'jje'mkii qa yak'esa'xlekii.—*

Pa'qu' inwo'met'e qu' netpili iye pa'qu' jukhewe'.
(Mateo 12:43-45)

24 —Pa'qu' ewi'le' espíritu ul'ax in ikik'uifik'i na'aj jukhew, ma' qa nekh'ikii pa' ham i'ni'i' yis'axkii, wo'taxiikii lawapihiwet'e. Qa in nite' yi'wen pa'qu' nawapi'yi', qa yijamtikii: “Maa, ma hapiliyek ke' yitsi' ke' hata'hifi.”* 25 Qa in tepilii qa yi'wen in hats wetp'ilastaxifi qa hats wanaqsi'jtaxifi iye. 26 Ma' qa ik iye qa yi'wen qa t'eqe'mets pekhewep iye wetsjuk tatsai (7) espíritu les ul'ets wiikfi' nite' hik lunyejei pakha'an. Ma' qa week enewe'en qa

* 11:19 Ga 3:7; 1P 5:13 * 11:20 Ex 8:19; 31:18; Dt 9:10; Sal 8:3; Mt 19:24; 21:31,43; Lc 17:21 * 11:22 Jn 16:33; 1Jn 2:13; Ef 6:11,13; Hch 26:28; Is 49:24-26 * 11:23 Mr 9:40; Lc 9:50 * 11:24 Mr 1:23-27; Lc 8:29; 9:42; Mt 11:29; Ap 4:8; 14:11; 18:2

uiji'teje'm iye qa i'nji' iye pakha' jukhew. Pakha'an ma' qa les qi'ija in ul'ax, nite' hik lunye'j in yojo.—*

Pakha' les qu' jini'sinheti'mkii yijat'ij.

²⁷ In mexe iyetij pa'aj pa' Jesús ekewe' wek-wek, qa ewi'l pe' efu i'nji'teje'm pekhewe' olots, qa taya'yij pa'aj in yit'ij: —Qi qu' le'wisi'imkii pe' efu lata'lets in lenekfik'i qa nefunenkaa iye.—* ²⁸ Qa yeku'l pa'aj pa' Jesús: —Ehe, qa lesle qu' qi qu' le'sitsi'imkiiha pekhewe' qu' nepiye'ek'i eke' le'lijei na' Dios qa yaqsi'jijkiiha iye.—*

Jesús qa wetjeyumtshenijupi' pa' profeta'ik'i Jonás.

(Mateo 12:38-42; Marcos 8:12)

²⁹ Pekhewe' olots jukhew qa efuts, in hats les t'ijaifik'i qa olots wiikfik'i, ma' qa pa' Jesús qa yit'ij pa'aj: —Ene' hane'ej na'l ha'ne lahats'ij qi in ul'ets, iyintaxets qu' net'ethinheti'yij pa'qu' ewi'l ham lunye'ji'iju'l, qa teesle qu' net'ethinheti'yij, qa ewi'he hatse' qu' net'ethinheti'yij ka' lunye'jkii ka' Jonas'ik'i.* ³⁰ Qe hik qu' lunye'ji'ija ka' lunye'jkii ka' Jonas'ik'i in yamii ma' qa jutsiqetsi'm kakha' qek lunyejeye'taxkii kekhe'wé Nínive leletsik'i, qa hik aka' qu' lunyeji'ijek ha'ne La's na' Jukhew enewe' hane'ej lahats'ij.* ³¹ Kekhe' qi witnene efu'uk'i ta'liiju' na' i'wk'uyi'liiju' niipha'm hatse' qu' newet-jeyumtshentax ene' jukhew ha'ne hane'ej lahats'ij, ma' qa' nit'ilij ewets qu' qiye' qu' ul'etsi'il, qe

* **11:26** Lv 26:18-28; Dt 7:1; Pr 6:31; 26:25; Lc 8:2; Jn 5:14; 2P 2:20-22

* **11:27** Lc 1:48; 5:1; 8:21; 12:3; 23:29; Hch 13:7 * **11:28** Lv 22:31;

Jn 13:17; Stg 1:22; Ap 1:3; 22:7 * **11:29** Lc 7:31; 11:16; 17:25; 21:32;

Jon 1:1-4:9; Mt 16:4 * **11:30** Mr 2:10; Lc 5:24

kekhe'en toxii pa' ta'iji' qa namii qe qa' nepi'ye'ej ka' qi hikfeliya'xkii ka' Salomon'ik'i. Qa hane'ej, je' geku'ni'lek nakha' les t'anipji'ha ka' Salomon'ik'i hats ha'ne i'ntaxi'in.* ³² Kekhewe' Nínive leletsik'i niipha'mkii hatse' qu' newetjeyumtshentax ene' jukhew ha'ne hane'ej lahats'ij, ma' qa' nit'ihij ewets qu' qiye' qu' u'etsi'il, qe kekhe'we'en yili'ij pe' u'ets in yaqsiijkii in yepi'ye' ek'i ke' le'lijei pa' Dios nifeli'm kakha' Jonas'ik'i. Qa hane'ej, je' geku'ni'lek nakha' les t'anipji'ha ka' Jonas'ik'i hats ha'ne i'ntaxi'in.—

Ne' otoi hik tunyejei qu' lefetitjiye' na' ese'n.

(Mateo 5:15; 6:22-23)

³³ —Ham pa'qu' nene'iji' fetitjiye' qa nat'inkii, qa nite' leke' iye qu' nit'onijju' pe'qu' ti'najki'ye' lasi'ye'. We'nitonpha'm yijat'ij qe we'nenpha'm hats'inha qa week yi'wenkii pe'qu' nuiteje'mkii.*

³⁴ Ne' otoi hik tunyejei qu' lefetitjiye' na' ese'n, qa hik ta'lijupi', ne' otoi qu' le'sitse' qa' nana'ljiim kiyek na' ese'n. Qa qu' u'etse'le ne' otoi qa' nooye'jiimkiyek na' ese'n.* ³⁵ Je' etij pa' na'lkii in'etji' qa hasu'uj qu' noo'ye'kii. ³⁶ Qe qu' weeke' na' ese'n qu' hik tunye'je' qu' nana'lkii qa ham pa'qu' luk'eye' qu' noo'ye'kii, ma' qa' qi'ija qu' nana'l e'mkii hik qu' tunye'je' ne'ej fetitjii qu' nanalit epji' pa'qu' t'utaxe'.

Jesús qa iyetij pa' tunyejei pekhewe' fariseo.

(Mateo 23:1-36; Marcos 12:38-40; Lucas 20:45-47)

* **11:31** 1R 4:34; 10:1; 2Cr 9:1; Lc 10:14; He 11:7; Pr 1:1 * **11:33**
Mr 4:21; Lc 8:16 * **11:34** Jer 24:8; Mt 7:17

37 In yili'ij pa'aj pa' Jesús in iyet, qa pa' ewi't fariseo qa t'eqe'mets qu' netekili'ju' pe' lets'i.ii. Qa pa' Jesús qa yijayan pa'aj qa uiteje'm qa i'nijupju' pa' lekula'x.* 38 Pa' fariseo qa qi in yitju'axijpha'm pa'aj in yi'wen pa' Jesús in nite' yijayani' pakha' yit'ij pe' lawa'mhitsik'i qu' nojo qu' nawa'nqa' qa' i'nk'ate netek. 39 Qa pakha'le Yatsat'ax'inij qa yit'ijets pa'aj: —Ek'en qeku'ni'lek ekheweli't fariseol, ekheweli't lenliji'lju' na' i'nfik'i na' wasu qa tok'o iye, qa nakha'le latawe'jji' qa topo'oj nakha' wit'ejtenheye'j qa na' ul'ax iye.* 40 Ham lenikfe'li'ietets. Nakha' yaqsiijkii na' i'nfik'i, ¿me nite' yaqsiijkii iye na' i'nteje'm?*

41 Ihini'lij yijat'ij nekhewe' wekwek topo'oj nakha' i'nteje'm qa' lisi't ne' ham yiwq'axine', ma' qa' hayitse' yijat'ij qu' ham lejili'ye' na' i'nteje'm qa na' i'nfik'i.* 42 ¡Qa hiyee'le e'newusitsi't fariseol! Qe in leqethentaxi'lfik'i ne'ej menta qa ne'ej ruda qa week iye ni'khewepij lesejets, in yamets qu' diezse' qa ewi't na'aj letisi'lij na' Dios. Qa l'anki'ilipji'kii nite' laqsiihijkii pa' yatsathen qa pa' witeqsu'unka'xij iye pa' Dios. Hik ekewe'tax qek aqsiihijkii yijat'ij, qa hasu'uj'etax qek ili'ilij kekhewep iye hats laqsi'ji'hijkii.* 43 ¡Hiyee' e'newusitsi't fariseol! Qe hisu'uni't wiikfik'i qu' ni'ilipji' ne'ej lots'oji'laxits ne'ej tenek'enhei ne' witlijsitijyitsifi, qa hisu'uni't iye qu' eniwetfelhe'yihimkii ne'

* **11:37** Lc 7:36 * **11:39** Mt 23:25; Lc 12:20; 16:14; He 10:34; Mr 7:22 * **11:40** Mt 23:17; Lc 12:20 * **11:41** Lc 12:33; Hch 24:17; Sal 24:4; Tit 1:15 * **11:42** Lc 10:13,27; 18:12; Dt 14:22; Mi 6:8; Zac 7:9; Mt 12:18,20; Jn 5:42; 7:24; Hch 8:33; Dt 6:5; 2Ts 3:5

witaqhawetitsji'.* 44 ¡Hiyee' e'newusitsi'! Qe hik ejunyejeyi'l ne'ej nimełkui qe hats nite' yeqet'etsiikii na'aj i'ni' qa t'otsipji'kii ene' jukhew qa efuts qe nite' nikfe'lets.—* 45 Qa yeku'l pa'aj pa' ewi'l i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei: —Maestro, in hit'ij aka'an yekheweli'l iye in łatswakanini'łkii iye.—* 46 Pa' Jesús qa yit'ij: — ¡Hiyee' e'newusitsi'l iye ekheweli'l, i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei! Qe łikonini'łij ene' jukhew pe' niihetits witqatai jutsitets qu' jinteka'xtax, qa ekheweli'l qa nite' łisu'uni'l qu' eka'xi'l nite' ewii'le' iye pe'qu' ayaqsiyi'l qu' ekumhini'łi'.* 47 ¡Hiyee' e'newusitsi'! Qe łeniihini'łpha'm qa łaqsi'ji'l ne' łenimełkui ke' profetalik'i in hik ekewe' łalanhei iye ke' aqa'jteyi'łik'i.* 48 Qa aka'an in łaqsiłijkii, ma' qa hats li'sinhetilijupi' aka' yaqsiijkii ke' aqa'jteyi'łik'i, qe kekhewe'en nilanju' qa ekheweli'l qa łeniihini'łpha'm łaqsi'ji'l ne' łenimełkui.* 49 Qa hik ta'łijupi' na' qi łikfeliya'xkii na' Dios in yit'ij iye: “He'nukini'l ei hatse' pe'qu' profetale' qa apóstoles iye, pekhewe'en qa natlanhetiiju' pe'qu' uja'xe' qa pekhewep iye qa' natawitjaxtii.”* 50 Qa hik ta'łijupi' ene' hane'ej ha'ne łahats'ij qu' netitijitijijets hatse' qu' łekhewe'le' qu' nanlanju' pe' week profetalik'i in uja'xek pe' talanhetii'ju'kii ta'łijii in i'nk'a wanaqsiijkii ha'ne

* 11:43 Mt 23:6; Mr 12:39; Lc 20:46; Stg 2:2 * 11:44 Mt 23:27

* 11:45 Lc 7:30 * 11:46 Mt 11:28-30; 23:4; Hch 15:10; 27:10; Ga 6:5 * 11:47 Mt 2:23; Hch 7:52; Lc 20:15 * 11:48 Mt 23:31; Hch 22:20; Ro 1:32 * 11:49 Pr 1:20-33; 8:1-36; Mt 23:34; Lc 11:27; 13:1; 15:32; 21:9-10; Jn 13:16; Hch 1:2; 1Ts 2:15; 2Ti 3:12

sehe'.* ⁵¹ Qa' nata'lijii in talanhetii ka' Abel'ik'i qa' namijii in talanhetii ka' Zacarias'ik'i. Hikka' talanheti'yi' nakha' leqewuk'uji'ju' na' ts'eewe'epji' (altar) qa ne' t'ejutshenheti'yets na' Dios. Ehe, yakha' hit'ihj ewets, aka'an in t'enhetiyipji' iye enewe' hane'ej lahats'ij.* ⁵² ;Hiyee' e'newusitsi't, i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei! Qe ekheweli't laqsi'jtaxi't ne' lejinje' na' witikfeliya'xkii. Qa ekheweli't nite' le'nuihiyu'ulii qa nite' liwejiniki'm iye nekhewe' hats nuihiyu'taxii.—* ⁵³ In ikik'uifik'i pa'aj pa' Jesús pe' wititsi', qa pe' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa pekhewe' iye fariseol, qa yijayanfik'i pa'aj, ma' qa yapelek qa iyetle etsek pa'aj qe qi in nayu'um, qa pekhel l'anyejejetskii in nifaakankii,* ⁵⁴ qe tewqeleitetaxijik'ui qu' nophe'li' pa'qu' nit'ij.*

12

Jeti'liju't ne' leqe levadura ne' fariseol.

¹ Ma' qa i'nk'ale pa'aj, qa not'axets iye pa'aj pe' olootsija milits yamets pe' jukhew qa efuts iye, watkatitij wetepji' pa'aj. Pa' Jesús qa iyet, me yojo in iyetik'ui pe' l'ijatshenhei: —Jeh'liju't ne' leqe levadura ne' fariseol, ikji' in hik lunyejei qu' wetsjuk lejusitse'.* ² Qe ham pa'qu' natat'inhetiikii qu'nte' ne'twenheti'ye', qa ham iye pa' qu'nte'

* **11:50** Lc 11:29; He 9:26; Ap 18:24 * **11:51** Gn 4:9-10; He 12:24; 1Jn 3:12; 2Cr 24:20-22 * **11:52** 1Co 14:6,39 * **11:53** Mr 6:19; Ga 5:1 * **11:54** Hch 23:21; Is 29:21; Mt 22:15; Mr 3:2; 12:13; Lc 20:20; Jn 8:6 * **12:1** Lc 8:5; 13:21; 17:3; Mt 16:5-6; 23:28; Mr 8:14-15; 12:15; Jer 9:4; Hch 20:28; Ga 5:9; 2:13; 1P 2:1

netfelhiti'ye' qu'nte' ninikfe'le'.* ³ Qa hik ta'lijupi', week pe'qu' it'ihij na' nookii qa' netpiikaxti'yi' na' na'lkii, qa pe'qu' it'ihij qu' ajawehentaxi'lij wetju't pe'qu' wititsiyi'ifi, qa' netniya'yijkii qu' netfelhitii pa'qu' l'anuyi'ipji' pe'qu' wititsi'ye'.—*

¿Pa'n hii pa'qu' les jine'nijiwe'yiju't?
(Mateo 10:26-31)

⁴ —Qa yakha' qa hit'ihij ewets, ekheweli't yijuwaikal, e'nijiweikitek'ihiju't ene' yilande ne' esenitsi't, qe qu' hats nalan qa hats ham iye pa'qu' leqfenyeje'ej.* ⁵ Qa yakha'le qa' k'efeli'hi'm pa'n hii pa'qu' les e'nijiwe'yi'ijju't. E'nijiwe'yi'ijju't nakha' qu' hats nalan qa na'li'm iye na' let'unha'x qu' newu'miiju' nakha' fe't qi iftsax. Ehe, yakha' hit'ihij ewets, ¡Hane'en hik ha'ne e'nijiwe'yi'ijju'tha yijat'ij!.* ⁶ ¿Me nite' te'ninei ne'ej lee'fij (5) papaye'mtsil in laja'aju't ne'ej wetsjuk l'astakii nijketits helits? Qa nakha'le Dios qa nite' ewii'le' pe'qu' nantapi'ii enewe'en.* ⁷ Qa hik lunyejei iye, ne' ewkujitsi't hats week wetjeyumtshen. Qa hik ta'lijupi' qu' hasu'uj e'nijiwe'yi't, ekheweli't e'weju'hi'lij l'ani'hi'pji' pe'qu' olotsetax papaye'mtsile'.—

Pekhewe' welkut'ijkii qa pekhewe' nite' welkut'ijkii pa' Jesús.

(Mateo 10:19-20,32-33; 12:32)

* **12:2** Mt 10:26-33; Mr 4:22; Lc 8:17; 6:44 * **12:3** Mt 6:6; 24:26; Lc 12:24; Hch 10:9 * **12:4** Hch 27:3; Is 8:13; 51:12; Jer 1:8; Jn 6:20 * **12:5** Sal 147:11; Pr 1:7; Hch 10:2; Ap 14:7; Mr 9:43; Stg 3:6 * **12:6** Sal 50:11

8 —Yakha' hit'ihij ewets, week pakha' qu' nite' newelkut'e' yijkii qa tetfeliji'm ene' jukhew in tsijayan, qa ha'ne Ła's na' Jukhew qa' netetfeljijii'mek ne' łaqa angelits na' Dios.*
 9 Qa pakha'le qu' newelkutyijkii nite' tetfeliji'm ene' jukhew, qa ha'ne Ła's na' Jukhew qa' newelkutjijjets kiyek ne' łaqa angelits na' Dios.*
 10 Qa week pakha' qu' nit'ij pa'qu' ewi'ł wi'tlijeje' t'ejuyiju'ł ha'ne Ła's na' Jukhew, qa łeke'le qu' netwumhiti'yik'ui aka'an. Qa pakha'le qu' nit'ij pekhewe' qu' net'ejuyiju'ł nakha' Espíritu Santo qa nite' łeke' qu' netwumhiti'yik'ui pekhewe'en.*
 11 Qu' ekekiti'yi'lii nekhewe' witlijsitjiyits qa qu' ekekiti'yi'letsji' iye nekhewe' wittatal qa nekhewep iye wit'alhei, qa hasu'uj natawje'meteni'ł pa'qu' eqfjenjejeji'ł ewek qa pa'qu' it'ihijju'ł iye.*
 12 Qe nakha' Espíritu Santo hik nakha'ija qu' nijatshenij pa'qu' it'ij qu' hats namets qu' iyet.—*

Jesús qa iyetij pakha' qu' namittaxfik'i wiikfik'i qu' nanaitaxij eke' wekwek.

13 Ma' qa ewi'ł pa'aj pa' jukhew i'nji'teje'm pekhewe' olots pakha'aj, qa yit'ijets pa' Jesús: —Maestro, it'ijets ha' mats qu' neslisij pe'ye' qu' nat-sak'esijek pe' ta'lets ka' tata'ałik'i.—*
 14 Qa pa' Jesús qa yeku'ł pa'aj: —Jukhew, ıpa'n lii pa' ts'entaxi' qu' yakha'ye' qu' k'ejeyumtsheni'lij pe' ewekwekitsi'ł?

* **12:8** Mt 7:23; Jn 1:51; 9:22; Lc 5:24; 11:30; 15:10; Hch 10:3; Ro 10:9; Ap 3:5 * **12:9** Lc 9:26 * **12:10** Mr 3:28-30; Lc 1:15,35;

2:25-26; 3:22 * **12:11** Mt 10:19-20; Mr 13:11; Lc 20:20; 21:14-15; Ef 3:10; Fil 4:6; Col 2:15; Hch 26:24 * **12:12** Pr 1:23; Jn 14:26

* **12:13** Lc 11:45

— ¹⁵ Qa pa' Jesús qa yit'ijets pe' weekji': —Jeli'hiju'l week eke' lunyejeife wetju'l ejunyejeji'ij in lisu'uni'l eke' wekwek, qe ha'ne witi'la'x nite' yeqethenii qu' olotsi' i'm pe' wekwek.—* ¹⁶ Qa nifeli'm pa' ewi'l yejeyumtshenijupi': —Ewi'l pa' jukhew qi in yiwq'axin wekwek qa olots iye pe' laq'astai, qa pa' leq'ejinqa'wet in hats yamets in yuji' pe' l'enheiju' qa olots iye pe' lei.* ¹⁷ Qa pa' patun qa yijamtikii: “¿Paa's qu' yeqfenye'ji'ij ha'ne yenekju'? Hats ham yeqitset'i'ij ene' lei.” ¹⁸ Ma' qa yit'ij pa'aj: “Ye'ehe aka' qu' yeqfenye'ji'ij. Heni'ttaxijju' enewe' yeqji-ikiyij qa' heniihinpha'm iye qa' les hiwqinhet ma' qa' week henifi yijat'ij ene' yenheiju' qa ene' na'l ye'm.” ¹⁹ Ma' qa' hiti'ij yitets: “Jukhew, hayits qa olots ene' laqsi'j. Weju'hij pe'qu' olots ininqapitse', mawapii, qa' ek, qa' iya' qa' e'le'wisi'imkii iye.”* ²⁰ Qa nakha'le Dios qa yit'ijets: “Nite' l'eqene'luikii, hane'ejija ha'ne naja'xji' qu' awa'm qa ne' na'l e'm laqsi'jtax, ¿pa'n hii pa'qu' naya'x e'j'?”* ²¹ Aka'an hik aka' lunye'j pakha' qu' naqsi'jtax pe'qu' olootse' qu' lakha' ye'le qu' net'ejui'e'ets, qa hamle yiwq'axine' ekewe' t'ejuyets na' Dios.—*

Dios yejel pe' telits.

(Mateo 6:25-34)

²² Ma' qa yit'ijji'ju' he' Hijatshenhei: —Qa hik ta'hijupi' qu' hit'ihij ewets aka'an. Hasu'uj natawje'meteni'l pa'qu' etuji'l qa pe'qu'

* **12:15** 1Ti 6:20; 2Ti 1:14; 4:15; 2P 3:17; 1Jn 5:21; Ef 5:3; Gn 12:5;

Job 20:20; 31:24; Sal 62:10 * **12:16** Lc 6:24; 5:36; 8:11; 16:19;

18:23; 19:2; 21:1 * **12:19** Mt 11:28; Mr 6:31; Ap 6:11; 14:13; Ec 2:24

* **12:20** Jer 17:11; Lc 11:40; Sal 39:6; 49:10; Mt 16:26 * **12:21** 2P 3:7; Mt 6:19-20

eqhinatayi'il iye in mexe i'liyi'l,* ²³ qe na' witi'la'x les t'anipji' na'aj inaq, qa ha'ne i'naj i'nese'n qa les t'anipji' ek ekewe' witqhinatai. ²⁴ Je'l qeku'ni'l'ju' ek ne'ej o'powil, in nite' wenq'entax qa nite' nit'ijji' iye pe'qu' l'enheyeju', qa hamtax iye pe'qu' lextsili'ij qu' naqsi'j pe'qu' leqeye', la'mek na' Dios qa tisijkii pa'qu' netuj. Qa ekheweli'l jhayits qa qi qu' e'weju'h'ilij yijat'ij l'ani'h'ipji' ne' junatai.* ²⁵ ¿Pa'n hii ekheweli'l pa'qu' itawje'met'e' qa' naqsiijkii qu' les nijetin eku'nij iye pa' hila'x? * ²⁶ In nite' leke' qu' aqsiihjkii aka' nite' qi lammi's, ¿qa inhats'ek in natawje'meteni'l kekhelep iye wekwek? ²⁷ Jeli'l'ju' ne' lop'omits (lirios) in t'ijaifik'i. Nite' t'ithayiitax qa nite' taftiintax iye. Qa yakha'le qa hit'ilij ewets ka' Salomon'ik'i in wanaqsiijtaxija, qa nite' lunyejeyiju'l ene' lop'om in le'sitswikfi.* ²⁸ Qa na' Dios in leqjunyejeyij aka'an enewe' uje' qu' nonoxp'onhetji qa' lomomeji' hane'ej na'l jup'elket ta'hi' na' l'ejinqa'wet, ye'ehe, qa ekheweli'l qa' les qu' qiye' pa'qu' leqjunyejeyi'il ej, ijukhew hayits qa l'inqekuteetsi'l'kii!* ²⁹ Ekheweli'l, hasu'uj natawje'meteni'il qu' mowo'oliikii pa'qu' etuji'l qa pa'qu' iya'alji' iye. ³⁰ Qe week ene' nite' yijayan na' Dios witsetits ha'ne sehe' epji' enewe'en qi in wo'oi week ekewe' wekwek. Qa nakha'le Atata'al qa hats nikfe'lets in nite' lisu'untaxi'l qu' hamitsi'il ejup ekewe' wekwek.* ³¹ Qa hik ta'hijupi', ekheweli'l qa' aftsini'lek na' tenek'enheiji' na' Dios, ma' qa'

* **12:22** Pr 31:25 * **12:24** 1R 17:4,6; Job 38:41; Sal 147:9; Pr 30:17; Ap 12:6 * **12:25** Fil 4:6 * **12:27** 1R 10:4-7 * **12:28** Mt 8:26; 14:31; 16:8 * **12:30** He 11:14; 13:14; Mt 5:16; 6:1; 11:27; Jn 8:42

esti'yi'lij week ekewe' wekwek.—*

Pe' te'sits wekwek na' wa'sji'pha'm.
(Mateo 6:19-21)

³² —E'nijiweikitek'il kots'etets nite' olots, qe na' Atata'al hats yiwjutsiqenija qu' nelisi'lij na' tenek'enhe'yi.* ³³ Ihini'lij pekhewe' qu' nana'li'em qa pekhewe' qu' l'astaye' qa' lisi'lijkii pekhewe' ham yiwq'axine'. Aqsi'ji'lijkii aq'astajiwotsi'il ti'naj nekhewe' nite' lipipji' yijat'ij, hik nekhewe' wekwek te'sits na' wa'sji' nite' yili'ij yijat'ij in na'l. Hik nakha'a' yijat'ij ham pa'qu' ejtenhetsaxe' qu' namii, ham iye nosositetsi'i' qu' netuj.* ³⁴ Qe pakha' qu' eni'li' pekhewe' qu' ewekwekitsi'il, qa' hikpa' jeek qu' na'ni' ne' atawjetsi'l.—*

Matjanitheni'lkii.

³⁵ —Matjanitheni'lkii, qa' itujuhetil'ji' iye pe' efetitjiyitsi'l.* ³⁶ Hik ejunyejeyi'il pa'qu' jukhewe' qu' natjanithenik'uikii pa'qu' laqa patune' in yamii pa'qu' ewi'l te'wis ne'u witiwhe'yejii, qa' in nam qa' yilanetskii pa' leji' qa' aje'e'l yit'ijimiiqhof.* ³⁷ Le'sitsi'mkii pe' jukhew in nam pa' laqa patun qa' yi'wen in nite' ima'ju'. Yijaa'ija aka' hit'lij ewets pa' patun qa' naya'x eku'nijek pe' leqejkunenhei qa' ninhinijupjukii pa' mesa qa' nenkunhenju'

* **12:31** Mt 5:6,20; 19:29; Lc 11:2; 1R 3:11-14; Mr 10:29-30 * **12:32** Lc 10:21; 12:4,7; 22:29; Is 40:11; Hch 20:28; 1P 5:2-3; Mt 11:26; Ef 1:5,9; Fil 2:13 * **12:33** Hch 2:44-45; 24:17; Lc 10:4; Mr 10:21; 2Co 4:7 * **12:34** 1P 1:4 * **12:35** Mt 24:42-51; 25:1-13; Mr 13:33-37; Jn 13:4-5 * **12:36** 2P 3:12; Jn 2:1; Ap 3:20

pekhewe'en.* 38 Le'sitsi'mkii pekhewe'en in nite' yif'eli' iju'l inye'jlu' qu' leqewuk'uyetaxji' naja'x, i'nhi'i qu' iplu'yi'iju'l netu. 39 Menikfeliti'lets aka'an, pa'qu' ewi'l natsat'axij pe'qu' wititsi'ye' qu' nenikfe'lets pa'n uja'x hora qu' na'naja'xij qu' nanamets pa'qu' ejtenhetsi'le', qa' qi qu' natjanithenik'uikii qa'nte' name'etsji' pe'qu' letsi'ye' qu' net'ejtenij pe'qu' lewekwekitse'.* 40 Ekheweli'l iye matjanitheni'lkii, qe ha'ne la's na' Jukhew namji' hatse' pe'qu' horaye' qu'nte' umtiyetaxi'l qu' nanamji'.—*

Pakha' tek'en witqejkunenek qa pa' nite' tek'en.

(Mateo 24:45-51)

41 Ma' qa ha' Pedro qa nifaakan pa'aj: — Yatsat'axyij, ¿me yu'ja'xli'il qu' it'ilij yiwets aka' lejeyumtshenijupi', me week iye qu' it'ijets?— 42 Pa' Yatsat'ax'inij qa yit'ij pa'aj: —¿Pa'n hii pakha' witqejkunenek tek'en qa nikfe'lkiiha iye, hik pakha' pa' laqa patun qa' neni' qu' nejehipji' pe' week leqejkunenhei hats'inha qu' netisji'ijij laqe' in hats yamji'jets lekujii?—* 43 Le'wis pakha' witqejkunenek in lunye'j aka'an, qe pa' laqa patun in nam qa yi'wenij in yaqsi'ijikiiha pakha' l'ithayikit. 44 Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets pa' patun qa' neni' qu' week netnek'enhe'yij pe' lewekwekits. 45 Qa qu' nithi'ij pa' witqejkunenek pa' latawe'j: “Ha' yaqa patun tees qu' nanam aje'el.” Ma' qa' yapeye'lek qa' nilanje'mkii pekhewep l'ithayifets jukhew qa pe' efuts iye, qa tek, qa iya', qa yek'uwet

* 12:37 Ro 13:11; Lc 17:8; 22:27 * 12:39 1Ts 5:2 * 12:40 Lc 21:36; Mr 2:10; 1Ts 5:2; 2P 3:10; Ap 3:3; 16:15 * 12:42 Lc 16:1; 1Ti 6:8

ieye.* 46 Pa' laqa patun pa' witqejkunenek qa' nanam pakha' neluji' nite' notkitaxji'kii, qa pe' hora iye nite' nikfe'lets qu' nanamji', ma' qa' qi qu' nitanithen qa neni' pakha' leq'itset'ij pekhewe' ingeku'. 47 Qa pakha'le qu' witqejkunenek'e in hats nikfe'ltaxets pakha' qu' nisu'untax pa' laqa patun, qa nite'le watji'let, nite' yaqsi'jijkii iye pakha' hats yisu'untax pa' laqa patun, ma' qa' qi iye qu' nitanithen.* 48 Qa pakha'le qu' nite' nenikfe'le'ets pakha' qu' nisu'untax pa' laqa patun, qa yaqsi'ji'ijkii pe' yutentax, qa nite' qi'ija qu' nitanithen. Week pakha' qu' hats netesti'yij pe'qu' olotse', qa' olotse'ji'jek pe'qu' natyajaxti'yijets pakha'an, qa pakha' qu' les olotse' pe'qu' netesti'yij, qa' les olotse'ji'jek pe'qu' netniyinheyijets qu' naqsiijkii.—*

Jesús, ta'tets in yeqet'ets wetju'lkii.

(Mateo 10:34-36)

49 —Yakha' in tsam qe qa' hitujinhetje'm pa'qu' fet'e' ha'ne sehe' ipji'. ¡Hayits qa qi in hisu'untaxija qu' hats netujje'm!.* 50 Qa mexe'le qu' nojo qu' hempuli'jji' pa' qi a'tax. ¡Hayits qa qi in tsitawje'meten qa' naamli'ijii qu' week nijat'etstax!.* 51 ¿Me lumti'it in tsam qa' hetisij pa'qu' P'ikesimeyaxitse'lekii ha'ne week sehe' ipji'? Nite', yakha' hit'ij ewets, in tsam qe qa' neqet'etsju'kii ene' jukhew.* 52 Qe hane'ejija qu' nata'hi', lee'fij (5) pe'qu' na'nifi pe'qu'

* 12:45 1Jn 2:28

* 12:47 Dt 25:2; Stg 4:17

* 12:48 Lv

5:17; Nm 15:29; Mt 13:12; Ro 1:20; 2:14; 1Ti 1:13

* 12:49 Mr

10:38 * 12:50 Hch 22:16; Ro 6:3; Ef 4:5; 2Co 5:14; Jn 19:28; 19:30

* 12:51 Lc 2:14

ewi't wititsi'ye' qa' neqet'etsju'kii lunyejei, pe' wetshtk'ewi't qa' l'ejuihifetsi'ij pekhewe' wetsjuk, qa' pekhewe' wetsjuk qa' l'ejuihifetsi'ij pekhewe' wetshtk'ewi't. ⁵³ Qa' neqet'ets wetju'lkii iye, pa' latata qa' l'ejuihifeyi'ij pa' la's, pa' wita's qa' l'ejuihifeyi'ij pa' latata, pe' lenene qa' l'ejuihifekiyi'ij pe' lasi', pe' lasi' qa' l'ejuihifekiyi'ij pe' lenene, qa' pe' leqewketi' qa' l'ejuihifekiyi'ij pe' lefelits, qa' pe' lefelits qa' l'ejuihifekiyi'ij pe' leqewketi'.—*

Yejeyumtshenijupi' ne'ej jutsiqetsij in yamets na'aj lahats'ij.

(Mateo 16:1-4; Marcos 8:11-13)

⁵⁴ Ma' qa' yit'ijji'ju' iye pe' oloots jukhew qa' efuts: —In li'weni'hii pe'qu' wasi'ye' in nekpha'm ta'hijju' na' tefeji', ma' qa' aje'e'l lit'ihijju': “Nekju'kii hatse” qa' hik aka' lunye'j.* ⁵⁵ Qa' na'aj t'unik'i in ta'hji' na' i'wk'uyi'lii, qa' lit'ihijju': “Elejei hatse” qa' hik aka' lunye'jkii iye. ⁵⁶ jWetsjuk lejusits! In lenikfe'li'lets in lejekilijupkii ekewe' lunyejeikii ha'ne sehe' epji' qa' na' wa'sji'pha'm iye, ¿qa' inhats'ek qu' nite' enikfe'li'ihets qu' jehi'hijupkii ha'ne hane'ej lahats'ij? —*

E'te'sitsi'it wetju't pakha' qu' ul'etse'taxi't wetju't.

(Mateo 5:25-26)

⁵⁷ —¿Qa' inhats'ek in nite' ekhewelli'it ete'm qu' ejehi'hji' qu' ku'mi'hi' pa' yatsathen? ⁵⁸ Qe' in mexe hijayan pakha' qu' net'ejui eju't qu' neka'xii pekhewe' qu' netnek'enhei, e'meheyi'ij qu' mowo'oi qu' aje'e'l e'te'sitsi'it wetju't pakha' wit'ikheyi'jik'i, qa' hasu'uj qu' nejufta'xhi'ij qu'

* **12:53** Mi 7:6 * **12:54** 1R 18:43-44 * **12:56** Lc 6:42; 20:10; 21:8,30

neka'xii pa'qu' jueze', ma' qa pa' juez qa netis e'j pa'qu' oq'ophelinetsi'le', qa pa' oq'ophelinetsi'l qa' nuhinifi'ek pe'qu' witq'ophehitjiye'.* ⁵⁹ Yakha' hit'ij ewets, in nite' l'atsji'lfik'i aje'e'l ip'lu'ui qu' week ijanin.—*

13

Ili'itij pa' ul'ax in taqsitijikii qa ijayani't pa' Dios.

¹ Hik pakha'aj pa' ne'juji' na'l pa'aj pe' uja'x jukhew pakha' i'ni' pa' Jesús, qa nifelimik'i pa' lunyejeikii pa'aj pe' jukhew'ik'i Galilea leifetsik'i, pa' Pilato in nilanju' pa'aj qa pe' l'athits pekhewe'en qa yetsjikinij pe' l'athits pe' inqa'metetsik'i leqististax pa'aj pekhewe'en.* ² Pa' Jesús qa yit'ijiju'l pa'aj: —¿Me lumti'il ekheweli't aka' lunyejeikii pe' jukhew'ik'i Galilea leifetsik'i qu' nata'lets qu' lees ul'etse' wiikfik'i qa' nite' lunyejeye' pekhewep Galilea leifets iye?*

³ Qa yakha'le qa hit'ihij ewets in nite'. Hik qu' ejunyejeyi'il iye qu' nite' menink'aihiti'il pa'qu' ejunyejeyi'il qa' anaxi'lju' iye hatse'. ⁴ ¿Ye' me lumti'il iye kekhe'we' dieciocho (18) jukhew'ik'i in jal'aq'ipji' ke' qaaxapha'm wititsi'ik'i (torre) na' Siloé ei qu' nata'lets iye qu' les ul'etse' qa' nite' lunyejeye' nekhewe' week i'ni' na' Jerusalén?*

⁵ Qa yakha'le qa hit'ihij ewets iye in nite'. Hik qu' ejunyejeyi'il iye qu' nite' menink'aihiti'il pa'qu' ejunyejeyi'il qa' anaxi'lju' iye hatse'.—

Yejeyumtshenijupi' pe' higokuk nite' tei.

* **12:58** 1P 5:8; 2Ti 4:8; Pr 25:8 * **12:59** Lc 21:2 * **13:1** Mt 21:18-19; 27:2; Mr 11:12-14; Jn 4:45 * **13:2** Jn 9:2 * **13:4** Jn 9:7

⁶ Ma' qa nifeli'm iye aka' yejeyumtshenijupi': — Ewi'l pa' jukhew na'li'm pe' ewi'l l'enkiju' higokuk yeni'ju' pa' leq'ejinqa'wet. Qa yejełtaxii qu' hats netei qa hamle pe'qu' ewii'le' le'ye' qu' ni'wen.*
⁷ Qa yit'ijets pa' leqjetinenek'ij pa' leq'ejinqa'wet: “Jeł, hats wetshetk'ewi'l ke' ininqapits in henjełji'ijtaxii ene' higokuk qa ham ji'ij hi'wene' leye'. Enfekinju' hatse'. ¿Inhats'ek in natkinłetax qa yothełłetaxi'kii ha'ne le'wisji' sehe'?”*
⁸ Pakha'an qa yit'ijiju'l pa'aj: “Yaqa patun, taaqu' ewi'li'ij qu' iwejinle eku'n ha'ne ininqa'pji'. Qa' hef'ul'utifikii qa' hiwu'mifi iye ne' wakka li'mhui,*
⁹ ma' qa i'nli'i qu' hats nana'l hatse' leye'. Qa qu' ham leye' iye ma' qa' henfekinju' yijat'ij.”—

Ewi'l pa' sabadoji' pa' Jesús qa yilin pe' ewi'l efu.

¹⁰ Pa' Jesús i'nq'ijatshenifi pa'aj pe' ewi'l pekhewe' le'lijtsitjiyits pe' judío pa' ewi'l neluji' witwapiihijii (sábado).*
¹¹ Qa hik pakha' i'ni' pa'aj pe' ewi'l efu hats dieciocho (18) leqe'ninqapitsij pa' ewi'l laatshek ta'lets pa' ewi'l inwo'met in i'nji', qa hikpa' nite' yatsathenket qa yit'ij tuufufuf, qa nite' leke' qu' natsathen pa' l'anu.*
¹² Pa' Jesús in yi'wen pa'aj qa taya'yii, qa yit'ijets pa'aj: —Efu, hats ik'ek'uifik'i pa' awtshektax.—
¹³ Pa' Jesús qa t'eku'mipji' pa'aj pekhe'en, qa hik pakha'aj pe' efu qa leke' in yatsathen pa' l'anu, ma' qa yiwqinhet pa' Dios.*
¹⁴ Qa pa' tenek'enhe'yij

* **13:6** Lc 5:35; 12:16; Mt 21:18-19; Mr 11:13 * **13:7** Mt 7:19; Lc 3:9; Jn 15:2; Ro 11:22; Is 5:2 * **13:8** Lc 16:3 * **13:10** Lc 4:31; 6:6 * **13:11** Mt 8:17; Lc 4:33; 6:18; 7:21; 8:2,29; 9:39 * **13:13** Mt 19:15; Mr 5:23; 6:2,5; 8:23; Lc 4:40; Hch 15:16; He 12:12; Jn 11:4

pe' judío le'lijtsitjii qa qi in nayu'kii, qe pa' Jesús inqilinji' pa'aj pa' nelu witwapiihijitax. Qa pa' tenek'enhe'yij pe' judío le'lijtsitjii, qa yit'ijji'ju' pe' jukhew qa efuts: —Olots kekhe'we' ewi't tatsai (6) neluts qu' ji'nt'ithayijii', qa hik kekhe'we'tax ke' nelutsji' qu' eneki'hijii qa' menqilini'hji', qa' hasu'uje' pe' nelutsji' witwapiihijiyits (sábados). —* ¹⁵ Ma' qa pa' Yatsat'ax'inij qa yeku't pa'aj: — Ejtitsits hik lunyejei qu' wetsjuk'e lejusitse', ¿me nite' lenit'ilijii week ewi'ei ekheweli't pa'qu' wakkaye' oqokoyoyiwo'ol i'nli'i qu' matikataxe' in yamets na'aj neluji' witwapiihijii qu' eka'xi'hijju' pa'qu' iweli'ye' qu' niya'?'* ¹⁶ Qa ene' efu, ene'en ta'lets ka' Abraham'ik'i qa na' Satanás qa yophe'taxji' aka' leqfe'met hats dieciocho (18) leqe'ninqapitsij, ¿me nite' le'wisij qu' netenit'ijii na' laatshek ha'ne neluji' in witwapiihijitax?—* ¹⁷ In yit'ij pa'aj aka'an pa' Jesús, qa pe' l'ejuihifets qa qi in wepin wetju't pa'aj. Qa pekhewe'le week jukhew qa efuts iye qa qi in le'sitsi'mkii pa'aj in yi'wen eke' qits wekwek yaqsiijkii pa'aj pa' Jesús.*

Ne'ej mostaza to'.

(Mateo 13:31-32; Marcos 4:30-32)

¹⁸ Ma' qa pa' Jesús qa yit'ij iye pa'aj: —¿Pa'n hii pa'qu' hik lunye'je' na' tenek'enheijii' na' Dios? ¿Qa pa'n lunye'j pa'qu' hejeyumtshenijupi'? ¹⁹ Hik lunye'j ne'ej ewi't mostaza to' in yenijju' na'aj

* **13:14** Mt 20:24; 21:15; 26:8; Mr 10:14,41; 14:4; Ex 20:9; Ez 46:1

* **13:15** Lc 2:7,12,16; 6:42; 14:5,19; 1Co 9:9; Mt 12:11 * **13:16**

Gn 16:15; Jn 8:37; He 2:16; Mt 4:1,10; Hch 13:10; Mr 5:3; 15:1; 2Ti 2:9 * **13:17** Lc 21:5; 1Co 16:9; Fil 1:28; 1Ti 5:14; Sal 132:18; Is 12:5; 45:16; 1P 3:16

jukhew pa'qu' lewenq'enhe'wet'e, qa leyijlem in ta't ma' qa najkak'ij, qa ne' junatai qa tupiji' pe' takjil.— (Ez 17:23)

Ne'ej levadura.

(Mateo 13:33)

²⁰ Qa yit'ij iye pa'aj pa' Jesús: —¿Pa'n hii pa'qu' hejeyumtshenijupi' na' tenek'enheiji' na' Dios? ²¹ Hik lunye'j ne'ej levadura pe'qu' ewi't efuye' in yetsjilkinij pa'qu' fo'ji'ye' qa wetshetk'ewi't yamitets pa' leqjeyumtshela'xij in yenpha'm, ma' qa notki'ets iplu'ui in hats week yiju'fjufinhetik'i.—*

Pa' epk'iyit'ii leji'.

(Mateo 7:13-14,21-23)

²² Pa' Jesús in ik pa'aj qu' namii ha' Jerusalén, qa teih'ij iye pa'aj in yijatshenji'ij pe' witsetits qa pe' witsetits lelits iye. ²³ Qa ewi't pa' nifaakan pa'aj: —Yatsat'axyij, ¿me nite' olots pe'qu' ihiye'?— Qa yeku't pa'aj pa' Jesús:* ²⁴ —Ment'unhetitets qu' uyi'hii na' epk'iyit leji', qe yakha' hit'ilij ewets in olots pe'qu' nenuihiyu'taxii qa nite'le leke'. ²⁵ Qa' ink'aye'le na' yatsat'axij ne' wititsi' qa' neniipha'm qa' nit'onji' na' leji', qa ekheweli't qu' a'maneyi'iflik'i qa' ilan-taxi'letskii, qa' i'ttaxi'hij: “Yatsat'axyij, i'tqeku'ni'hij ye'mii qhof.” Qa' neku'hi't nakha'an, qa' nit'ij: “Nite' tsikfe'li't ej pa'n latali'hji'.”* ²⁶ Ma' qa' yapeye'lek qu' ittaxi'hijju': “K'eyekufe'ini'lkiiyek qa k'eyiyafe'elkii iye qa akha' iye linq'ijatshenikii ne' yikheijeyi'lik'i.” ²⁷ Ma' qa' neku'hi't nakha'an: “Hats

* **13:21** Mt 16:6,11-12; Mr 8:15; Lc 12:1; 1Co 5:6-8; Ga 5:9 * **13:23** Mt 22:14; Lc 18:26; Hch 2:21; Ro 9:27; Ef 2:8; 1P 3:20; Ap 3:4

* **13:25** Mt 7:22-23; 10:33; 25:12

inek hit'ilij ewets in nite' tsikfe'li't ewets pa'n latali'lji'. *Me'nitoni't ye'mii, week nekhewe' yaqsi-ijkii na' ut'ax.*" (Sal 6:8)*²⁸ Qa'

hik nakha'yi'i' qu' qi qu' mapili'ju' qa' nat'aiji' iye ek'unhetiyi't qu' i'weni'hii ka' Abraham qa ka' Isaac qa ka' Jacob qa week iye ke' profetas'ik'i qu' na'ni' na' tenek'enhe'yi' na' Dios. Qa ekheweli't qa' ewumhiti'yi'lfik'i.*²⁹ Qa' nanam hatse' pekhewe' qu' nata'hii na' nelu'uju't, na' tefeji', na' ima'xii, qa na' i'wk'uyi'lii, ma' qa' na'nijupju'kii na' mesa qu' netekiju' na' tenek'enhe'yi' na' Dios.*³⁰ Ma' hayits, hane'ej na'l ne' teke'lenju' qa' nojo hatse', qa na'l ne' hane'ej yojo qa' netke'lenju' hatse'.—*

Jesús qa neq'elettaxij pa' witset Jerusalén.
(Mateo 23:37-39)

³¹ Ma' qa hik pakha'aj qa namets pe' uja'x fariseol qa yit'ijets pa'aj pa' Jesús: —Yape ma'ak'uifik'i iye hane'e'in qa' ma, qe ha' Herodes yisu'un qu' nalan.—*³² Qa yeku't pa'aj: —Ma'ahii qa' it'ilijets hakha' ejene'l: “Yakha' hukinfik'ikii ne' inwo'metets, qa henlinju' iye ne' wanqaats'etaxju', hane'ej qa uje' iye, qa qu' namets wetshetk'ewi't neluts qa' nasqhat'axij aka' yithayijkit.”*³³ Qa yakha'le qa mexe hakij na' yikheyij, hane'ej, uje' qa nelukii iye, qe nite' le'wisijupi' pa'qu' ewi't profetaye' qu' na'nik'uifik'i na' Jerusalén qu' nawa'm.*³⁴ Jerusalén, Jerusalén, lanlanju'kii

* **13:27** 2Ti 2:19; He 3:12 * **13:28** Mt 8:11-12; 13:42,50; 22:13; 24:51; 25:30; Mr 1:15; Lc 4:43 * **13:29** Lc 12:37 * **13:30** Mt 19:30; 20:16; Mr 10:31 * **13:31** Mt 14:1,5; Mr 6:19; Jn 7:19-25; Hch 5:33 * **13:32** He 2:10; 5:9; 7:28 * **13:33** Hch 3:21; 17:3; Mt 2:23; 21:11; Mr 8:31

ke' profetas'ik'i, lenjele'ejkii utel kekhewe' t'ukinhethiij'ijtax ei, iPa'n uja'xij in hisu'untax qu' ewi'l heni' ne' elits, qu' hik lunye'je' ne'ej ta'a'a' qe ewi'l yeni' ne'ej lelits qa uyifi lefets, qa nite'le lisu'un!*

³⁵ Jel qeku'ni'lju' ek na' etset'il qu' hats ham na'ni'i hatse'. Qa hit'ilij ewets in hats nite' letsweni'l iye hatse', iplu'ui qu' hats namets pa' lahats'ij qu' ittaxi'lij: “iQi in le'wis ha'ne namij aka' tii pa' Yatsat'ax'inij!”—

(Sal 118:26)*

14

Jesús qa ewi'tij iye in inqitinji' pa' witswapiihijii (sábado).

¹ Qa lunye'jkii iye pa'aj pa' Jesús in uyifi pe' lets'i pa' ewi'l pekhewe' tenek'enhe'yij pe' fariseol, qe qa' neteki'lju' pa' neluji' witwapiihijii pa'aj (sábado). Qa pekhewe'en qa aje'e'l nite' nitalket'ij pa'aj in yejelijkii pa'qu' leqfeneje' lewek pa' Jesús.*

² Hik pakha' i'ni' pa'aj, l'ejuyi'jii pa' Jesús, pa' ewi'l jukhew wanqaats'e' qhofqhofi'k'i pa' l'ajik'i. ³ Pa' Jesús qa nifaakan pa'aj pekhewe' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa pe' fariseol iye: —¿Me lenexke'ej qu' netilinhethii pa'qu' nanqaats'etax pa'qu' neluyejii in witwapiihijii (sábado)? ¿Me i'nli'i qu' nite' lene'xkeyi'ij? —* ⁴ Qa pekhewe'en qa hamle iyete' pa'aj. Qa t'eku'mets pa'aj pa' wanqaats'e', ma' qa yilin pa'aj qa yit'ijets qu' nak. ⁵ Pa' Jesús qa yit'ijets

* **13:34** Lc 19:41-44; 20:15; He 11:37; 2Cr 24:20-22; Mt 21:35; Sal 17:8; 36:7; 147:2; Is 62:1,4; Dt 32:11; Jn 5:40 * **13:35** Is 64:11; Jer 12:7; 22:1-8; Mt 21:9; Lc 19:38; Jn 12:13 * **14:1** Lc 6:7; 7:36; 11:37; 20:20; Mr 3:2 * **14:3** Lc 6:2,9; 7:30; 13:14; 14:30; Mt 12:2; Mr 3:4; Jn 5:10

ieye pa'aj pe' fariseol: —¿Pa'n lii ekheweli'l pa'qu' nanamik'iju' pe'qu' witiykiye' pa'qu' la'se', i'ndi'i qu' loqokoyoyiwoye' wakka pa'qu' nełuyeji' in mexe wit-wapiihijii, qa' nite' nentsine'pha'm aje'eł?—* ⁶ Qa nite'le weju'łiju'ł pekhewe'en qu' nekułik'i aka'an.

Pakha' t'ejuyets pa' nite' witiwqiye'ji'.

⁷ Pa' Jesús in yi'wenij pa'aj pekhewe' wit'iyinhei in yejełji' qa' i'niju'kii pe' letsetitits ne' qitsji' pa' mesa'ajup, ma' qa' yit'ijets pa'aj aka' ewi'ł yejeyumtshenijupi':* ⁸ —Qu' nana'l pa'qu' niyini'ejupi' pa'qu' le'wis nełuye' witiwhe'yejiye', hasu'uj ni'iju' pa'qu' letset'e pa'qu' qiye'ji', qe q'ax iye pakha'an qu' net'eqe'mets iye pakhape' iye qu' les nat'an epji' qu' qiye'ji'.* ⁹ Qa pa' iyini'ł ei qa' nenek ei qa' nit'ij ewets: “Łisij qu' na'ni'ju' nakha' la'niju' hane'en.” Ma' qa' ijayik'ui qi qu' mewepinkii qu' ni'iju' pa'qu' netweifik'i. ¹⁰ Les le'wis yijat'ij qu' e'niyinhei, qa' ni'iju' pa'qu' netweifik'i. Hats'inha qu' nanam pakha' qu' niyin'ei qa' nit'ij ewets: “Waika', eni'pha'm les ente'nijai teje'm yijat'ij.” Ma' qa' hayitse' yijat'ij qu' newqinhetji' week pekhewe' i'nijupju'kii pa' mesa.* ¹¹ Qe pakha' qu' łakha' ye'łetax łete'm qu' neniwqinhetłetaxji', qa' hik pakha'ye' qu' newepinkii qu' nite' netiwqinheti'ye'ji'. Qa pakha'le qu' nite' neniwqinhete'ji' qa' hik pakha'ye' yijat'ij qu' netiwqinhetii.—* ¹² Pa' Jesús qa' yit'ijets iye pa'aj pakha' iyinii: —Qu' aqsiijkii

* **14:5** Ex 21:33; Dt 22:4; Mt 12:11; Lc 13:15 * **14:7** Lc 5:36; 13:6; 11:43 * **14:8** Lc 7:2; Fil 2:29; 1P 2:4 * **14:10** Jn 5:44; 7:18; Ro 2:7; Pr 25:6-7; 29:23 * **14:11** Ez 21:26; Mt 18:4; 23:12; Lc 1:51; 3:5; 18:14; Stg 4:10; 1P 5:5-6

pa'qu' etuj in neŋu'uj, i'nŋi'i qu' naja'xi'ij, qa' hasu'uj iyinii pe'qu' ejuwaikale', hasu'uj iye iyinii pe'qu' ejefetsi'ija qa' hasu'uj iye iyinii pe'qu' e'metitsi'im yiwq'axin wekwek qe enewe'en q'ax qu' natqa'tjai ej qu' niyin eyek, ma' qa' hats aja'hi'ij in nelis. ¹³ Qu' aqsiijkii le'wis neŋuye' qa' les le'wis yijat'ij qu' iyinii pekhewe' qu' if'iljetsitse', pekhewe' qu' uŋ'etse' lewek, pe'qu' onqokitse' qa' pe'qu' puk'aletse' iye.* ¹⁴ Ma' qa' qiye' yijat'ij qu' e'le'wisi'imkii, qe pekhewe'en ham pa'qu' najaninij. Qa akha' qa' nana'l hatse' pa'qu' aja'ye' qu' iŋiye'tax iye kekhewe' yatsathen.—*

Yejeyumtshenijupi' pa' qi witkujii.
(Mateo 22:1-10)

¹⁵ In yepi'ye' ek'i aka'an pa' ewi'l pekhewe' i'nijup pa' mesa, pakha'an qa' yit'ijets pa' Jesús: —Le'wisi'mkii week pa'qu' na'nij ji'teje'm pakha' qi witkujii hatse' pa' tenek'enhe'yi' pa' Dios.—*

¹⁶ Qa pakha'le Jesús qa' yit'ijets pa'aj pakha'an: —Ewi'l pa' jukhew yaqsiijkii qu' qi qu' netekju', qa olots pe' iyinii. ¹⁷ Qa in yamets pe' hora qu' netekju', qa yukin pa' leqejkunenek qu' niyaji'ik'i pe' hats jutsiqets qu' lekufetse': “Yapete' eneki'l. Hats yijat'ets he' aqatsi'l.” ¹⁸ Qa weekle lunyejei pekhewe'en in welku't iju'lkii. Pa' yojohontax pa'aj qa yit'ij: “Peyijaat'ij, hanee'ij hayaqha'yets pa' ewi'l sehe' qa' hejeŋ eku'nii qe nite' leke' qu'nte' hi'wene'. Qa k'iyinij ewets qu' hasu'uj utenij wat'ij.” ¹⁹ Qa pakhap qa yit'ijek: “Peyijaat'ij,

* **14:13** Lc 5:29; 14:21; Lv 22:22; Ro 11:35; 12:19; 1Ts 3:9; 2Ts 1:6; He 10:30 * **14:14** Hch 24:15 * **14:15** Lc 13:29; 22:16,30; Ap 19:9

i'nk'aa'ija hayaqha'yets he' week inyaqsii (10) wakka koyoyoyiwots, Qa' mexe eku'n qu' hijaa-jin. Qa k'iyiniy ewets qu' hasu'uj utenij wat'ij.”

²⁰ Qa pakhap iye qa yit'ijek: “Peyijaat'ij, i'nk'aa'ija naxijik'i in heyewhe'yei qa nite' leke' qu' henek.”*

²¹ Qa pa' witqejkunenek qa wapilii pa' laqa patun qa week nifeli'm ekewe'en. Ma' qa pa' patun qa qi in nayu'kii, qa yit'ijets pa' leqejkunenek: “If'elitik'i qu' ma'atsfik'i ne' wit'ikheije ha'ne witsetji' qa' eqe'mets pe' if'iljetsits, pe' u'ets lewek, pe' puk'alets qa pekhewe' iye onqokits.”*

²² Ma' qa nam iye pa' witqejkunenek qa yit'ijets pa' laqa patun: “Yat-sat'axyij, hats week haqsi'jijkii ka' hats hit'ij yiwets qa menjiit qi ha'ne ham i'ni'i.”

²³ Ma' qa pa' patun qa yit'ijets pa' leqejkunenek: “Yape, ma iye qa ma'ak'i ne' i'nfik'i ne' qits wit'ikheije qa ne' wit'ikheije lelits iye qa' eqe'mets pa'qu' i'wen qa' enka'x met iye, hats'inha qa' notpo'oj ene' yitsi'.

²⁴ Qe yijaa'ija aka' hit'ihij ewets in nite' ewii'le' hekhewe' jukhew k'iyintaxii qu' leke'ye' qu' nijaa-jin ha'ne qu' netnekui.”—

Pakha' les jutsitax tunye'j qu' jintajayan pa' Cristo.

(Mateo 10:37-38)

²⁵ Olootsija pa'aj pe' nijayanik'i pa' Jesús, ma' qa tetwek'elaxiju'l pa'aj qa yit'ij: ²⁶—Qu' nana'l pa'qu' ewi'le' qu' nisu'un qu' natsjayan, qa qu' nite' les qiyi'ija qu' netsu'un qa' namitfik'i qu' nisu'unija pa'qu' latataye' qa lenene iye, qa pe'qu' lewhe'ye'ye' qa lelitse' iye, qa pe'qu' lamatsitse' qa lek'injats iye, qa lekutii qa lek'injai iye qa lakha' iye pa' hila'x qu'

* 14:20 Dt 24:5 * 14:21 Lc 14:13

namitfik'i wiikfik'i qu' nisu'un, qa' nite' leke'ye' qu' yijatshenek'i'ij.* ²⁷ Qa pa'qu' nite' net'ekumi'i pe'qu' leqe cruze'* qa' natsjayantax, nite' leke'ye' qu' yijatshenek'i'ij.* ²⁸ Qe, ¿pa'n lii ekheweli'ł pa'qu' qu' nisu'un qu' naqsiijkii pe'qu' ewi'ł qaax-aye'pha'm wititsi' (torre), qu' nite' nojoye' qu' na'n eku'nijju' qu' nejeyumtshenji' pa'qu' uja'xe' pe'qu' nanaxi', hats'inha qu' nenikfe'lets me weju'lij pe' laq'astai qu' nijat'ax?*" ²⁹ Qu' naf'alih'i'ij qu' nit-supintaxju' pe'qu' letku'ye' qa' nite' nijat'axe' qe nite' weju'lij pe'qu' l'astaye', ma' qa' week pe'qu' niwenji'ij qa' nawitjijijikii le'lijei. ³⁰ Qa' nit'ijju': "Ha'ne jukhew in yitsupintaxju' ne' wititsi' qa' nite'le yaqhat'axij." ³¹ I'nli'i pa'qu' ewi'ł wittataye' qu' nanwatlanheyu'ul pakhape' iye wittataye' ¿me nite' yojo iye qu' mexe na'n eku'nijju' qu' nijamti eku'nijupkii pe' diez mil (10.000) oq'ophełinetsilets me les qu' t'unitse' qu' nat'anipji' pe' veinte mil (20.000) oq'ophełinetsilets lełits pakha' t'ejuyiju'ł? ³² Qa qu' nite'le leke'ye' qu' net'ejuyiju'ł, qa' pa' wittata in mexe toxiju'ł ma' qa' nukiniju'ł aje'eł pe'qu' leqejkunenheye' qu' niyinijets pa'qu' nisu'un qa' week netisij hats'inha qu' le'sitsi'ł wetju'ł. ³³ Hik aka' łunye'j, pa'qu' łunye'je'le ekheweli'ł qu' nite' weeke' qu' niwu'm pe'qu' nana'li'm, qa' nite' leke' qu' yijatshenek'i'ij.* ³⁴ Qe na'aj witlepinek le'wistax. Qa qu'nte' ek'eme'ye'ji', ¿pa'n qu' łunye'je'

* **14:26** Mt 11:28; Mr 10:14; Lc 6:47; 16:13; Jn 5:40; Dt 21:15; 22:13;

24:3 * **14:27** "T'eku'mi' pe'qu' leqe cruze" ikji' qu' nijayanija pa' Jesús yemjeetax qu' qiye'tax pa'qu' ul'axe'.

* **14:27** Jn 19:17
* **14:28** Pr 24:27 * **14:33** Mt 19:21; Fil 3:7; He 11:26

qu' leke'ye' qu' newetk'emetji' iye?*

35 Ham weju'li'ij, nite' weju'hij iye ha'ne sehe' epji', qa nite' weju'hij iye na'aj yi'sinhetji' sehe' (abono), qa netwu'mhitiilefik'i. Pakha' qu' nana'l lekfiye' qa nepiye'ek'iha aka'an.—*

15

Pe' kots'etax hamiikii.
(Mateo 18:10-14)

¹ Week pekhewe' yijaninkii wekwek t'ejuyets pa' witset Roma, qa pekhewe' iye titijiti'yijets in qi in u'ets jukhew qa efuts iye, qa nekets pa'aj pa' Jesús qu' nepiye'.*

² Pe' fariseol qa pe' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa yejefitki'ijipji' pa'aj qa yit'ijju': —Ha'ne jukhew t'eku'miju't ene' qi u'ets jukhew qa efuts iye, qa lekufetskii iye.—*

³ Ma' qa pa' Jesús qa nifeli'm aka' ewi't yejeyumtshenijupi':*

⁴ —¿Pa'n hii ekheweli't pa'qu' nana'li'm cien (100) kots'etetse' qa ewi't pe'qu' hami'ikii, me nite' yiwejinle eku'ni' pe' noventa y nueve (99) pa' l'ejinqa'wet, qa qi qu' nowo'oikii pe' hamiikii iplu'ui in yi'wen?*

⁵ Ma' qa in yi'wen qa tik'eyifi qa yeni' lowonje' qa qi in le'wisi'mkii qe hats yi'wen pe' hamtaxiikii.

⁶ Qa in yamii pe' lets'i' qa no'thet wetju't week pe' lejuwaikal qa pe' metitsi'm iye qa yit'ijets: “Week je'le'sitsi'imkiiha qe hats hi'wen ha'ne hamtaxiikii kots'etax.”

⁷ Yakha' hit'ilij ewets

* 14:34 Jue 9:45 * 14:35 Mt 11:15; 13:9; Mr 4:9 * 15:1 Mt 11:19; Lc 5:29 * 15:2 Lc 5:30; 7:39; Hch 11:3; Ga 2:12 * 15:3 Mr 12:1 * 15:4 Sal 119:176; Jer 50:6; Zac 11:16; Mt 10:6; 15:24

in hik lunye'j aka'an, pa'qu' ewi'le' in yili'ij in yaqsi-
ijkii pa' u'ax qa yi'nk'aihit pa'qu' lunye'je', ma' qa
qi in le'sitsi'mkiiha na' wa'sji', qe ta'lets pakha'an,
qa nite' hik leqjunyejeyij pe' noventa y nueve (99)
yatsathen in hats nite' hamik'ui qu' ni'nk'aihit
pa'qu' lunyejeje'.—*

Pe' t'astaki hamiikii.

⁸ —I'ni'i pe'qu' efuye' qu' nana'li'm week in-
yaqsii (10) t'astai nijketitse' (plata) inyetets, qa
ewi'l pe'qu' nanamju'. ¿Me nite' aje'eł yitujinhetji'
pe' fetitjii qa yit'iji' pe' lexp'ilasineti' in wo'oikii
iplu'ui in yi'wen qa yili'ij? ⁹ Qa in yi'wen qa
no'thet wetju'l pe' lejuwaikakii qa pe' metitsi'm iye,
qa yit'ijji'ju': “Week je'le'sitsi'inkiiha qe hats hi'wen
ene' hamtaxiikii yaq'astaki'.” ¹⁰ Hit'ilij ewets, in
hik lunyejei aka'an ne' laqa angelits na' Dios, in qi in
i'nji'teje'm pa' witsa'xi'mkii nekhewe'en, qe ta'lets
pa'qu' ewi'le' in wenink'aihit qa yili'ij pa' u'ax in
yaqsiijkii.—*

Pa' wita's qa pa' omehe'.

¹¹ Pa' Jesús qa yit'ij iye: —Ewi'l pa' jukhew wet-
sjuk pe' lelits. ¹² Pa' omehe' qa yit'ijets pa'aj pa'
latata: “Tata, esłisij hane'ej week pa' uja'x pekhewe'
tsatsat'etsijek.” Ma' qa pa' latata qa yejeyumtshenij
pekhewe'en pe'qu' natsat'etsijek. ¹³ Ma' qa uja'x
pe' nelutsik'i pa'aj, pa' omehe' qa ewi'l yeni' pe'
week lewekwekits, ma' qa ik qa yamii pa' toxii
witset. Qa hikpa' naq'axiji' nite' yoksi'wenik'i
pe' laq'astayik'i wekwekle pe' taqhayijets.* ¹⁴ Ma'

* **15:7** Jer 51:48; Ap 18:20 * **15:10** Lc 2:10 * **15:13** Lc 16:1;
Ro 6:2; 8:12; Ga 2:14; Col 3:7

qa in hats week naq'axij pe' laq'astayik'i, qa nam pa'aj pa' qi yipku' pakha' witset. Ma' qa yapelek pa'aj pakha'an qa qi in iyipkun pa'aj. ¹⁵ Ma' qa wo'oikii l'ithayiwet'e. Qa yi'wen pa' ewi'l jukhew tetseti'yi' pakha'an, ma' qa yukinii pa' leq'ejinqa'wet qa yithayinenij pe' lelinhei tafitets.* ¹⁶ Qa yaqaamij qu' netuj pe' tafitets laqats lei ne'ej najkak algarroba,* qe ham testiyi'ij laqe'. ¹⁷ Ma' qa yijamtikii pa'aj, qa yit'ij: "Olots he' t'ithayi'yi' ke' lets'i' ha' tata qa na'l na'aj amanfik'i wityeiket, qa hane'ej yakha' qa naq'aliyuyij yiyipku' ha'ne ha'ni'." ¹⁸ Qa' hapilii hane'ej ha' tata, qa hit'ijets: "Tata, yakha' yul'ax. Nite' heik'enets pa' Dios qa akhap iye qa nite' heik'en ewets iye.* ¹⁹ Nite' ye'weju'hij qu' it'ij yiwets, ya's. Umti yijat'ij qu' eqe-jkunenek'eyij."* ²⁰ Ma' qa niipha'm, qa ik pa'aj qu' napilii pa' latata. Qa k'esiyu'ui pa'aj pe' lets'i', ma' pa' latata qa yi'weniju'l qa qi in neq'eletij pa'aj. Qa wekuma'xiju'l pa'aj, qa tik'eyi'l wetju'l, qa wetlu'ul iye pa'aj.* ²¹ Ma' qa iyet pa'aj pa' jutjana'x, qa yit'ij: "Tata, yakha' yul'ax. Nite' heik'enets pa' Dios qa akhap iye qa nite' heik'en ewets iye. Nite' ye'weju'hij qu' it'ij yiwets, ya's." ²² Qa pakha'le latata qa yit'ijets pa'aj pe' leqejkunenhei: "If'elitilik'i qu' enka'xi'l ne' les le'sits witqhinatai qa' uihinilik'ipha'm. Enka'xi'l iye layaqs'i'ye' qa' iyaqsi-neni'hji' iye, qa' l'otshilaxtiye' iye qa' otshini'hji' iye.*

* **15:15** Lv 11:7; Dt 14:8 * **15:16** Pe' najkak algarroba, pe' lei hikte' lunyejeitax ne'ej anheyiweyits. * **15:18** Ex 10:16; Mt 21:25; Jn 3:27 * **15:19** Lc 7:6-7 * **15:20** Mt 9:36; Mr 1:41; Lc 7:13; 10:33; Gn 29:13; 33:4; 45:15; 2S 14:33 * **15:22** Zac 3:3-5; Gn 41:42; Est 3:10; 8:2; Ez 16:10

23 Enka'xi'l hakha' we'nujeninle wakka la's, qa' ilani'l, qa' hikha' jinteluj qu' jintaqsiijkii pa'qu' le'wis neluye'.* 24 Qe ha'ne ya's humtitax qu' hats nawa'm qete'e' mexe ila'x iye. Hamtaxi-ikii qa hane'ej qa jite'wen iye.” Ma' qa hik pakha'aj qa yenju' qu' naqsiijkii pa' le'wis nehu.* 25 Qa pakha'le ajit wita's qa mexe i'ni' pa'aj pa' l'ithayi'wet pa' l'ejinqa'wetji'. Ma' qa in tepil pa'aj, qa k'esiyuu'etsha pe' lets'i' qa yepi'ye' pe' filii qa pe' t'otoi iye. 26 Ma' qa taya'yii pa' ewi'l pekhewe' leqejkunenei qa nifaakanij pa'aj: “¿Pa'n lunye'jkii pe' t'otoi?” 27 Qa pa' witqejkunenek qa yeku'l pa'aj qa yit'ij: “Qe hats nam ha' ek'ini'j. Qa ha' atata qa inaagyaji'ij kakha' we'nujenin wakka lasik'i qa talanhetii, qe ha' ek'ini'j ham lunye'je'kii in nam.” 28 Ma' qa nayu'kii pa'aj pakha'an, qa nite' nuihiyu'ufi pe' wititsi'. Ma' qa pa' latata qa uyetsfik'i pa'aj, qa qi in iyintaxijets qu' nu-iteje'm. 29 Ma' qa yeku'l pa'aj qa yit'ijets pa'aj pa' latata: “Akha' lenikfe'lets in olots iningapits in he'yithayii e'mkii, qa ham pa'qu' nite' heik'eni'ik'i qu' it'ij yiwets, la'mek qa nite' les qu' eslisi'ij pe'qu' ewi'le' kots'eteika'ye' qu' hilan qa' hekunhenij ne' waikal. 30 Qa hane'ej in nam na' oqwom-ehe', hik nakha' naq'axh'iji' ke' aq'astayik'i pe' witqesul, qa hane'ej qa hlanik'ui ka' t'ujei wakka lasik'i.”* 31 Ma' qa pa' latata qa yit'ijets pa'aj: “Ya's, akha' la'nyijupkii. Qa week ene' yiwek-wekits akha' e'l'ewi'He in lantsat'etsij.* 32 Qa lesle le'wisij qu' jitaqsiijkii pa'qu' le'wis neluye' qa' le'sitse'

* 15:23 1S 28:24 * 15:24 Lc 15:32; Ro 11:15; 2Co 4:10; Col 2:13

* 15:30 Pr 29:3 * 15:31 Jn 8:35

ine'mkii, qe hane'en, ha'ne ek'ini'j humtitax qu' hats nawa'm qete'e' mexe ifa'x. Hamtaxiikii qa hane'ej qa jite'wen iye.”—

16

Yejeyumtshenijupi' pa' ewi't witeqjetinenek iy-owk'elax.

¹ Pa' Jesús nifeli'm pe' l'ijatshenhei aka' ewi't lunye'jkii: —Na'l pa'aj pa' ewi't jukhew qi in yiwq'axin wekwek. Qa na'l pa'aj pa' ewi't leqjetinenek'ijik'ui pe' yatsat'etsij. Pa' patun qa tefelhiti'yi'm pa'aj in hats naq'axli'ijik'iju' pekhewe' yejeinentaxij l'astai.* ² Pa' patun qa iyinii pa'aj, qa yit'ijets: “¿Inhats'ek aka' heifelhiti'yi'm eq'inye'j? Ika'ajji' pa'qu' witfaakanek'e week pekhewe' hane'ej ithayijkittits, qe hats nite' leke' qu' k'eyeqjetinenek'i'ij.”* ³ Pa' witeqjetinenek qa qi in yijamtikii pa'aj, qa yit'ij: “¿Pa'n hii pa'qu' leke'ye' qu' haqsiijkii hane'ej in hats tsilinenij ha' yaqa patun ha'ne yithayijkittax? Hats nite' yet'un qu' hithayiki ha'ne sehe'. Qa hewepini'j iye qu' nek'iyinlekii.” ⁴ Ye', hats tsikfe'lets aka' qu' yeqfenye'je' yiwek hatse', qa' nana'l pe'qu' qi qu' neneqjunu'yij qu' natsamji'jii pe'qu' letsile qu' hamtax hatse' yithayijkit'e. ⁵ Ma' qa iyinji'jii ewii'hji'ij pekhewe' t'eku'mi' pa'aj pa' patun. Pa' nojo'oi qa nifaakan pa'aj: “¿Pa'n uja'x pe' l'eku'mi' ha' yaqa patun?” ⁶ Qa yeku't pa'aj: “Cien (100) yamijets ke' leqjejumtshenki' eli'ni ka' aceite.” Qa pa' witeqjetinenek qa yit'ijets: “Ehe, hane'en afaakane'k, if'elitik'i qu' niyu' qa'

* **16:1** Lc 12:42; 15:13; 16:19 * **16:2** 1Ti 1:4

ika'ajji' qu' cincuentaye'hi'ij (50).” ⁷ Qa pakhap iye qa nifaakan iye: “Qa akha', ¿pa'n uja'xek pe' ekumhifkinel?” Qa yeku'l qa yit'ij: “Ciennij (100) ke' leqjeyumtshenki'ij coro* ke' trigo fooji'ij.” Qa yit'ijets iye: “Ehe, hane'en afaakane'k, ika'ajji' qu' ochentaye'le (80).” ⁸ Pa' patun qa yaqan in teqenij pakha' nite' yatsathen leqjelinenektax, qe pakha'an yiya'yij lewek pa'qu' leq'inye'je' in iyowk'elax. Qe pekhewe' yatsat'etsij ha'ne sehe', pekhewe'en les in nikfe'lets pa'n lunye'j in i'nji'teje'm ha'ne sehe' ipji', qa nite' hik lunyejei nekhewe' i'ni' na' na'lkii in nite' nikfe'letsha pa'n qu' lunyejeyi'ija in i'nji'teje'm na' na'lkii.* ⁹ Qa yakha'le qa hit'ihij ewets, anaxi'lij pe'qu' ejuwaikali'il qu' nata'lets qu' le'wis qu' anatkini'l ekewe' nite' le'sits wekwek qa l'astai iye ha'ne sehe' epji' qu' i'feni'l pekhewepe', hats'inha qu' hamitse'tax ejup ekewe'en, hats lek na'l pe'qu' nenegjunu'ul eju'l qu' amtaxi'hi ne' etsili'l na' wa'sji'.* ¹⁰ Pakha' qu' net'ekumi'ha pa'qu' lammi'se'letax, qa' net'ekumjiiha'ek pa'qu' qiye'. Qa pakha' qu' nite' net'ekumi'iha pa'qu' lammise', qa' nite' jeek net'ekumi'iha pa'qu' qiye'tax.* ¹¹ Qa hik ta'hijupi', qu' nite' ku'mi'ih'i'ha qu' le'wis qu' anatkini'l ekewe' nite' le'sits wekwek qa l'astai iye ha'ne sehe' ipji', ¿qa pa'n hi pa'qu' nite' na'nuteni'ihij hatse' qu' nelisi'lij nekhewe' yijaalija yijat'ij in le'sits wekwek? ¹² Qa qu' nite' ku'mi'ih'i'ha qu' anatkini'l ekewe' nite' lantsat'etsi'lij, ¿qa pa'n hi pa'qu' nelisi'lij hatse' pekhewe' lantsat'etstaxihija?

* **16:7** Ewi'l coro yamets diez (10) lejyits pe'qu' trigoye' pakha'aj.

* **16:8** Lc 18:6; 20:34; Mt 12:32; Jn 12:46; Ef 5:8; 1Ts 5:5 * **16:9** Lc 11:41; Mt 6:24; 1Ti 6:10 * **16:10** Mt 25:21-23; Lc 19:17

13 Ham pa'qu' witqejkunenek'e qu' leke'ye' qu' net'ithayi'yi'm pe'qu' wetsjuk'e patunits, qe i'nhi'i qu' nuten pa'qu' ewi'le' qa pakhape' qa' nisu'un, qa i'nhi'i qu' nite' nanqatsit'i'ij pakhap qa pa' ewi'ł qa' nuten. Nite' leke' qu' week aqa patunitsi'ihij na' Dios qa eke' l'astai.—* 14 Pekhewe' fariseol, in uja'xhi'i in qi in yisu'un eke' l'astai, pekhewe'en qa yilaki'ijju' yawitji'iji' le'lijei pa'aj pa' Jesús in yepi'ye' ej in yit'ij pa'aj ekewe' wekwek.* 15 Pa' Jesús yit'ijets pa'aj: —Ekheweli'ł, hik ekheweli'ł nekhewe' watsathenketłetaxik'ui qe yi'wen ene' jukhew, qa nakha'le Dios qa hats nikfe'lets ne' atawjetsi'ł, qe ene' jukhew na'aj qi qe yiwqinhettax qa nakha'le Dios qa qi in yutenija.—*

In hats i'nju' pa'aj pa' tenek'enheiji' pa' Dios.

16 —Kekhewe' hayiits qa kekhewe' iye le'lijei ke' profetas'ik'i yamijii in hats nam ka' Juan Bautista'ik'i. Ma' qa hik aka'aj tefelhitii na' tenek'enheiji' na' Dios, qa week in qitax in went'unhetetsji' qu' nuiji'teje'm nakha'an.*

17 Nite' jutsitax qu' nili'ij pa' lunye'j na' wa's qa ha'ne sehe', qa nite' hik lunyejei ekewe' yika'ajji' pa'aj ka' Moises'ik'i wenit'ij qu' nanaqsiijkii, in jutsitax qu' nawa'mik'i nite' iye pe'qu' ewi'le' witq'ikati'ye'.—*

Jesús qa nifel pa'qu' neweqle.

(Mateo 19:1-12; Marcos 10:1-12)

* **16:13** Mt 6:24; Lc 14:26 * **16:14** 2Ti 3:2; Lc 23:35 * **16:15**
 Lc 10:29; 18:9; 1S 16:7; Sal 17:3; Pr 21:2; Ro 8:27; Dt 24:4 * **16:16**
 Mt 4:23; 5:18; 11:12-13; 7:12; 22:40; 24:35; Mr 13:31; Hch 13:15; Ro
 3:21 * **16:17** Mt 5:18

18 —Pa'qu' jukhewe' qu' nili'ij pe'qu' lewhe'ye'ye' qa' tujtseika'ye' pe'qu' lewhe'ye'yi'ij, ma' qa hats yaqsiijkii aka' witwu'ax (adulterio), qa pakha' qu' lewhe'ye'yi'ij pekhe' qu' neweqle, ma' qa hats yaqsi-ijkii iye aka' witwu'ax (adulterio).—*

Pa' yiwq'axin wekwek qa pa' Lázaro.

19 —Na'l pa'aj pa' ewi'l jukhew qi in yiwq'axin pe' wekwek, yeqhinataji'kii pa' witpalinek pe' le'sits qa inyetets iye witqhinatai. Qa week ne'luts qa qiji'ij qa tekji'ijju'.* 20 Qa na'l iye pa'aj pa' ewi'l jukhew ham yiwq'axine' hii Lázaro. Qi in loq'oqkii pa' l'ajik'i qe tajametei qa i'njiikii pa' leqeji'ji' pa' yiwq'axin wekwek.* 21 Pakha' if'iljetsax yisu'untax qu' nilinij pekhewe' laqamhiltiiju'kii lapk'asil pe' laqats pa' yiwq'axin wekwek. Qa pe' nunajits qa nilepinkii pa' loq'oqkii l'ajik'i pa' jukhew if'iljetsax.* 22 Qa yamets pa'aj pa' ewi'l ne'lu ma' qa wa'm pa'aj pa' if'iljetsax jukhew'ik'i. Qa pe' angelits qa yeka'xii na' i'ni' ka' Abraham'ik'i. Qa wa'm iye pa'aj pa' wekwek yiwq'axin qa tajkati'yik'ui pa'aj.* 23 Qa yamii pa' fe't le'nq'itset'ij pe' naxju' (Hades), qa qi in yejtsi'le'kii qe yaats'etax. Ma' qa neje'taxpha'm pa'aj, qa yi'weniiteje'm pa'aj ka' Abraham'ik'i, ewi'l i'ni'li' pa' Lazaro'ik'i.* 24 Ma' qa tayaitax pa'aj qa yit'ij: “Tata Abraham, e'nq'elet qeku'nyij wat'ij. E'nukin qeku'nyii na' Lázaro qu' neqhimit

* 16:18 Mt 5:32; 1:19; Ex 20:14; Lv 20:10; Pr 6:32; 2P 2:14 * 16:19

Ex 28:6; 35:35; Est 8:15; Pr 31:22; Ez 27:16; Ap 18:16 * 16:20 Hch

3:2 * 16:21 Lv 15:16; Mt 15:27; 1R 21:19 * 16:22 Jn 13:23

* 16:23 Is 50:11; Mt 11:23

ne' layaqsi' qa' e'nukinij met qu' neqhimit ha'ne yilepep. Hats qitax in elejeitax ye'mji' ha'ne fe't.”*

²⁵ Qa kakha'le Abraham yeku'l pa'aj, qa yit'ij: “Ya's, menikfelitik'i akha' qi in e'le'wisju' in mexe ila'x. Ham hame'em. Qa ha'nele Lázaro qa qi in if'iljetsax in mexe ila'x. Qa hane'ej qa yineq'elet qa tetka'xii hane'e'in qa akha'le qa qi'ek qu' enejsi'le'kii.*

²⁶ Qa na'l iye ha'ne qi in akaptax jite'wetshen wetju'l. Qa hik ta'lijupi' ene' hane'e'in in nite' leke' qu' namii nakha' la'ni'. Qa nekhewe' nakha' i'ni' ek qa nite' leke' iye qu' nanamii ha'ne ha'ni'hi'.”

²⁷ Ma' qa pa' yiwq'axin wekwek qa yittaxij iye pa'aj: “Enq'elet qeku'nyij wat'ij tata Abraham, qu' ukinii na' Lázaro ke' lets'i' ha' tata. ²⁸ Hikha' i'ni' he' lee'fij (5) yejefets qu' niyetik'ui, hats'inha qa'nte' nanami'ii iye hatse' ha'ne letset pa' qi a'tax.”*

²⁹ Qa ka' Abraham'ik'i qa yit'ijiju'l iye pa'aj: “Hekhewe'en hats inek na'li'm ke' le'lijei ka' Moises'ik'i qa ke' profetas'ik'i. Hik kekhewe'tax qek netk'enets.”*

³⁰ Qa yeku'l iye pa'aj pa' wekwek yiwq'axintax pa'aj: “Ehe, tata Abraham, na'ltaxi'm. Qa leste le'wis qu' nenethinets pa'qu' ila'xe' iye qu' hats nawa'mtax, ma' qa' hayitse' yijat'ij qu' netk'enetsha hekhewe'en ma' qa' nili'ij pe' u'ets in yaqsiijkii qa ni'nk'aihit pa'qu' lunyejeje' pe' latawjets.”

³¹ Ka' Abraham'ik'i qa yit'ijiju'l iye pa'aj: “Qu'nte' ne'nk'enhe'yuyiik'i ke' le'lijei ka' Moises'ik'i qa ke' profetas'ik'i iye, qa'nte' jeek ne'nk'enhe'yuye'ets pa'qu' nittaxijets

* **16:24** Lc 3:8; 16:30; 19:9; Jn 8:33,39,53; Is 66:24; Mt 25:41

* **16:25** Lc 6:24; Mt 11:28 * **16:28** Hch 2:40; 8:25 * **16:29**

Lc 24:27,44; Jn 1:45; Hch 26:22; 28:23

qu' nenethintaxets pa'qu' ila'xe' iye qu' hats nawa'mtax.”—*

17

Pakha' qu' niwul'enhjetju' ene' mente' qits.

(Mateo 18:6-7,21-22; Marcos 9:42)

¹ Pa' Jesús qa yit'ijets iye he' l'ijatshenhei: — Nite' leke' qu' hami'ik'ui pakha' qu' nilanheninijifi pe'ye' pakhape' iye, qa jhiyee' ha'nus pakha' qu' ninaqlanheninijifi pe'ye'! * ² Les in nite' iftsax qu' nonophehijifi laqawe'j ne'ej qi ute t'ejuyets na'aj we'neqhipitju' qa' netwumhitijijju' pa' qi iweli', qa nite' hik lunye'j in ul'ax wiikfik'i in yaqsijki-nenijkii pa'qu' ul'axe' enewe' hik lunyejei mente' qits.* ³ jJeli'twet otok'oiha! Pa'qu' egefeye' qu' naqsi'j e'mijkii pa'qu' ul'axe', aq'ayinij. Qa qu' nili'ij qa yi'nk'aihit pa'qu' latawe'je', qa ku'miju'l' qu' e'le'sitsi'il wetju'l' iye.* ⁴ Qu' sieteyi'ij (7) qu' naqsi'j e'mijkii pa'qu' ul'axe' in ewi'l' nelu, qa si-ete'ej (7) iye qu' netpili' ewetskii, qu' ni'tjiij ewets: “Tsaf'ali'li'ij,” qa' ku'mjiiju'l' qu' e'le'sitse'jiil wetju'l'.

Pa' let'unha'x pa' nite' witqekuye'jij pa' Yatsat'ax'inij.

⁵ Ma' qa he' apóstoles qa yit'ijets pa'aj pa' Yatsat'ax'inij: —Ijatshenfik'iha wat'ij qu' iwqinheti'l' ye'mha pakha' nite' yeqekuyejeitaxi'l'. —* ⁶ Pa' Yatsat'ax'inij qa yeku'l' pa'aj: —Qek hik luk'eye' pa'qu' nana'li' em nite' eqekuyejeyi'l' ne'ej mostaza

* **16:31** Mt 28:11-15; Jn 12:10-11 * **17:1** 1Co 11:19; Lc 22:22; Mt

13:41 * **17:2** 1Co 8:9 * **17:3** Mt 6:14; 18:15,21-22; Lv 19:17

* **17:5** Mt 17:19-21; Mr 9:24,28-29; Lc 6:13

lo', ma' qekha leke'ye'tax qek it'ilijets ene' najkak: "Ijayik'ui ha'ne la'ni' qa' niji'ju' na' qi iweli'." Ene' najkak qekha netk'entaxik'i.—*

Yekheweli't ye'witqejkunenehi'tij.

⁷ —¿Pa'n hii ekheweli't pa'qu' nana'li'm pa'qu' leqejkunenek'e in yefu't pa'qu' sehe'ye' i'ni'i qu' naqakinenkii pe'qu' lelinheye' kots'etets, qa in tepilik'ui pa'qu' l'ejinqa'wet'e, me qa' nit'ijets: "Te'lun qa niju' qa ek"? ⁸ ¿Me nite' yit'ijets yijat'ij: "Aqsi'j eku'n ye'mijkii pa'qu' yaqe'. Manaqsi'j qa' ets'ithayiki eku'niji' ip'u'ui qu' hats hili'ij qu' heyek, ma' qa' ink'aye'le qu' ekek eku'nek"?* ⁹ ¿Me qa wetfeliji'm iye qu' nit'ijets le'wisij qe yaqsi'ji'mijkii pakha' hats yiyaji'ijets? ¹⁰ Qa hik ejunyejeji't ekheweli't, qu' hats week aqsi'ijikii pe'qu' hats ayajaxti'yi'ijets qa' les le'wis qu' it'ilij: "Yekheweli't yewitqejkunenehi't, ham yewejuki'ilij, qe uja'xle in haqsi'ji'ijikii kekhewe' hats haiyajaxti'yi'ijets qu' haqsi'ijikii."—*

Jesús qa yit'in pekhewe' week inyaqsii (10) i'nij pa' witja'me't lepra.

¹¹ Qa lunye'jkii iye pa'aj, pa' Jesús in ik qu' namii ha' Jerusalén qa nek ji'teje'm pa'aj pa' l'axka'thel wetju't pe' sehel Samaria qa Galilea. ¹² In hats k'esiyu'uiha pa'aj qa' nakji'teje'm pa' ewi't witset la's, qa nekfik'ikii pa'aj pe' week inyaqsii (10) yamets jukhew i'nij pa' witja'me't lepra. Pekhewe'en qa mexele tots'i'mii pa'aj pa' ts'ap'a'aju', ¹³ qa yit'unhetik'i pa'aj in yithiniju't,

* **17:6** Mt 13:31; Mr 4:31; Lc 13:19 * **17:8** Lc 12:35-37 * **17:10** Job 22:2-3; 35:7; Mt 25:30; Ro 11:35

qa yit'ijju' pa'aj: —Jesús, Maestro, enq'eleti'tyij wat'ij.—* ¹⁴Qa pa' Jesús in yi'wenii pa'aj qa yit'ijets: —Ma'alii qa' me'nethinilets pekhewe' pa'il.— Qa in ikkii pa'aj qa hamitsiikii pe' laja'metets pa'aj.* ¹⁵Ma' qa pa' ewi't pa'aj pekhewe'en, in wetjet in hats naxpa'l, qa mexe tepilletepiji' pa'aj qi in yit'unhetik'i pa'aj in qi in yiwqinhetji' pa' Dios.* ¹⁶Qa wonokok'enifi pa'aj pa' Jesús yamitetsju' lotkoyek sehe', qe yiwjutsiqeni'm in qi in le'wisij in yihin. Ha'ne jukhew Samariale leile'.* ¹⁷Pa' Jesús qa yit'ij pa'aj: —¿Me nite' week inyaqsii (10) hekhewe' hats naxpa'lij? ¿Qa khewe'ye'ek hekhewep ikwetju't tatsai (9)? ¹⁸¿Me hamija pa'qu' ewi'le' qu' netpil eku'nletepiji' qu' niwqinhetji' na' Dios, qa ewi'le ha'ne jukhewiika'?— ¹⁹Pa' Jesús qa yit'ijets pa'aj pa' jukhew: —Eniipha'm qa ma, pa' nite' eqekuye'j ta'lets in lanaxpa'lij ka' awtshektax.—*

*Pa'n tunye'j qu' nanam pa' tenek'enheiji' pa' Dios.
(Mateo 24:23-28,36-41)*

²⁰Pekhewe' fariseol qa nifaakan pa'aj pa' Jesús: —¿Pa'n iplu'uk'ui qu' nanam pa' tenek'enheiji' pa' Dios?— Pa' Jesús qa yeku't pa'aj: —Na' tenek'enheiji' na' Dios in nam nite' hik tunye'j na'aj na'l na'aj jutsiqaxij in jite'wen.* ²¹Nite' leke' iye qu' netitijitiyijets: “Ha'ne i'ni'in,” i'nhi'i qu' nenit'ij “ha'niite'ji' pa' i'ni,” qe na' tenek'enheiji' na' Dios hats i'ntaxi't etji'teje'm.— ²²Qa yit'ijets

* **17:13** Lc 5:5 * **17:14** Lv 13:2-14:32; Mt 8:4; Lc 5:14 * **17:15** Mt 9:8; Mr 2:12; Lc 2:14; 5:26; Jn 9:24; Hch 4:21; 12:23; Ro 4:20

* **17:16** 1S 20:41; 2S 14:22; Mt 10:5; 17:6; 1Co 14:25; Jn 4:9

* **17:19** Mt 9:22; Mr 10:52; Lc 5:20; 18:42 * **17:20** Mr 13:21; Lc 19:11; Hch 1:6

pa'aj he' l'ijatshenhei: —Yamets hatse' pa' lahats'ij ekheweli'l qu' qi qu' eneqwenkeyu'taxi'lij pa'qu' ewi'le' neluyeji' ha'ne Ła's na' Jukhew. Qa teeste qu' leke'ye' qu' i'weni'l.* ²³ Ma' qa' nenit'ilij ewets: “iHa'ne qe i'ni'in! iHa'niite'ji' pa' i'ni'!” Makitek'ilii, hasu'uj iye ijayani'lui pekhewe'en.* ²⁴ Qe hik qu' luyne'je' na'aj etheluna'x qe lepep lepep qa pekhel na'likii na' wa'sji'pha'm qa toxii in jite'wenii, qa hik qu' luyne'je' hatse' qu' nanamtax iye ha'ne Ła's na' Jukhew. ²⁵ Qa leste le'wis qu' nojo qu' qi qu' nataatshenhetii ha'ne Ła's na' Jukhew qa qu' nuten enewe' hane'ej ha'ne lahats'ij.—*

Hik qu' luyne'je' pekhewe' leqe nelutsji' pa' Noe'ik'i qa pa' Lot'ik'i.

²⁶ —In luyne'jek kakha' luyne'jkii kekhewe' leqe nelutsji' ka' Noe'ik'i, qa hik luyne'je' iye hatse' pekhewe' nelutsji' qu' netpiltaxju' iye ha'ne Ła's na' Jukhew.* ²⁷ Ke' jukhew'ik'i qa efuts iye tekle, iya'le, tewhe'yeiju'kii qa testii'ijij iye qu' netewhe'yeiju'kii qa yamh'ijii ka' neluji' ka' Noe' in hats i'nji'ju' ke' qi tokoyei, ma' qa nam ka' qi pitei qa ka' iwelitax qa week naq'axijju' ha'ne sehe' ipji'.* ²⁸ Qa hik luyne'j iye kakha' luyne'jkii kekhewe' leqe nelutsji' ka' Lot, ke' jukhew'ik'i tekle, iya'le taqhayetskii wekwek, t'ihinij wekwek, we'nq'en qa naqsi'jju' iye letsil.* ²⁹ Qa kakha'le neluji' ka' Lot in hats ikik'ufik'i ka' witset Sodoma, qa te'nilit ka'

* **17:22** Dt 32:35; Is 2:12; Jer 7:32; Am 4:2; 5:18; Lc 5:35; 19:43; 21:6;

23:29 * **17:23** Mr 13:21; Lc 21:8 * **17:25** 1Co 1:8; Mt 16:21;

Lc 9:22 * **17:26** Mt 24:37-38 * **17:27** Lc 20:34-35; Gn 6:14

* **17:28** Gn 19:1-26

pilei qa fe'tle azufre ta'letspha'm na' wa's, ma' qa week naq'axijju'.* ³⁰ Qa hik aka' iye qu' lunye'je' iye hatse' pa' ne'luji' ha'ne Ła's na' Jukhew qu' ne'twenhetiitaxija.* ³¹ Pakha' ne'luji' hatse' pakha' qu' na'nipji' ts'eeweyi'ipji' pe'qu' lets'i'ye' qa pe'qu' lewekwekitse' qa i'nifi łatawe'j pe'qu' lets'i'ye'. Hasu'uj net'ilitetsju' qu' nenkaxfik'ikii pe'qu' lewekwekitse'. Qa pakha' qu' na'ni' pa'qu' f'ejinqa'wet'e qa hasu'uj netpili pe'qu' lets'i'ye', aje'eł nilat yijat'ij. ³² Qa' menikfelitihik'i pekhe' lewhe'ye'ek'i pa'aj pa' Lot.* ³³ Week pakha' qu' nanaitaxij pa'qu' lunye'je' pa'qu' hıa'xe', qa' naqamij, qa pakha' qu' naqamij pa'qu' lunye'jetax pa'qu' hıa'xe', qa' hıa'xe'.* ³⁴ Qa hit'ihij ewets pakha' naja'xji' hatse' pakha'an wet-sjuk pe'qu' witiwhifeyek'eju', qa' ewi'ł pa'qu' newetkax qa pakhape' qa' amane'.* ³⁵ Wetsjuk pe'qu' efutse' taqfijnju' qa ewi'ł pe'qu' newetkax iye qa pekhepe' qa' amane' iye. ³⁶ Wetsjuk pe'qu' jukhewe' qu' na'ni' pa'qu' f'ejinqa'wet'e, qa ewi'ł pa'qu' newetkax qa pakhape' qa' amane'.— ³⁷ Pekhewe'en qa nifaakanij pa'aj: —Yatsat'axyij ıPa'n i'niji' hatse' aka'an qu' namets?— Qa yeku'ł pa'aj: —Pakha' qu' na'ni' pa'qu' iwamhi'le' qa' hik pakha' jeek qu' nonot'axii pe'qu' o'powile'.—*

18

Yejeyumtshenijupi' pe' wikiihale' qa pa' juez.

* **17:29** Gn 19:24-25 * **17:30** Mt 16:27; 24:17,39-41,44; Mr 13:15; 1Co 1:7; 2Ts 1:7; 1P 1:7; 4:13 * **17:32** Gn 19:26 * **17:33** Mt 10:39; Jn 12:25 * **17:34** Lc 1:78-79 * **17:37** Lc 17:20; Ez 29:5; 32:4; 39:17-20

1 Pa' Jesús qa nifeli'm pa' ewi't yejeyumt-shenijupi' qe qa' nijatshenij pekhewe'en pa'qu' lunyejeji'ij qu' niyin week lahatsiyij, qa hasu'uj qu' thalali'ijju'.* 2 Qa yit'ij pa'aj: —Na'l pa'aj pa' ewi't juez i'ni' pa' ewi't witset, pakha'an nite' niijiweyiju't na' Dios qa nite' niijiweyiju't iye pa'qu' lunye'je'le ene' jukhew, ham niijiwe'yi'ikii.* 3 Pakha' witset i'ni' iye pa'aj pe' ewi't wikiiahale', hik pekhe' week lahatsiyij namji'jiii pakha'an, qa yitjiijets: “E'wei qeku'n ye'miju't wat'ij hekhewe' yejuihifets.”* 4 Olotsij pa'aj in yamji'ijtaxii, qa nite'le yejeji'ijju't pa'aj. Ma' qa i'nk'ate pa'aj qa yijamtikii pa'aj, qa yit'ij: “In yemjeetax in nite' ts'ijiwe'yiju't pa' Dios qa ene' jukhew iye. 5 Qa lesle le'wis qu' hi'fen ene' wikiiahale', qe nite' yili'ij wiikfik'i in namyiikii, hats'inha qa' nite' nasnalkete'kii in week neluts namyii.”—* 6 Qa pa' Yatsat'ax'inij qa yit'ij iye pa'aj: —Jel qeku'ni'lek aka' yit'ij pakha' juez nite' yatsathen. 7 ¿Me qa' nite' netweyi'ik'i na' Dios pekhewe' hats t'eku'miiji'kii in iyiniikii ene' week neluts qa najai iye? ¿Me qa' qiye' iye qu' nonotki'ets qu' nenjeliju't?—* 8 Yakha' hit'ilij ewets in nite' optoxij qu' netweyik'i. Qa ha'nele La's na' Jukhew qu' netpiltaxju' iye hatse', ¿me mexe na'l pa'qu' nite' witqekuye'je' qu' ni'wen hatse' ha'ne sehe' ipji'?—*

Wetsjuk pe' jukhew yamii pe' qi witlijsitjii qu'

* **18:1** Lc 11:5-13; 21:36; 1Ts 5:17; 2Co 4:1 * **18:2** Sal 147:11; Pr 1:7; Hch 10:2; Ap 14:7 * **18:3** Lc 2:37; 4:26; 7:12; 21:2 * **18:5** Lc 11:8 * **18:7** Is 63:4; Ap 6:10; Mt 24:22; Ro 8:33; 2Ti 2:10; Tit 1:1; Sal 88:1; 2P 3:9 * **18:8** Dn 7:13; Lc 9:26; 12:40

niyin.

⁹ Qa pa' Jesús qa iyetij iye pa'aj aka' ewi'l yejeyumtshenijupi' qu' net'ejuyets pekhewe' uja'x in yumtiitaxija qa wanamitletaxij lewek qu' natsathen, ma' qa yuten pekhewepe',* ¹⁰ qa yit'ij pa'aj: —Wetsjuk pa'aj pe' jukhew uyetsji' ne' qi witlijtsitjii qu' niyin. Ewi'l pa' fariseo qa pakhap qa nekhewe' yijaninkii wekwek t'ejuyets pa' Roma.*

¹¹ Pa' fariseo ts'apa'aj pa'aj, ma' qa iyintax pa'aj lakha'le in iyinletets pa'aj, qa yit'ij: “Dios, hit'ij eipha'm in qi in le'wisij qe nite' yijunyejeyiju'l nekhewep jukhew. Nekhewe'en ejtenhetsits, qa nite' yatsathen iye, efunajats iye. Nite' hik yijunye'j iye ha'ne yijaninkii ke' wekwek.* ¹² Yakha' wetsjuk'ij neluts qe nite' heyek na'aj ewi'l semana, qa week ne'ej ha'yanij l'astai qe yamets week inyaqsii (10) qa ewi'l ne'ej k'elisij.”* ¹³ Qa pakha' yijaninkii wekwek, qa ts'ap'a'aji' ek pa' iphu'ui pa'aj in iyin nite' yisu'un iye qu' nejelijetspha'm na' wa's mehe'ej in yilanje'mkii l'ejuyi'j, qa yit'ij pa'aj: “Dios, e'nq'elet qeku'nyij wat'ij qe tsikfe'lets in qi in yul'ax.”*

¹⁴ Hit'ij ewets pa' yijaninkii pe' wekwek in wapilii pe' lets'i' qa hats yiwu'mik'ui na' Dios pe' lewu'ets. Qa pakha'le fariseo qa nite' tewumhiti'yik'ui pe' lewu'ets. Qe pakha' qu' lakha'ye' letaxlete'm qu' neniwqinhettaxji' qa hik pakha'ye' qa nite' qiye'ji'. Qa pakha'le qu'

* **18:9** Mt 5:20; 18:4; 23:12; Lc 14:11; 16:15; 23:11; 2Co 1:9; Hch 4:11; Ro 14:3,10 * **18:10** 1R 10:5; 2R 20:5,8; Hch 3:1 * **18:11** Mt 6:5; 7:15; Mr 11:25; 1Co 5:10-11; 6:9,10; Lc 16:10; Ex 20:14; He 13:4 * **18:12** Lc 5:33-35; 11:42; 17:12; Hch 13:2-3 * **18:13** Esd 9:6; Lc 23:48; He 2:17; 1Ti 1:15

nite' neniwqinhete'ji' ma' qa hikpa' qa' neniwqinheti'.—*

Jesús qa iyinipji' pe' omehets.

(Mateo 19:13-15; Marcos 10:13-16)

¹⁵ Qa tetka'xii pa'aj pa' Jesús pe' omehets weekji' pekhewe' mexeelija qu' net'eku'mipji'. Qa in yi'wenij pa'aj he' l'ijatshenhei qa nite' lexkeltaxij qa t'oqowe'itaxijiju'l pa'aj pekhewe' nekaxtaxet-skii pe' l'elits.* ¹⁶ Ma' qa pa' Jesús qa taya'yets pe' l'ijatshenhei, qa yit'ijji'ju': —Enwejinli'it yiwets ne' omehets qu' nenek yiwets. Hasu'uj oqowe'yi'lju'l, qe nekhewe' hik l'unyejei enewe'en hik nekhewe' ne' yatsat'etsipji' na' tenek'enheiji' na' Dios.* ¹⁷ Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets, pakha' qu' nite' net'eku'miju'l na' tenek'enheiji' na' Dios qu' nite' hik l'unye'je' na'aj omela's in nite' inqeku', nite' leke' qu' nuiji'teje'm nakha'an.—*

Pa' jutjana'x yiwq'axin wekwek.

(Mateo 19:16-30; Marcos 10:17-31)

¹⁸ Ewi'l pa' jukhew pekhewe' tenek'enhei qa nifaakan pa'aj pa' Jesús: —Teik'unei Maestro, ¿pa'n yeqfenye'j yiwek qu' nana'l ye'm pa' witiła'x nite' yili'ij?—* ¹⁹ Qa pa' Jesús qa yeku'l pa'aj: —¿Inhats'ek in lit'ij yiwets teik'unei? Ham pa'qu' neteik'unei, ewi'He na' Dios. ²⁰ Akha' hats inek lenikfe'lets ke' yit'ij na' Dios qu' nanaqsiijkii: “Hasu'uj mowo'oi efu qu' hats ewhe'yei qa hik l'unye'j iye ne'ej efu, hasu'uj eqek'ui, hasu'uj ejtenkii,

* **18:14** Lc 1:52; 3:5; 14:11; 16:15; Fil 3:8; Is 2:11 * **18:15** Mt 18:3

* **18:16** Lc 14:26 * **18:17** Sal 72:19; Ap 22:21; Lc 8:13; 1Co 14:20;

1P 2:2 * **18:18** Lc 8:41; 10:25; 12:58; 22:28-30; Jn 3:15

hasu'uj mowotk'onimkii pakha' qu' netnek'enhei. Ek'eenetsha qa iwqinhetji'ha iye pa'qu' atataye' qa pe'qu' eneneye' iye.”— (Ex 20:12-16)* ²¹ Qa

yeku'l pa'aj pakha'an qa yit'ij: —Week ekewe'en hayiits heik'enik'iha qa hijayanija iye in i'nk'a ye'jutjanax la's.— ²² Pa' Jesús in yepi'ye' ek'i aka'an qa yit'ijets pa'aj: —Mexe na'l pa' ewi'l hamik'ui qu' aqsiijkii. Ihinijkii week pe' ewekwekits qa pekhewe' qu' lajale' qa' lisij ne' if'iljetsits, ma' qa' nana'l e'm yijat'ij pe'qu' ewekwekitse' na' wa'sji', qa' etpil iye qa' atsjayan.—* ²³ Qa pakha'le'en in yepi'ye' ek'i pa'aj aka'an, qa qi in ul'axi'mkii pa'aj, qe pakha'an qi in yiwq'axin pe' wekwek.*

²⁴ Pa' Jesús in yejeļu' pa'aj, ma' qa yit'ij: —iHayits qa jutsitax qu' nuiji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Dios enewe' yiwq'axin wekwek! ²⁵ Qe les qu' nite' jutsitaxe' pa'qu' ewi'le' ats'etaxe' qu' nuyii ne'ej tawjena'x loto', qa' nite' hik lunye'je' pa'qu' ewi'le' yiwq'axin wekwek in jutsitax wiikfik'i qu' nuiji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Dios.— ²⁶ Qa pekhewe' yepi'ye' ej pa'aj aka'an, qa yit'ijju' pa'aj: —Maa, ¿qa pa'n liyek pa'qu' leke'ye' qu' ita'xe'?—

* ²⁷ Pa' Jesús qa yeku'l pa'aj: —Pakha' qu' nite' leke'ye' qu' naqsiijkii ene' jukhew qa efuts iye, qa nakha'le Dios qa leke' qu' naqsiijkii.—* ²⁸ Ha' Pedro qa yit'ijets pa'aj: —Yatsat'axyij, yekheweli'l week henejeti'l he' yiwekwekitsi'l qa k'aftsini'l in k'ajayani'l.—* ²⁹ Qa yeku'l pa'aj: —Yijaa'ija aka'

* **18:20** Dt 5:16-20 * **18:22** Lc 5:11,27; 12:33; 19:8; Hch 2:45;

4:34; Mt 6:19-20 * **18:23** Mt 26:38; Mr 6:26; 14:34 * **18:26** Lc

18:42; Ef 2:8 * **18:27** Gn 18:14; Job 42:2; Jer 32:17; Zac 8:6; Lc

1:37; Ro 4:21; 11:22 * **18:28** Lc 5:11; Jn 8:12

hit'ilij ewets, in ham pakha' qu' hats niwejinti'i pe'qu' letsi'ye', i'nhi'i lewhe'ye'ye', i'nhi'i qu' lamatsitse' qa lek'injats iye, i'nhi'i qu' l'alheye' qa i'nhi'i qu' letitse' qe ta'lijupi' na' tenek'enheiji' na' Dios ³⁰ qu' nite' les olotsi'ij qu' netesti'yij ekewe'en ha'ne hane'ej lahats'ij, qa pakha' mexe hamik'ui, qa pa' witi'a'x nite' yili'ij.—*

Jesús qa nifel iye qu' natlanhetii hatse'.

(Mateo 20:17-19; Marcos 10:32-34)

³¹ Pa' Jesús t'eku'mi' pa'aj he' doce (12) l'ijatshenhei qa wetqhetheni'lfik'i pa'aj, qa yit'ijji'ju': —Jeł qeku'ni'lek, hane'ej in jiteyii qu' jinamii ha' Jerusalén, qa' hik nakha'yi'i' ma' qa' hats nafits week kekheve' wekwek yika'ajji' pa'aj ke' profetas'ik'i in t'ejuyets ha'ne Ła's na' Jukhew.*

³² Qe hik nakha'a' hatse' qu' netesti'yij ne' jukhewiikal, qa' qi qu' nawitji'iji' pe'qu' le'lijeye', qa' ul'etsi'ik'i iye pe'qu' le'lijeye'ets qa' netk'iyikii iye. ³³ Qa' ink'aye'le qu' hats neqsilanje'mkii, ma' qa' nilan, qa qu' namets wetshetk'ewi'ł neluts qa' i'a'xe' iye.—* ³⁴ Qa he' l'ijatshenhei qa nite' nikfe'lik'uyii aka' yit'ijets pa'aj, qe mexe nite' lenexke'ej qu' nenikfelik'uiyii, qa hik ta'lijupi' in nite' leke' qu' nenikfe'lik'i.*

Jesús qa yi'wenkitkii pa' puk'al.

(Mateo 20:29-34; Marcos 10:46-52)

³⁵ In hats k'esets pa'aj pa' Jesús pa' witset Jericó, ewi'ł pa' puk'al i'niju' pa'aj lekuwe' pa' wit'ikheyi'j,

* **18:30** Job 42:10; Mt 6:33; Lc 21:8 * **18:31** Lc 9:51; 22:37; Sal 22; Is 52:13-53:12; Mt 1:22; 26:24; Jn 19:28 * **18:33** Mt 16:21; Lc 9:22

* **18:34** Mr 9:32; Lc 1:29; 2:50; 9:45; 24:16

iyiniikii laq'astaye'. ³⁶ Pa' puk'al in yepi'ye' pa'aj in olots pe' jukhew nekijup, qa inaqfaakanij pa'aj pa'n lunye'jkii. ³⁷ Qa tefelhiti'yi'm pa'aj in neki' pa' Jesús Nazaret leite'.* ³⁸ Ma' qa pa' puk'al qa tayailek pa'aj, qa yit'ij: —Jesús, La's pa' David'ik'i, jenq'eletyij wat'ij!—* ³⁹ Pekhewe' nojo'ok'oi qa yaq'ayintaxij qe qa'nte' net'ewu'ye'. Qa pakha'an qa yape'enhale les in yit'unhetik'i in tayai: —La's pa' David'ik'i, jenq'eletyij wat'ij!— ⁴⁰ Qa pa' Jesús qa teke'lenju' pa'aj qa inq'ukinii qu' netetka'xii, qa in hats meti'm, qa nifaakan pa'aj: ⁴¹ —¿Lekpa' lisu'un qu' haqsi'j e'mijkii?— Qa pa' puk'al qa yeku'l pa'aj: —Yatsat'axyij, hisu'untax qu' hi'wenkii iye.— ⁴² Pa' Jesús qa yit'ijets pa'aj: —Hane'ej qu' i'wenkii iye. Na' nite' eqekuye'j hik nakha' nehin.—* ⁴³ Qa hik pakha'aj qa yi'wenkii, qa yijayan pa' Jesús qi in yiwqinhetji' pa' Dios. Qa week iye pekhewe' yi'wenij pa'aj aka'an qa qi in yiwqinhetji' iye pa' Dios.*

19

Jesús qa pa' Zaqueo.

¹ Pa' Jesús qa yamji'teje'm pa'aj pa' witset Jericó, ma' qa nek'ji'teje'm pa'aj pa' witset. ² Qa ewi'l pa'aj pa' jukhew hii Zaqueo, tenek'enhe'yipji' pekhewe' yijaninkii wekwek t'ejuyets pa' Roma, pakha'an qi yiwq'axin iye pa'aj wekwek. ³ Pakha'an neqwenkeyu'taxij pa'aj pa'n lunye'jija pa' Jesús, qa

* **18:37** Mt 2:23; Jn 18:5; 19:19; Hch 2:22 * **18:38** Lc 18:7; Mt 1:1; 9:27; Lc 1:32; 16:24; Ro 1:3 * **18:42** Jn 9:11; Hch 9:12; Mt 9:22; Lc 5:20; 7:22,50; 8:48; 17:19; 18:26 * **18:43** Lc 2:10; 7:16; 13:13

nite'le leke' qu' ni'wen qe olots pe' jukhew qa efuts iye, qe ik'ajiyit pa'aj pa' Zaqueo. ⁴ Hik ta'hijupi' in wekuma'x pa'aj qu' yojo'ok'oyii pa' teiji', qa welik'ipha'm pa'aj pe' najkak hats'inha qu' ni'wen, qe pa' Jesús hats k'esiyu'ui qa' neneki' pakha'an. ⁵ Qa pa' Jesús in yamets pa'aj, qa yeetik'ipha'm pe' najkak, qa yit'ijetspha'm pa'aj: —Zaqueo, if'elitik'i, ilitju', qe hane'ej qu' ya'mane' eku'ni' pe' etsi'ii.— ⁶ Ma' qa pa' Zaqueo qa yif'elitik'i pa'aj in t'ilitju', qi in le'wisi'mkii pa'aj qu' namihii pe' letsi'. ⁷ In te'wenheti'yij pa'aj aka'an, ma' qa week in t'ayijji' pa'aj, qa yit'ijju': —Hats ikii qu' amani'i' pe' letsi'ii aka' ewi'l jukhew ul'ax.—* ⁸ Pa' Zaqueo qa niipha'm pa'aj, ma' qa yit'ijets pa'aj pa' Yatsat'ax'inij: —Ma' hayits, Yatsat'axyij, pa' lapk'as enewe' na'l ye'm qa' hetisij nekhewe' if'iljetsits. Qa qu' nana'l pa'qu' he'yejteni'm pa'qu' luk'eye'en qa' les le'wis qu' ik-wetju'hi'ij (4) qu' hanhinipji' qu' hepiletets.—* ⁹ Pa' Jesús qa yit'ijets pa'aj: —Hane'ej na' witi'la'x nite' yili'ij hats namets ene' wititsi', qe ha'ne jukhew la's iye ka' Abraham'ik'i qe hik lunye'j in nite' ingeku'.* ¹⁰ Qe ha'ne La's na' Jukhew nam qa' nowo'oikii qa' nenlinju' iye pekhewe' hamitstaxiikii.—*

Yejeyumtshenijupi' pa' netisijju' pe' laq'astai qu' net'ithayi'yij.

(Mateo 25:14-30)

¹¹ Pe' jukhew in yepi'ye' ek'i pa'aj ekewe' wek-wek, pa' Jesús qa ewi'hij iye in nifel pa' ewi'l yejeyumtshenijupi' iye, qe hats meti'mii ha' pa'aj

* **19:7** Lc 15:2 * **19:8** Lc 3:14; 18:22; Ex 22:1; 2S 12:6 * **19:9** Lc 1:77; 3:8; 13:16; Ga 3:7,29 * **19:10** Ez 34:16; Mt 9:13; 10:6; 15:24; 18:12; Lc 15:4

ha' Jerusalén, qa pekhewe'en qa yumtitax pa'aj qu' hats k'esiyuye'etsha qa' na'nju' pa' tenek'enheiji' pa' Dios.* 12 Qa hik ta'lijupi' in yit'ij pa'aj: — Na'l pa'aj pa' ewi'l qiji' patun pa' ewi'l witset, yamii pa' toxii witset qa' netestiyiji' qu' wittatayi'i pakha' ta'hi', ma' qa' ink'aye'le qa' netpil iye. 13 Qa mexe tayayii pa'aj pekhewe' week inyaqsii (10) leqejkunenehei, qa week ewiteyi'mkii tinajits lelits pe' l'astai in netisijju', qa yit'ijets iye pa'aj: “Ithayi'yi'ij enewe'en iplu'ui qu' hetpiltax iye.” 14 Qa pekhewe'le letsetifets qa qi in napjaxi'm, ma' qa yijayankeninijpha'm pe' uja'x jukhew, qu' nit'ijets: “Nite' hisu'uni'l qu' wittatayi'i ha' yitset'il.” 15 Qa hasle testi'yij qu' wittatayi'ij, qa tepilii iye pa' letset. Ma' qa in namii pa'aj qa iyinii iye pekhewe' leqejkunenehei netisijju' pa'aj pe' laq'astai, qe qa' nenikfe'lets pa'n uja'x pe'qu' laxifkinele' in t'ithayi'yij. 16 Pa' yojo qa nekets pa'aj, qa yit'ijets: “Yaqa patun, ene' aq'astai qi in ha'yanijfik'i, qa week inyaqsii (10) ene' tinajits lelits ene' ha'yanij.” 17 Qa yit'ij pa' wittata: “iHayits yijat'ij! Akha' leniyayij in e'witqejkunene'k, qe in nite' lawitjile ke' nite' olotstax, qa hane'ej qa' k'ehisij qu' enek'enhe'yipji' nekhewe' week inyaqsii (10) witsetits.”* 18 Ma' qa nekets iye pakhap iye, qa yit'ijets: “Yaqa patun, ene' aq'astai qi in ha'yanijfik'i lee'fij (5) ene' ti'najits lelits ene' ha'yanij.” 19 Qa yeku'l iye pa'aj pakha'an, qa yit'ijets: “Akha' qa' leefi'ijek (5) pe'qu' enek'enhe'yipji' ek witsetits.” 20 Qa

* 19:11 Mr 13:34; Lc 9:51; 17:20; Hch 1:6 * 19:17 Lc 16:10; 1Co 4:2

pakhap iye qa nekets iye, qa yit'ijets iye pa'aj: “Yaqa patun, enewe'en he' aq'astai. Hijuphe'łji' ka' penyilo in hat'inkii. ²¹ Qe ts'ijiwei eju'ł qe akha' ewi'ł jukhew its'iyoptox, l'eku'mi' qa l'eka'x na'aj nite' akha' qu' eni' pakha' we'nentaxi' qa lenit'ijji' iye ne'ej łei ne'ej nite' akha' qu' enju'.”* ²² Ma' qa pa' wittata qa yit'ij: “Akha' ham e'wejuli'ij in e'witqejkunene'ktax, kekhewe' akha'le in e'lıjei hik kekhewe' qu' nata'lets qu' atanithenhetii. In lenikfe'l yiwets in yits'iyoptox qa he'yeku'mi' qa heka'x iye na'aj nite' yakha' qu' heni' pakha' we'nentaxi' qa henit'ijji' iye łei ne'ej nite' yakha' qu' henju'. ²³ ¿Qa inhats'ek in nite' l'ekaxii ne' yaq'astai pe'qu' bancoye', hats'inha qekha nana'ltax pe' qek nat'antaxfik'i in het-pil iye?” ²⁴ Qa yit'ijets pekhewe' i'nijup: “En-itka'mi'lıj ne' l'astai qa' lisi'lıj nakha' t'anij ne' week inyaqsii (10) ti'naj łelits.” ²⁵ Pekhewe'en qa yit'ijju': “Yaqa patun, qa in hats week in-yaqsii (10) iye ne' t'anij nakha'an.” ²⁶ Qa yeku'ł pa' wittata: “Yakha' hit'ılıj ewets pakha' qu' łunye'je'le qu' hats nana'li'm qa' les netesti'yij iye, qa pa'qu' hami'im qa' netitkamhiti'yij iye pa'qu' nana'ltaxi'm.*” ²⁷ Qa nekhewe' yejuihifets, hik nekhewe' ne' nite' yisu'untax qu' łatataye'yij in ye'wittata, enka'xi'ł met hane'e'in qa' k'eweni'lıj qu' anlani'łju'.”—*

*Jesús qa yamji'teje'm pa' Jerusalén.
(Mateo 21:1-11; Marcos 11:1-11; Juan 12:12-19)*

* **19:21** 2Co 8:12 * **19:26** Mt 13:12; Mr 4:25; Lc 8:18 * **19:27**
Lc 19:14

28 In yili'ij in yit'ij ekewe'en pa' Jesús, ma' qa yojofik'i iye qu' namii ha' Jerusalén.* 29 In hats meti'm pa'aj ha' witset la's Betfagé qa ha' Betania meti'm ha' puumupha'm uteket hii Olivos, qa yukin pa'aj he' wetsjuk l'ijatshenhei.* 30 Qa yit'ijets: —Ma'akii na' witset la's, nakha' jiwankaajulesteje'm, na' les in met. Qa qu' ami'letsteje'm qa' i'weni'li' pa'qu' ewi't matikataxe' wo'nophe't, mexe ham i'ni' ipji'. Qa' enit'ilijii qa' enka'xi't met. 31 Qa qu' nana'l pa'qu' nafaakantaxihij: “¿Inhats'ek in lenit'ilijii?” qa' it'ilijju't: “Yisu'un ha' Yatsat'ax'inij.”— 32 Ma' qa ikkii pa'aj pekhewe' t'ukinhetii. Qa week yi'wen ekewe' hats yit'ijets pa'aj pa' Jesús.* 33 In mexe nit'ijii pa'aj pa' matikatax, qa pe' yatsat'etsij qa nifaakan pa'aj: —¿Inhats'ek in lenit'ilijii?— 34 Qa yeku't pa'aj pekhewe'en: —Qe ha' Yatsat'ax'inij yisu'un.— 35 Ma' qa neka'xii pa'aj pa' Jesús, qa yipk'enipji'kii pe' le'ntaafitits, ma' qa yinhini'pji' pa'aj pa' Jesús.* 36 Qa in ikij pa'aj pa' Jesús, ma' qa pe' jukhew qa efuts iye qa yipk'enik'uiyi'jukii pa' witikheyijji' pe' le'ntaafitits.* 37 In hats meti'm pa'aj ha' kiimiju' ma' qa' hats nakik'iju' ke' uteket Olivos, qa week pekhewe' olots l'ijatshenhei qa taya'yijipji'kii qe le'sitsi'mkii qa qi in yiwqinhetji' iye pa' Dios, qe hikpa' ta'lets pekhewe' week ham lunyejeyi'iju't in yi'wenij pa'aj. 38 Qa yit'ijju': —*jQi in le'wis ha'ne wittata namij aka' hii pa' Yatsat'ax'inij!* (Sal 118:26) jWit'ikesimeya'xlekii

* 19:28 Lc 9:51

* 19:29 2S 15:30; Zac 14:4; Lc 21:37; 22:39

* 19:32 Lc 22:13

* 19:35 Jn 12:12-15; Zac 9:9

* 19:36 2R

hatse' pa' wa'sji'pha'm qa' neniwqinhetji'ha iye pakha' i'ni' pa' les toxpha'mha!—* 39 Qa uja'x pekhewe' fariseol i'nji'teje'm pa'aj pekhewe' jukhew, qa yit'ijets pa'aj: —Maestro, aq'ayinij aka' yit'ijju' enewe' ijatshenhei.— 40 Qa yeku't pa'aj pa' Jesús, qa yit'ij: —Yakha' hit'ihij ewets, qu'nte' net'ewuyetax enewe'en qa' nekhewe'ye' utel qu' natyai wetju't.—* 41 Qa in hats meti'm pa'aj ha' Jerusalén, qa pa' Jesús in hats yi'wenii pa'aj ha' witset, ma' qa yayinju' pa'aj* 42 qa yit'ij pa'aj: —Qek akha'ye'le iye qek enikfe'lets ha'ne neluji' nakha' qek k'elístaxij wit'ikesimeya'xlekii. Qa ha'neli'ij qa hats wanat'in ek'uikii qa' nite' i'wene'.* 43 Qe nam ewets hatse' nekhewe' ul'ets neluts. Ma' qa nekhewe' ejuihifets qa' nam ejupkii, qa' neqetsitenij ejup pa'qu' qiye'pha'm qa'nte' maye'fik'i.* 44 Week qu' nonoplaxju' na' witset qa week qu' nalani'lju' iye akha' qa ene' elits. Ham nejete'pha'm pe'qu' uteye' qu' amani'ipji' pekhepe' iye uteye', qe nite' lenikfeliyu'ets ha'ne lahats'ij in hats namtax ei ha'ne Dios.—*

Jesús qa yiwutshenfik'ikii pekhewe' taqhaitaxifi pe'qi witlijtsitjii.

(Mateo 21:12-17; Marcos 11:15-19; Juan 2:13-22)

45 Pa' Jesús qa uyifi pa'aj ke' qi witlijtsitjii. Ma' qa yiwutshenijfik'ikii pa'aj pekhewe' i'ntaxijifi pe'

* **19:38** Mt 2:2; 25:34; Sal 118:26; 148:1; Lc 2:14; 13:35; Job 16:19; Mt 21:9; Mr 11:10 * **19:40** Hab 2:11 * **19:41** Lc 13:34-35; Jn 11:35; He 5:7 * **19:42** Lc 8:9-10; 10:21; 23:34 * **19:43** Lc 17:22; 21:20; Is 29:3; Jer 6:6; Ez 4:2 * **19:44** Mt 24:2; Mr 13:2; Lc 1:68; 7:16; 21:6; Ex 3:16; 1P 2:12

t'ihinij,* ⁴⁶ qa yit'ijji'ju' pa'aj: —Ke' we'nika'ajji' le'lijei na' Dios yit'ij: “*Ene' yitsi' qu' letsiyi'ij pa' wit'iyinheye'j*” (*Jer 7:11*) qa ekheweli't qa eqiwe'jtaxilij nekhewe' ejtenhetsilets.—* ⁴⁷ Qa week neluts i'nq'ijatshenifi pa'aj pa' Jesús ke' qi witlijsitjii. Qa pekhewe'le tenek'enhe'yipji' pe' pa'il qa pe' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa pekhewe' iye tenek'enheiji' ha' witset qa wotaxi-ikiyek pa'qu' leqfenyejeyi'ij qu' nilan.* ⁴⁸ Qa nite'le yi'wen pa'qu' leqfenyejeyi'ij, qe week pakha' witset yisu'unjiija qu' nepiye' qa i'nq'ijatshenji'ij pa'aj pa' Jesús.*

20

Pa' let'unha'x in tenek'enhei pa' Jesús.
(*Mateo 21:23-27; Marcos 11:27-33*)

¹ Qa lunye'jkii iye pakha'aj pa' ewi't neluji' pa' Jesús in mexe yijatshen pa'aj pe' jukhew ke' qi witlijsitjiyifi qa nifeli'm eke' le'sits wi'tlijei, qa namets pa'aj pekhewe' tenek'enhe'yij pe' pa'il qa pe' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa pekhewe' iye tenek'enheiji' ha' witset.* ² Pekhewe'en qa nifaakan pa'aj pa' Jesús, qa yit'ijets pa'aj: —¿Pa'n lunye'j pa' witt'unha'x ta'lets in laqsiijkii aka'an? ¿Pa'n hii pa' tenek'enhei nelisij aka'an qu' aqsi-ijkii?— ³ Qa yeku't pa'aj pa' Jesús: —Yakhap ji'jek qu' k'afaakani'lij pa'qu' ewi'le', qa' enfeli't ye'm: ⁴ In wenqimpuujinkii ka' Juan, ¿me ta'lets na' Dios, me i'nhi'i ene' jukhewle?— ⁵ Ma' qa wapilij wetju't

* **19:45** Jn 8:1-2; 11:45-53 * **19:46** Is 56:7; Jer 7:11 * **19:47** Mt 26:55; Lc 6:11; 11:53-54; 20:1,19 * **19:48** Lc 18:43; 20:6 * **20:1** Lc 4:18; 8:1; 9:22; 22:66; 19:47

pa'aj in iyetijju', qa yit'ijju': —Qu' jintittaxijets nukin pa' Dios, ma' qa nit'ij inwets: “¿Inhats'ekek in nite' l'ek'eni'lets?” ⁶ Qa nite' leke' iye qu' jintit'ijets qu' enewe'ye' jukhewle qu' nata'lets, qe qu' jintit'ijets ma' qa jinijele'ejkii ne' utel qu' jinilanju'ha, qe enewe'en week yumti in yijaa'ija ka' Juan in profeta.—* ⁷ Ma' qa in yeku't pa'aj pekhewe'en, qa yit'ijets in nite' nikfe'lets pa' ta'lets in inqimpuu-jinkii ka' Juan. ⁸ Qa pa' Jesús qa yeku't pa'aj: —Yakhap ji'jek qa'nte' k'efeli'ihim nakha' hata'ijets aka' yit'unha'x in haqsiijkii aka'an.—

Pe' ul'ets witq'ithayinenheyij pa' uwaket.

(Mateo 21:33-44; Marcos 12:1-11)

⁹ Ma' qa hik pakha'aj qa yit'ijets iye pa'aj pekhewe' jukhew qa efuts aka' yejeyumtshenijupi': —Ewi't pa' jukhew yeni'ju' pa' leq'ejinqa'wet pa' uwaket. Ma' qa yatkinheninets pekhewe' jukhew qa' hikpe' nejelets qa qu' netei qa' niwjafiti'lje'm. Ma' qa ik pa'aj qa yamii pa' toxii witset qa yape'eikii pa'aj.* ¹⁰ Qa in yamets in tei qa yukinii pa' ewi't leqejkunenek pekhewe' jukhew qu' niyinijets pa' uja'xek pekhewe' qu' lekheweli'ijek pa' t'enheiju'. Pe' jukhew qa yilanje'mkii pa' wit'ukinektax qa yipilhenin iye, ham tisi'ij. ¹¹ Qa yukintax iye pakhap iye leqejkunenek, qa hik leqfenyejeyij iye in qi in yilanje'mkii iye, tejitheyetskii qa yipilhenin iye, ham tisi'ij iye. ¹² Qa yukintax iye pakhap iye ma' qa hats wetshtk'ewi't, qa pakha'an qa yeqfe'meten iye pa'aj, qa yiwutshenfik'i pa'aj.

* **20:6** Lc 7:29-30; 19:48; Mt 11:9 * **20:9** Is 5:1-7

13 Qa yit'ij pa' yatsat'axij pa' uwaket: “¿Paa's qu' yeqfenye'ji'ij? Ye'ehe, nakha' yaa'sija qi in hisu'un qu' hukinii iye, axe'm qu' hik nakha'ye' qu' niwqinhetji' qa' netk'enets.”* 14 Pekhewe' jukhew in yi'wen iye pa'aj, qa yit'ijju' pa'aj: “Hik nakha' qu' naya'xtaxij hatse' ha'ne leq'ejinqa'wet. Jitalan hats'inha qa' inekhewe'le' qu' jinatsat'etsijha hatse' ha'ne l'ejinqa'wet.”* 15 Ma' qa t'eku'mi' pa'aj qa yeka'xik'uifk'i pa' l'ejinqa'wet, ma' qa yilan pa'aj.— Qa yit'ijets pa'aj pa' Jesús pekhewe' jukhew qa efuts: —Ye'ehe, ¿qa pa'n qu' leqfenye'ji'ij hatse' pa' yatsat'axij pa' uwaket pekhewe'en? 16 Namii hatse' qa' nanlanju' pekhewe' jukhew, qa pa' uwaket qa' netisij pekhewepe' iye.— In yepi'ye' ek'i pa'aj aka'an pe' jukhew qa efuts iye, qa yit'ijju': —Hasu'uj qek nana'l pa'qu' lunye'je' kakha'an.—* 17 Pa' Jesús qa yejeł ji'teje'mkii pa'aj, qa yit'ij: —¿Qa pa'n ikji' ek kakha' yit'ij ke' hats we'nika'ajji' Dios le'lijei, in yit'ij: “Ne' ute yuten qa yiwu'mfik'i nekhewe' nihipha'm ne' wititsi', hane'ej qa hats ewi't ute les in weju'tij in tenihipha'm ne' wititsi'”? (Sal 118:22)*

18 Week pakha' qu' nilantaxifi qa' nanamipji' ene' ute qa' nenepłetju' lenutsik'i, qa ene'le ute pa'qu' nanamipji' qa' nihipinhetji'ha. —* 19 Qa hik pakha'aj pekhewe' tenek'enhe'yij pe' pa'il qa pe' i'nq'ijatshenij iye ke' Moisés le'lijei qa nilithiyu'taxets pa'aj qu' net'eku'mi' pa' Jesús,

* 20:13 Mt 17:5; Lc 3:22

* 20:14 Lc 16:16

* 20:16 Lc 19:27;

Ro 3:4; 1Co 6:15; Ga 2:17

* 20:17 Lc 4:17; 18:31; 21:22,37; 24:44;

Hch 4:11; Ef 2:20; 1P 2:4-7

* 20:18 Is 8:14-15; Dn 2:34-35,44-45;

Ro 9:32-33; 1P 2:8

qe nikfe'lik'i aka' iyetij pa'aj pa' Jesús in t'ejuile'ets pekhewe'en. Qa nijiweili'iju'l pa'aj pe' jukhew.*

T'ejuyets pe' wekwek in tajaikii.

(Mateo 22:15-22; Marcos 12:13-17)

²⁰ Qa pe' tenek'enhe'yij pe' pa'il qa pe' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei, ma' qa yeje'ijupkii pa'aj. Ma' qa yukinii pa'aj pe' uja'x qa' notjonketi'k'i qu' natsathen, qe qa' nitjulatiq pe'qu' le'lijeye' qe wo'taxii qu' ul'axi'ik'uyi' pa'qu' nit'ij qa' iwemetsaxe' qu' net'eku'mi' qa' netisij pakha' gobernador pa' witset.* ²¹ Pekhewe'en qa nifaakan pa'aj, qa yit'ijets: —Maestro, tsikfe'li'lets kekhewe' lit'ij qa ke' li'nq'ijatshenij iye in yatsathenik'iha. Akha' week eqjunyejeyij iye ene' week. Akha' linq'ijatshenijha pakha' yijaa'ija in lunye'j pa' l'ikheyi'j pa' Dios.* ²² ¿Me le'wisijupi' in jitajaninkii eke' wekwek qu' net'ejuyets pa' Roma latata (César), me i'nli'i qu' nite' le'wisi'ijupi'? —* ²³ Pa' Jesús qa hatsle nikfe'lets in tewqeleitaxik'ui pekhewe'en, qa yit'ijets pa'aj: ²⁴ —Ets'ethini'lij ewi'le' l'astaki'ye' ne'ej denario. * ¿Lek lesi'nq'al ha'ne i'nji' qa ha'ne witi, lek hii iye?— Pekhewe'en qa yeku'l pa'aj: —Pa' Roma latata (César) lesi'nq'al.— ²⁵ Qa pa' Jesús qa yit'ij: —Ye'ehe, qa' hisi'lij pa' Roma latata (César) pekhewe' yatsat'etsli'ijek in Roma latata, qa na' Dios qa pekhewe' yatsat'etsli'ijek in

* **20:19** Mt 2:4; 20:18; 21:15; Lc 19:47; 21:12; 22:2; 23:10 * **20:20**

Lc 6:7; 11:54; 14:1; 21:12; 24:20; Hch 3:13; Ro 8:32; Mt 27:2 * **20:21**

Jn 3:2; Dt 1:17; 10:17; Mal 2:9; Hch 13:10; 18:25-26 * **20:22** Lc 2:1;

3:1; 6:9; 14:3; 20:24-25; 23:2; Mt 17:25; Ro 13:6-7 * **20:24** Ewi'l

denario, lajanye'j pa'aj pa'qu' jukhewe' in ewi'l nelu qu' net'ithayii.

Dios.—* ²⁶ Qa pakha'an qa ham pa'qu' nit'ij in iyet qu' net'ejujiju'l pekhewe' week in yepi'ye' pa'aj, ma' qekha niwq'axintaxij qu' net'eku'mi'. Qa qi in yitjułaxijpha'mkii, qa ham pa'qu' nit'ijju' pa'aj pekhewe' tewqeleiletaxik'ui.*

Pe' saduceol yumti pe' naxju' qu' nite' iliye' iye hatse'.

(Mateo 22:23-33; Marcos 12:18-27)

²⁷ Ma' qa uja'x pe' saduceol namii qu' ni'wen pa'aj pa' Jesús. Pe' saduceol yit'ijetsek in nite' ihii iye pe'qu' hats nanaxju'. Qa hik ta'hijupi' in nifaakanij pa'aj aka' ewi'l lunye'jkii qa yit'ijets:*

²⁸ —Maestro, pa' Moises'ik'i yika' ine'm pa'aj in yit'ij: “Pa'qu' jukhewe' qu' nawa'm qa mexe hamtax łelitsi'il pe'qu' łewhe'ye'ye', qa pa' tek'inij i'nti'i qu' łamats'e qa' łewhe'ye'yi'ij pe' łewju'lełaxtax, ma' qa qu' nataltsa'yi'ł qa' ła'si'ij pa' łejefe'ik'i.” *(Dt*

25:5) ²⁹ Na'l pa'aj pe' wetsjuk tatsai (7) witjefeye'k. Pa' yojo'oj in tewhe'yei qa wa'm pa'aj qa mexe hamtax ła'si'il pe' łewhe'ye'tax. ³⁰ Ma' qa łewhe'ye'ej iye pa'aj pa' te'weyiju'l, qa wa'm iye pa'aj qa mexe hamtax iye ła'si'il pekhe'en. ³¹ Qa pa' te'weiji' iye łeqewuk'u qa łewhe'ye'ej iye pa'aj qa hik lunye'j iye pa'aj, qa week in lunyejei pa'aj aka'an in naxju' pekhewe' wetsjuk tatsai (7) witjefeye'k, ham talt-sayi'il pe' efu. ³² Qa teke'lenju' qa wa'm iye pa'aj pe' efu'uk'i. ³³ Qa hane'ej, qu' iliye' iye pe' hats naxtaxju', ¿pa'n hii pa'qu' namijfik'i qu' łewhe'yeyi'ijha pe' efu in hats week łewhe'ye'tsij pe' wetsjuk tatsai (7) witjefeye'k?— ³⁴ Qa pa' Jesús qa yeku'l pa'aj, qa

* **20:25** Mt 22:21

* **20:26** Lc 9:36; 14:4

* **20:27** Mt 22:46; Mr

12:34; Hch 23:6

yit'ij: —Enewe' hane'ej lahats'ij tewhe'yeiju'kii, qa testijij'ij iye qu' netewhe'yeiju',* ³⁵ qa pekhewe'le hats jutsiqets qu' namets hatse' nakha' ink'ayik hatse' lahats'ij qa na' lilijii iye kekhe' hats nax-taxju', qa hats nite' tewhe'yei hatse' nite' testi'yij iye qu' netewhe'yeiji'ijju',* ³⁶ qe hats nite' leke' qu' nawa'm hatse', hik qu' lunyeje' ne' angelits. Pekhewe'en lelitsijha hatse' na' Dios qe lelitsij na' witiijii.* ³⁷ Pe' hats naxtaxju' ihii iye hatse', ka' Moises'ik'i i'nq'ijatshenij qa yenji' pa' lafaakanek qa yika'ajji pa' lunye'jkii pekhe' tujje'm pa'aj najkak lasi', in hik pakha'a' pa'aj in taya'yets nakha' Yat-sat'ax'inij, *leqe Dios ka' Abraham, ka' Isaac qa ka' Jacob.* (Ex 3:6)*

³⁸ Nakha'an nite' leqe Dios pe' naxju', qe leqe Dios yijat'ij pe' ihii, qe nakha'an week ihiyi'm.—* ³⁹ Qa uja'x pe' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei, qa yit'ijets pa'aj: —Maestro jhayits qa l'asinik'iha kakha' hit'ij in l'inku'!— ⁴⁰ Ma' qa hik pakha'aj pa'aj qa hats wetjeyepunets qu' nanfaakanij iye pe'ye' iye.

*¿Le'k pakha' ta'tets pa' Cristo pe' lawa'mhitsik'i?
(Mateo 22:41-46; Marcos 12:35-37)*

⁴¹ Ma' qa pa' Jesús qa nifaakanek pa'aj, qa yit'ijets: —¿Pa'n lunye'j in titijiti'yijets pa' Cristo qu' la'se' ka' David'ik'i?—* ⁴² Ka' David'ik'i hik kakha'ija in yit'ij qa yika'ajji' na' lafaakanek Salmos, in yit'ij:

* **20:34** Lc 16:8; 17:27 * **20:35** Hch 5:41; 2Ts 1:5; Mr 10:30

* **20:36** 1Co 15:54-55; Ap 21:4; Sal 82:6; Mt 5:45; Ro 8:14,19; Ga 3:26 * **20:37** Ex 3:15-16; 4:5; Mt 1:2; Hch 3:13; 7:30-32 * **20:38**

Ro 6:10-11; 14:7-8; 2Co 5:14-15; Ga 2:19-20; 1Ts 4:14; 5:10 * **20:41**
Mt 1:1,17; Lc 1:27; Ro 1:3; Ef 5:2

“Pa' Yatsat'ax'inij yit'ijets pa' Yatsat'axyij: ‘Niju' ni'iju' ha'ne ts'iyayik'i,* ⁴³ iplu'ui qu' hentaxiiju' ne' week ejuihifets ne' ef'iyei.’ ” (Sal 110:1) ⁴⁴ Ma' hayits, ka' David'ik'i in yit'ijets: “Yatsat'axyij,” ¿qa pa'n lunye'j in wenit'ijets qu' la'se'?—*

Jesús qa iyetij pe' i'nq'ijatshenij pe' Moisés le'lijei.
(Mateo 23:1-36; Marcos 12:38-40; Lucas 11:37-54)

⁴⁵ Week pekhewe' jukhew qa efuts iye in mexe tek'enets pa'aj, qa yit'ijets pa'aj he' l'ijatshenhei: ⁴⁶ —Jehi'hiju'l nekhewe' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei, nekhewe'en yisu'unle qu' nijalkisijkii ne' l'uihitjiyits juffufuf, qa qi'ija iye in yisu'un qu' neniwqinhetji'ha qu' netniwetfelhiyi'm in neki'kii na'aj joofji'ju', wo'oiji' iye qu' na'nipji' ne'ej lots'oji'laxits ne'ej tenek'enhei nekhewe' witlijsitjiyitsifi, wo'oiji' iye qu' na'nipji' ne'ej qitsji' lots'oji'laxits na'aj qi'lekujiji'.* ⁴⁷ Nitka'mij iye ne' wikiihalei ne' letsil. Qa yape'ejets iye qe iyin qe yisu'unle qu' ne'twenhetii ma' qa' netjumtaxtii qu' yijaayi'ija qu' nijayan na' Intata. Nekhewe'en les qu' qiye' qu' nattanithenhetii hatse'.—

21

Pe' leqe ofrenda pe' wikiihale'.
(Marcos 12:41-44)

¹ Pa' Jesús qa nejełpha'm pa'aj, qa yi'wenij pekhewe' wekwek yiwq'axin in yenik'iju'kii pe'

* **20:42** Hch 1:20; 2:34-35; 1Co 15:25; He 1:13; 10:13; Lc 24:44

* **20:44** Ro 1:3-4 * **20:46** Mt 16:6; Lc 11:43

laq'astai leqe ofrenda pe' ti'najki' pe' qi witlijt-sitjii.* ² Qa yi'wenij iye pa'aj pe' ewi't wikiihale' if'iljetsax in yenjiik'iju' ek iye pa'aj pe' wetsjuk uja'xhi'i in laq'astai nijketits nite' inyetets.* ³ Qa yit'ij pa'aj: —Yijaa'ija aka' hit'ihij ewets ene' wiki-ihale' in qi in if'iljetsaxtaxija, qa lakha' qa les olots ke' yenik'iju' week t'anipji'.* ⁴ Qe week hekhewe' yenik'iju'kii mexe na'l yijat'ij pekhewe' qu' amaneyi'ij, qa nekhe'le efu if'iljetsax, qa week yakapilenets kekhewe' qek netektaxij.—

Pe' qi witlijsitjii week qu' nonoplaxju' hatse'.

(Mateo 24:1-2; Marcos 13:1-2)

⁵ Qa pekhewe' uja'x in mexe yifaakatetaxji' pa'aj pe' qi witlijsitjii, in qi in le'sits pe' utel, qa pe' yik'eihini'kii iye wekwek lenistitskii pekhe'en qa qi in le'sits iye, qa pa' Jesús qa yit'ij pa'aj: ⁶ —Nam hatse' pe' nelutsji' qa enewe' hane'ej li'weni't qa' ham pe'qu' ewii'le' uteye' qu' amani'ipji' pekhepe' iye uteye'. Week qu' jalaq'aju'kii hatse'.—*

Pekhewe' wekwek lunyejeikii yambi'ijii qu' hats namets pa' lahats'ij.

(Mateo 24:3-28; Marcos 13:3-23)

⁷ Ma' qa nifaakanijha pa'aj pekhewe'en, qa yit'ijets pa'aj: —Maestro, ¿pa'n iphu'uk'ui qu' namets kakha' hit'ij? ¿Pa'n lunye'j iye pa'qu' jutsiqaxi'ij hatse' ekewe' wekwek qu' hats k'esiyuye'ets qu' namets qu' lunye'je'kii? —* ⁸ Qa pa' Jesús qa yit'ij pa'aj in yeku'l: —jJehi'liju'ha, hats'inha qa'nte' awitjaxti'yi'ih! Qe olots hatse' pe'qu'

* 21:1 2R 12:9; Mt 27:6; Jn 8:20

* 21:2 Lc 12:59

* 21:3 2Co

8:2,12 * 21:6 Lc 17:22; 19:44

* 21:7 Hch 1:6-7

nanam qa' netyinenyij, qa' nit'ijju: “Yakha' Cristo.” Qa' nit'ij iye: “Hats yamets hane'ej pa' lahats'ij.” Qa' hasu'uj ijayani'l.* 9 Qa qu' impi'ye'ehij pe'qu' nawatlan qa' pekhewe' qu' natya'yij wetju'lkii pa'qu' nuten, qa' hasu'uj e'nijiwe'yi'l, qe les le'wis qu' nojo qu' lunye'je'kii ekewe' wekwek. Qa nite'le aje'e'l qu' namets pakha' l'aka'the'ju' ha'ne hane'ej lahats'ij.— 10 Ma' qa yit'ijets iye pa'aj: —Pa'qu' witset'e qa' nawatlani'l pakhape' iye witset'e. Ewi'l pa'qu' wittataye' qa' nawatlani'l pakhape' iye wittataye'.* 11 Na'l hatse' pe'qu' qi qu' nawapja' sehel. Witja'metets qa yipku' iye qu' nana'li' pe'qu' uja'xe' witsetitse'. Qa na' wa'sji' qa' ne'twenhetijji'pha'm pe'qu' wekweke' qi qu' ni'nijiwei qa' pakha' lunyejei iye.* 12 In mexe nite' lunyejeikii hatse' week ekewe'en, ekheweli'l qa' e'nekumhi'yi'li'kii qa' awitjaxti'yi'l. Nite' yili'il ej qu' nowo'ol eikii. Qa ekekiti'yi'likii iye ne' le'lijtsitjiyits ne' judiol qa' ophehitiyi'l ju'kii iye. Qa ekekiti'yi'letsji'kii iye pe'qu' wittatale' qa' pe'qu' netnek'enhei iye (gobernadores), qe ta'l yiwets in latsjayani'l.* 13 Ma' qa' iwq'axini'lij qu' enfeli'li'm pa'n lunye'j in latsjayani'l.* 14 Eni'ji'ha pe' atawjetsi'l qu' hasu'uj matji'leti'lij pa'qu' it'ilij qu' me'tweileti'lik'i,* 15 qe yakha' qu' k'ehisilij pe'qu' e'lijeyi'il qa' pa'qu' ikfeliyaxitsi'lkiiha iye, qa' pekhewe' qu' ejuyi'liju'l

* 21:8 Jer 14:14; 29:8; Ef 5:6; 2Ts 2:3; 1Jn 2:18; Jn 8:24; Lc 17:23

* 21:10 2Cr 15:6; Is 19:2 * 21:11 Is 29:6; Zac 14:5; Ap 6:8,12; Lc

11:16; 12:33 * 21:12 Mt 10:19-22; Mr 13:11-13; Sal 119:84; Hch

4:3; 5:18; 8:3; 12:4; 16:23; 17:6; 18:12; 22:19; 24:1,27; 25:6; 26:11;

27:24; 2Co 11:23 * 21:13 Fil 1:12-19 * 21:14 Lc 12:11

qa' ham pa'qu' leke'ye' qu' neweju'liju't qa' qu' nittaxijets iye qu' nite' natsathenik'i pa'qu' it'ihijju't.* 16 Qa' eniwotk'onhe'yi'hijkii iye hatse' yemjeetax qu' alheye'taxi'tha, qu' ejefetstaxija, qa' e'witk'injayektaxi'tha iye, qa' ejuwaikaltaxija iye. Qa' pe'qu' uja'xe' ekheweli't qa' natlanhetiiju'ha.* 17 Qa' week qu' na'napjaxi't'e'm ha'ne sehe' epji' qe ta'lets in latsjayani't.* 18 Qa' hamle hami'ikii pa'qu' ewii'le' ne' ewkujitsi't.* 19 Me'nt'unheti't hasu'uj neqenijani't ej qa' anaxi'lij pe'qu' ilaxitsi't.* 20 Qu' i'wentaxi't ha'ne Jerusalén qu' namijupkii pe'qu' oq'ophehinetsiletse', ma' qa' hats enikfe'li'lets pa' lewul'eye'jju' in hats k'esetsha.* 21 Ma' qa' pe'qu' na'ni' na' sehe' Judea qa' nilatii ne' utekui, qa' pe'qu' na'ni' ha'ne Jerusalén qa' nilatik'uiifik'i ha'ne witset, qa' pe'qu' na'ni'kii na' l'ejinqa'wet qa' hasu'uj nenek ji'teje'm ha'ne Jerusalén.* 22 Qe pekhewe'en pe' nelutsji' hatse', hik pakha' pa' witqatja' hatse', hats'inha qa' nafits week kekhewe' wekwek hats we'nika'ajji.* 23 ;Hiyee' enewusits pekhewe' qu' efutse' qu' iwoyitsi'ij ji'teje'm qu' mexe niwkajitshenju' qa' pekhewe' qu' mexe nifunen iye pe'qu' lelitse' pe' nelutsji' hatse'! Qe qi hatse' pa'qu' a'taxe' ha'ne sehe' Israel, qa' qi iye pa'qu' lantanithenkeye'je' pekhewe'en.* 24 Uja'x pe'qu' naq'alij witqatsjikinet, qa' pekhewepe' qa'

* 21:15 Ex 4:12; Hch 4:14; 6:10 * 21:16 Mt 10:35; Lc 12:53

* 21:17 Lc 6:22; Jn 15:18-19 * 21:18 1S 14:45; Mt 10:30; Lc 12:7;

Jn 10:28 * 21:19 Mt 10:22; 24:13; Ro 2:7; 5:3; He 10:36; Stg 1:3

* 21:20 Lc 19:43; Dn 9:27 * 21:21 Lc 17:31; Mt 4:8 * 21:22 Is

34:8; 63:4; Dn 9:24-27; Os 9:7; Lc 18:7-8 * 21:23 Lc 23:29

not'ophehitiiju' qa newetkaxik'i week pekhewe' witsetiikal. Qa pekhewe' nite' judiol qa' na'ni' na' Jerusalén, qa namh'i'ijii qu' hats nafits pa' lahats'ij qu' newetlinenij iye.—*

Qu' netpiltaxju' iye pa' Ea's pa' Jukhew.

(Mateo 24:29-35,42-44; Marcos 13:24-37)

²⁵ —Na'l pe'qu' jutsiqetsi'ij, axe'm pa'qu' hunye'je' ne' junu', ne' juwel qa ne' footekii iye, qa ha'ne sehe' epji' iye, qi qu' nel'ilaxtax ene' witsetits, qa' nenq'ijiweyij pa' qi iftsax l'anye'j na' qi iweli' qa pe'qu' leqe t'uyuyitse' iye.* ²⁶ Ene' jukhew qa efuts iye ha'ne sehe' epji' qa nanaxkat'axijju' pa'qu' l'ijiweyaxitse' qu' nijamti'ets pa'qu' hunye'je'kii hatse' ha'ne sehe' epji'. Qa pe' qits let'unhaxits ene' wasits qa' nawapja'.* ²⁷ Ma' qa' ne'twenhetii *ha'ne Ea's na' Jukhew qu' nenekijju' pe'qu' wasi'ye'*. (*Dn 7:13*) Qi pa' let'unha'x qa qi iye qu' netujjiha.* ²⁸ Qu' nam-taxets qu' hunyeje'ye'kii ekewe' wekwek, eniipha'm qa' jelpha'm qe hats k'esets qu' hats ewejinhetiiki'l.
—*

Yejeyumtshenijupi' pe' najkak higokuk.

²⁹ Ma' qa nifel pa'aj aka' ewi'l yejeyumtshenijupi': —Jel' qeku'ni'lek ne'ej ewi'l higokuk, i'ni'i pekhepe' iye najkak'e. ³⁰ Qu' i'weni'l qu' hats nata'iji' pe'qu' lesejetse' qa hats lenikfe'li'tets in hats ininqapiyu'. ³¹ Qa hik hunye'j qu' i'weni'l qu'

* **21:24** He 11:34; Sal 79:1; Is 63:18; Dn 8:13; 12:7; Ap 11:2; Ro 11:25

* **21:25** Is 13:10; 17:12; 24:23; Ez 32:7; Jl 2:10,30-31; 3:15; Hch 2:20;

Ap 6:12-13; Sal 46:2-3; 65:7 * **21:26** Is 34:4; Hag 2:6 * **21:27**

Dn 7:13; Ap 1:7; Mt 16:27; 26:64; Mr 9:1 * **21:28** Lc 2:38; 24:21;

Ro 8:23; 13:11

namets ekewe' wekwek qa' menikfeliti'lets na' tenek'enheiji' na' Dios in hats met. ³² Yijaa'ija aka' hit'ihij ewets in nite' hamits hatse' pekhewe' qu' nanamji'ju'kii pakha' lahats'ij hatse', qa namh'ijii qu' week lunye'je'kii ekewe' hats hit'ij.* ³³ Na' wa's qa ha'ne sehe' hamits hatse', qa ekewe'le hats hit'ij qa nite' leke' qu' hamitse'.* ³⁴ Matjanitheni'kiiha, iwejinkitek'ihij pe' atawjetsi'l qu' naqamaxji' na'aj lisu'uni'fji' qe laqsiihikii, qa pa' witk'uwetax iye, qa pa' wittawje'mete'ej eke' wekwek ha'ne witi'ax. Hats'inha qu' namtaxets pa' neluji' hatse' qa'nte' enf'eliyi'ihiju'l qu' hik lunye'je' na'aj witiwqe'l,* ³⁵ qe week qu' na'nipji' ene' witsetits ha'ne sehe' epji' hatse'. ³⁶ Qa hik ta'hijupi', matjanitheni'kii qa' hasu'uj ili'ihij qu' iyini'l hats'inha qu' nana'li'l e'm pa'qu' et'unhaxitsi'ihijup qu'nte' neqenijani'il ej week ekewe' wekwek qu' namtaxets qu' nana'l, ma' qa' leke'ye' qu' ats'ap'ayi'ihifi hatse' na' La's na' Jukhew, ham ijiweyaxitsi'ili'm.—* ³⁷ Pa' Jesús neluji'jij qa i'nq'ijatshenjiifi ke' qi witlijsitjii, qa najai'le qa ikji'jii qa amaneiji'ji' ke' utek hii Olivos.* ³⁸ Qa week pekhewe' jukhew qa efuts iye mexe ham ji'ij junuye' qa wekiya'fji'jii ke' qi witlijsitjii qu' nepiye'ji'ij.*

22

* **21:32** Lc 9:27 * **21:33** Sal 102:26; 119:89; Is 40:8; 51:6; 2P 3:10; Mt 5:18; Lc 16:17; 1P 1:23,25 * **21:34** Lc 12:40; 17:3; Ro 13:13; Mt 13:22; Mr 4:19; 1Ts 5:3,6-7; 1P 4:7 * **21:36** Mt 25:13; 26:41; Mr 14:34-38; Lc 12:37; Hch 20:31; 1Co 16:13; Ef 6:18; 1Ts 5:3,6; 1P 5:8; Ro 2:3; He 2:3 * **21:37** Jn 8:1-2; 18:2; Mt 21:1; 26:55; Lc 22:39
* **21:38** Jn 8:2

Judas qa t'ihinij pa' Jesús.

(Mateo 26:1-5,14-16; Marcos 14:1-2,10-11; Juan 11:45-53)

¹ Hats k'esetsha pa'aj qu' namets pa' le'wis nehu witkujijji' pe' pan nite' yetsji'l pe'qu' levaduraye', qa lenqii iye Pascua.* ² Pe' tenek'enhe'yij pe' pa'il qa pe' i'nq'ijatshenij iye ke' Moisés le'ljei qa wo'oikii pa'aj pa'n qu' leqfenyejeyi'ij qu' nanat'inij qu' nilan pa' Jesús, qe nijiweyiju'l pe' week jukhew.* ³ Ma' qa pa' Satanás qa uiji'teje'm pa'aj pa' Judas, lenqii iye Iscariote, hik pakha' i'ntaxji'teje'm pe' doce (12) l'ijatshenhei.* ⁴ Pakha'an qa ikii pa'aj qu' natfaakateyi'lju' pekhewe' tenek'enhe'yij pe' pa'il qa pekhewe' iye yejeł ke' qi witlijsitjii, qa nifeli'm pa'qu' leqfenye'ji'ij qu' netisij pa' Jesús pekhewe'en.* ⁵ Pekhewe'en qa qi in le'sitsi'mkii pa'aj qa yiwjutsiqeni'mha pa'aj qu' netisij hatse' pe'qu' l'astaye'. ⁶ Pakha'an qa t'eku'miju'l pe' tefelhiti'yi'm. Ma' qa wo'oikii pa'aj pa'qu' iwemetsaxe' qu' leke'ye' qu' net'ihinij pa' Jesús qu' nite' na'ni'ijup pe' jukhew qa efuts iye.

Pa' Santa Cena.

(Mateo 26:17-29; Marcos 14:12-25; Juan 13:21-30; 1 Corintios 11:23-26)

⁷ Qa hats yamets pa'aj pa' le'wis nehu witkujijji' pe' pan nite' yetsji'l pe' levadura qa lenqek'ujijji' iye na'aj kots'etax la's qu' net'ejuyets pa' le'wis

* **22:1** Ex 12:11; 23:15; Jn 6:4; 11:55; 13:1 * **22:2** Mt 12:14; 21:46; Lc 19:47-48; 20:19 * **22:3** Jn 13:2,27; Hch 5:3; Lc 6:16 * **22:4** Lc 22:52; Hch 4:1; 5:24,26; 16:20,22,35-36,38; Mr 9:31

nelu Pascua.* ⁸ Ma' qa pa' Jesús qa yukin pa'aj ha' Pedro qa ha' Juan, qa yit'ijets: —Mathayini'l qa' ajileti'l pa'qu' jinteluj qu' net'ejuyets pa' le'wis nelu Pascua.—* ⁹ Hekhewe'en qa yit'ijets pa'aj: —¿Pa'n i'ni' pa' lisu'un qu' hajileti'li' pa'qu' in-aqe'?— ¹⁰ Pa' Jesús qa yeku'l: —Qu' ami'lets na' witset qa hikna' i'weni'li' pa'qu' ewi'l jukhewe' qu' neka'x pe'qu' camusiye' i'nji' pa'qu' iweli'ye' qa' ijayani'lpha'm, amli'ilijii pe'qu' nuyifi wititsi'ye'. ¹¹ Qa' it'ilijets pakha' tetsii: “Ha' Maestro yit'ij ei: ‘¿Pa'n i'ni' pakha' latawe'j ene' wititsi' qu' ha'ni'lji' ene' yijatshenhei qu' heyeki'lju' qu' net'ejuyets pa' le'wis nelu Pascua?’ ” ¹² Pakha'an qa' nethinilij na' te'weipha'm ne' wititsi' epk'etsaxifi qa week hats q'axitsju' ne' wekwek. Qa' hikna' aqsiiliji'kii qu' ajileti'l pa'qu' jinteluj hatse'.—* ¹³ Ma' qa pekhewe'en qa ikkii pa'aj, qa week yi'wen aka' hats yit'ijets pa'aj pa' Jesús. Ma' qa yaqsiijkii pa'aj qu' najilet pa' laq t'ejuyets pa' le'wis nelu Pascua.* ¹⁴ In hats yamets pa'aj pa' uja'x pe' hora, qa pa' Jesús qa he' apóstoles iye qa i'nijupju'kii pa' mesa.* ¹⁵ Pa' Jesús qa yit'ij pa'aj: —Hayits qa qi'ija in hisu'un qu' k'eyekufetsi'lji' ha'ne le'wis nelu in mente' yamets pakha' qi qu' haats'e'ej. ¹⁶ Qe yakha' hit'ilij ewets in hats nite' k'eyekufetsi'l iye, iplu'li'ii iye hatse' nakha' tenek'enhe'yi' na' Dios.—* ¹⁷ Ma' qa t'eku'mi' pa'aj pa' tok'o qa in hats yit'ijetspha'm pa'aj le'wisij pa' Dios, qa

* **22:7** Ex 12:21; 1Co 5:7 * **22:8** Hch 3:1; 8:14 * **22:12** Hch 1:13 * **22:13** Lc 19:32 * **22:14** Mt 26:20; Mr 14:17 * **22:16** Lc 14:15; Ap 19:9

yit'ij pa'aj: —Iya'alji' hane'en, e'weeki'ilij.* 18 Qe yakha' hit'ilij ewets in hane'ej qu' nata'li' qa hats nite' nek'iya'ye'ji' iye pa'qu' uwa l'ie', iplu'ui qu' nanamtax na' tenek'enhei'ji' na' Dios.— 19 Qa t'eku'mi' iye pa'aj pa' pan, qa in hats yit'ijetspha'm iye pa'aj le'wisij pa' Dios, qa napk'asitju' pa'aj, qa netisijju' pa'aj he' l'ijatshenhei. Ma' qa yit'ijji'ju' iye pa'aj: —Aka'an yese'n, wetlissetij qu' nawa'm qe ta'li'l ewets. Aqsi'ji'hijkii aka'an hats'inha qu' anjamtijiiiyik'i. —* 20 Qa hik lunye'j iye pa'aj in t'eku'mi' pa' tok'o in hats yili'ij pa'aj in tek, qa yit'ij pa'aj: —Ha'ne i'nji' ha'ne tok'o hik ha'ne pakha' ink'ayik qu' nenit'ij qa hik enewe' yathits, t'ilifit'ik'i hatse' qe ta'li'l ewets.* 21 Qa ha'neli'ij nakha' lokoi na' t'ihinyij hatse' hats i'nyijup ha'ne mesa ijup.* 22 Qe yijaa'ija, ha'ne La's na' Jukhew hats ikli'ij qa' hik lunye'je', in l'anyejeyek kekhewe' hats we'nika'ajji' t'ejuyets nakha'an, qa jhiyee'le ha'nus nakha' t'ihinyij hatse'!—* 23 Ma' qa pekhewe'en qa watfaakateji'ijju' pa'aj lek pakha' pa' yaqsiijkii hatse' aka'an.*

¿Lek pakha' les qu' qiye'ji' pekhewe'en?

24 Hekhewe' l'ijatshenhei qa tek'elleyiteetsijju' pa'aj lekpa' qu' les qiye'ji'ha pa'qu' lunye'je' hatse' pekhewe'en.* 25 Pa' Jesús qa yit'ij pa'aj: —Nekhewe' wittatal ne' witsetits nite' judiol,

* 22:17 Mt 14:19; 15:36; 26:26-29; Mr 14:22-25; 1Co 11:23-25

* 22:19 Jn 6:51-53; He 10:3 * 22:20 Ex 24:8; Jer 31:31; Zac 9:11; 1Co 10:16; 11:25; 2Co 3:6; He 7:22; 8:8,13; 9:15; 12:24; 13:20

* 22:21 Mt 26:21-24; Mr 14:18-21; Jn 13:18-26; Sal 41:9 * 22:22

Hch 2:23; 10:42; 17:26,31 * 22:23 Mt 21:25; Mr 9:10; Lc 24:15

* 22:24 Mr 9:34; Lc 1:32

ewi'He in yisu'un qu' nethinkii pa' let'unhaxits in tenek'enhei qa na'aj inaqyaji'ij qa wanaqsiijkii. Qa nekhewe' te'weyik'uiju' nekhewe'en qa titijiti'yijetsek in le'wis pa'qu' naqsiijkii.* ²⁶ Qa ekheweli'it qa hasu'uj qu' hik ejunyejeyi'it aka'an. Pakha' qu' les qiye'ji' ekheweli'l, naqsiijkii qu' hik lunye'je' qu' nite' qiye'ji'. Qa pa'qu' netnek'enhei qa naqsiijkii qu' hik lunye'je' qu' witqejkunenek'e.* ²⁷ ¿Qa lek pakha' les qu' qiye'ji'? ¿Me pakha' qu' na'nijup pa'qu' mesaye' qu' netek? ¿Me i'nhi'i pa'qu' witqejkunenek'e? Ehe, pakha' i'nijup pa' mesa hik pakha' les in qiji'. Qa yakha'le in ha'ni'l etji'teje'm qa hik yijunye'j qu' yewitqejkunenek'e.* ²⁸ Ekheweli'l week lahatsiyij la'ni'l yijijup kekhewe' yinjaajinkeyejeikii.* ²⁹ Qa in lunye'jek na' Tata in tselisij nakha' qu' heinek'enhe'yi', qa yakha' qa' k'ehisjiilijek* ³⁰ qu' eki'lipji' na' yeqe mesa nakha' qu' heinek'enhe'yi'. Qa' ni'lipji' ne' qitsji' wits'ojilaxits qu' ejeyumtsheni'l nekhewe' doceju' (12) witsetits ta'letskaa' lelits ka' Israel'ik'i.—*

Jesús qa nifeli'm pa' Pedro qu' newelkut'ijkii hatse'.

(Mateo 26:31-35; Marcos 14:27-31; Juan 13:36-38)

³¹ —Simón, Simón, ek'en qeku'nek, na' Satanás hats iyini'l ewets qu' najaajini'l, qa' hik leqfenejeyi'it ej ne'ej trigo qe wanaqsi'iji' qa wenit'ijkii ful ful.* ³² Qa yakha'le qa

* **22:25** Mt 20:25-28; Mr 10:42-45 * **22:26** Lc 9:48; 1P 5:3

* **22:27** Mt 20:28; Jn 13:1-17 * **22:28** He 2:18; 4:15 * **22:29**

Mt 25:34; 2Ti 2:12 * **22:30** Lc 22:16; Mt 19:28 * **22:31** Mt 4:10; Am 9:9

k'iyin'epji hats'inha qu' nite' hame'em pa'qu' nite' eqekuye'je', qa akha' qu' hats etpiltax yiwets iye qa iftits'ijets ne' ejefets qu'nte' niliyi'ij qu' net'units.—* ³³ Ha' Simón qa yit'ij pa'aj: —Yatsat'axyij, inye'jlu' qu' k'oyophelifeye' i'nh'i qu' k'eyiwamhifeye'. Nite' ts'ijiwei.— ³⁴ Pa' Jesús qa yit'ij: —Pedro, hit'ij ewets hane'ej ha'ne naja'xji' in nite' ip pa'qu' ta'a'aye', iplu'ui qu' hats wetshetk'ewi'hij qu' mewelku'tyijkii, qa it'ijets qu' nite' enikfe'le'yij.— ³⁵ Pa' Jesús qa nifaakanji'ju' pa'aj, qa yit'ij: —In k'ukini'lijkii hik aka'aj qu' enfeli'l eke' wi'tlijei qa k'ayaji'ihijets qu' hasu'uj eka'xi'l pe'qu' aq'astayi'il qu' ijutsjayilik'iju' eqelutsitsi'l, qa pa'qu' ege ti'naji'ihij pe'qu' aqatsi'il qa pe'qu' eqjefetsi'il iye otshilaxtiyi'il, ¿me qa hamitsi'l e'm pe'ye' hik aka'aj?— Hekhewe'en qa yeku'l pa'aj: —Ham hami'il ye'm hik aka'aj.—
* ³⁶ Ma' qa yit'ijets iye: —Qa ha'neh'ij qa hats tujtseika' lunye'je', pa'qu' natq'astajiyii qa neka'x. Qa pa'qu' nana'li'm leqeti'naje' ne'ej laqats qa' neka'x. Qa pa'qu' ham laqatsjikinete qa' net'ihini'ij pa'qu' l'uihitjiye' qa' nataqha'yets pa'qu' laqatsjikinete. ³⁷ Qe yakha' hit'ihij ewets in les le'wis qu' na'nyi'pji' qa' nafits aka' hats we'nika'ajji' in yit'ij: “*Tojonkaxti'yik'i pekhewe' ul'ets jukhew.*” (Is 53:12) Qe yijaa'ija kekhewe' week hats we'nika'ajji' qu' yijunye'je'kii, nite' leke' qu' nijanik'i.—* ³⁸ Hekhewe'en qa yit'ijets: —Yatsat'axyij, je'l qeku'nek, enewe'en wetsjuk

* **22:32** Jn 17:9-15; 21:15-17; Ro 8:34; 1Co 1:9; Fil 1:6; 1Ts 5:24; 2Ti 2:13 * **22:35** Mt 10:9-10; Mr 6:8; Lc 9:3; 10:4 * **22:37** Jn 17:4; 19:30

witqatsjikinetits.— Qa yekuʔ pa'aj pakha'an qa yit'ij: —Hayits hats ujaxʔu'.—

Jesús qa' iyini' pa' Getsemani.

(Mateo 26:36-46; Marcos 14:32-42)

³⁹ Pa' Jesús qa ikik'uifik'i pa'aj pa' witset, qa pa' hats lunye'j ji'ij, ma' qa ikji'jii ke' utek Olivos, qa he' f'ijatshenhei qa yijayanjiik'i pa'aj.* ⁴⁰ Ma' qa yamets pa'aj pakha' i'nji'ji', qa yit'ijets hekhewe'en: —Iyiini'ha, hats'inha qu' nite' neqenijani'il ej na' witaqjaajinkeye'j.— ⁴¹ Pa' Jesús qa ikik'ui pa'aj pa' ha'niiji'in in ipʔu'uk'i ek ne'ej ute qe jitewu'm, qa wonokok'eni'ju' pa'aj qa iyin.* ⁴² Qa yit'ij pa'aj: —Tata, qu' isu'un qa' iwu'myik'ui nakha' qu' nek'ia'aj tok'o i'nji' na' qi in ek'imijji'. Qa hasu'ujle qu' nanaqsiijkii pakha' qu' yakha' ye'le qu' hisu'un. Akha' yijat'ij pa'qu' isu'un.—* ⁴³ Ma' qa nametsju' pa'aj pa' ewi'ʔ ángel ta'hiipha'm na' wa's qu' netisij pa'qu' let'unha'xe'.* ⁴⁴ Pa' Jesús qi in yoksi'wen pa'aj pakha' qi a'tax hatse', ma' qa qi'ija in we'nt'unhet pa'aj in iyin qa pa' lenejut'ax qa hik lunye'j ne'ej wit'athits in qitsju' qe tsapt-sapijukii sehe'.* ⁴⁵ In yili'ij in iyin pa'aj qa niipha'm qa ikii pe' f'ijatshenhei pa' i'ni'. Qa hats ima'ju' pa'aj hekhewe'en qe yeqiwefijju' in qi in itawje'metets. ⁴⁶ Qa yit'ijets pa'aj: —¿Inhats'ek in lama'alju'? Eniyi'ipha'mkii qa' iyini'ʔ, hats'inha qu' nite' neqenijani'il ej na' witaqjaajinkeye'j.—

* **22:39** Mt 26:30; Mr 14:26; Lc 4:30; 21:37; Jn 18:1; Mt 21:1

* **22:41** Lc 18:11 * **22:42** Jn 18:11 * **22:43** Mt 4:11; He 1:14

* **22:44** He 5:7

Te'nekumhi'yi' pa' Jesús.

(Mateo 26:47-56; Marcos 14:43-50; Juan 18:2-11)

⁴⁷ In mente' yili'ij pa'aj in iyet pa' Jesús qa namets pa'aj pe' olots jukhew, qa pakha' hii pa'aj Judas hik pakha' i'ntaxji'teje'm iye pa'aj he' doce (12) l'ijatshenhei, nojo'ok'oi pa'aj pekhewe'en. Qa nekets pa'aj pa' Jesús qe qa netuje'm. ⁴⁸ Qa pa' Jesús qa yit'ij pa'aj: —Judas, ¿me in letuje'm qa l'ihinij ha'ne Ła's na' Jukhew?— ⁴⁹ Pekhewe' metit-sifi pa'aj pa' Jesús in yi'wen pa' lunye'jkii, qa yit'ijets pa'aj: —Yatsat'axyij, ¿me łisu'un qu' heqfekini'łij je'm ene' yaqa'tsjikinetitsi'ł?— ⁵⁰ Ma' qa pa' ewi'ł pa'aj hekhewe'en qa yifekin je'm pa' leqejkunenek pa' qiji' łatata pe' pa'il qa yasinii pa'aj qa k'itsii pe' łekfi'ik'i yiya'yik'i te'weiji'. ⁵¹ Pa' Jesús qa yit'ij pa'aj: —Hasu'uj meqfekini'ł je'm. łili'ihij!— Pa' Jesús qa t'eku'mets pa'aj pe' łekfi' pa' witqejkunenek qa yilin pa'aj. ⁵² Ma' qa pa' Jesús qa yit'ijets pa'aj pekhewe' tenek'enhe'yij pe' pa'il qa pe' tenek'enhe'yipji' pe' yejel pe' qi witlijsitjii qa pekhewe' iye tenek'enheiji' pa' witset: —¿Inhats'ek in łenteneyi'łij ne' aqa'tsjikinetitsi'ł qa ne' ek'uli'ł najak? ¿Me hik yijunye'j pa'qu' ewi'łe' ejtenhetsax?— ⁵³ Yakha' in ha'ni'ł etji'teje'mkii week nełuts ne' qi witlijsitjiyii, qa ham pa'qu' ewi'łe' ekheweli'ł qu' net'eku'myi'. Qa łantsat'etsli'ihij ene' hane'ej hora qa nakha' iye łet'unha'x na' nookii łantsat'etsi'łij iye.—*

* **22:52** Lc 2:46; Jn 18:20

* **22:53** Jn 12:27; 16:4; Hch 26:18; Ef 6:12; Col 1:13

*Pa' Pedro qa welkut'ijkii pa'aj pa' Jesús.
(Mateo 26:57-58,69-75; Marcos 14:53-54,66-72;
Juan 18:12-18,25-27)*

⁵⁴ Ma' qa pekhewe'en qa t'eku'mi' qu' nophe'l pa' Jesús, qa yeka'xii pa'aj pe' letsi' pa' qiji' latata pe' pa'il. Qa ha' Pedro qa yijayantaxij pha'mkii pa'aj qa toxli'iju'lkii. ⁵⁵ Pekhewe'en in hats niłani' pa'aj pa' fe't pa' joofji'ju' pe' wititsi'ii, qa i'nijup pa'aj, qa ha' Pedro qa i'nji'teje'm pa'aj pekhewe'en.*

⁵⁶ Qa pe' ewi'l witqejkunenki', in yi'wen pa'aj in i'nijupju' pa' fe't qa nalitetsju', ma' qa ts'in pa'aj in yejeju', qa yit'ij: —Hane'en, qete'e' hik ha'ne iye hakha' lijs'teji'ijkii. — ⁵⁷ Qa welkut'i'ijkii pa'aj ha' Pedro, qa yit'ijets pe' efu: —Efu, nite' tsikfe'lets pakha'an.— ⁵⁸ Qa sujle iye pa'aj qa na'l iye pe' yejeju' iye qa yit'ijets: —iQete'e' hik akha' iye la'nji'teje'mkii hekhewe'en!— Ha' Pedro qa yit'ij iye pa'aj: —iEfu, nite'! iNite' yakha' pekhewe'en!— ⁵⁹ Qa hats ewi'l pa'aj hora t'ani' qa na'l iye pa' yumti'ija qa yit'ij: —Yijaa'ija in hik ha'ne hekhewe' lijs'eyekkii, qe hane'en Galilea leile' iye.— ⁶⁰ Ha' Pedro qa yit'ij iye pa'aj: —Jukhew, iNite' tsikfe'lets kakha' lit'ij!— In mexe nite' naq'axtaxijik'i pakha' yit'ij in welkut'ijkii, ma' qa iiplek pa'aj pa' ta'a'a'. ⁶¹ Ma' qa pa' Yatsat'ax'inij qa hik pakha'aj t'atsji'fik'i qa lee'sii pa'aj in nejełii ha' Pedro, ma' qa ha' Pedro qa yijamti'ik'i pa'aj ke' le'lijei pa' Yatsat'ax'inij in yit'ijets pa'aj: —Ha'ne naja'xji' tees qu' nap pa'qu' ta'a'aye' iplu'ui qu' hats wetshetk'ewi'lij qu' mewelku'tyijkii.—* ⁶² Ma' qa ikfik'i pa'aj ha' Pedro qa qi in ip pa'aj.

* **22:55** Mt 26:3 * **22:61** Mr 10:21; Lc 22:31-34; Hch 3:13-14

Jesús qa tawitjaxtii pa'aj.

(Mateo 26:67-68; Marcos 14:65)

⁶³ Pekhewe' jukhew testi'yij pa'aj pa' Jesús qu' nejelets, qa qi in yawitji pa'aj qa yilanje'mkii iye.*

⁶⁴ Yit'onjo' iye pa'aj łotoi, qa nifaakanji'ij: —¿Łek pakha' te'ek nalan?— ⁶⁵ Qa olots iye pekhewep iye wekwek yit'ijetskii t'ejuyiju'ł pakha'an, in ul'etsik'i łe'lijeyetskii.*

Pa' Jesús qa wetka'xetsji' pekhewe' tenek'enhei (Junta Suprema).

(Mateo 26:59-66; Marcos 14:55-64; Juan 18:19-24)

⁶⁶ In hats nelukii pa'aj qa not'ax wetju'ł pekhewe' tenek'enheiji' pa' witset qa pe' tenek'enhe'yij pe' pa'il qa pe' i'nq'ijatshenij iye ke' Moisés łe'lıjei, ma' qa wetka'xii pa'aj pa' Jesús pa' not'axi' wetju'ł pekhewe'en. Qa hikpa' qa tafaakanheti'yi'kii pa'aj:* ⁶⁷ —Qu' hik akha'ye' pa' Cristo, yape en-feli'ł ye'm.— Pa' Jesús qa yeku'ł: —Qu' hi'ttaxi'łij ewets: “Ehe, yakha',” qa' esqeku'łi'ılij iye. ⁶⁸ Qa qu' k'afaakantaxi'łij pe'ye', tees qu' esku'łi'ł. ⁶⁹ Qa ha'neli'ij qu' nata'lı', qa *ha'ne Ła's na' Jukhew qa na'ni'ju' na'yiya'yik'i nakha Ham Łet'unhenye'ji'ıju'ł in Dios.*— *(Sal*

*110:1)** ⁷⁰ Ma' qa yit'ıju' pa'aj pe' week: —Ye'ehe, ¿me qa hik akha' pa' Łaa'sija pa' Dios?— Qa pa' Jesús qa yeku'ł pa'aj: —Ehe, yakha', ł'asiini'łik'ıha in łit'ılij

* **22:63** Jn 18:22-23 * **22:65** Mr 3:29 * **22:66** Mt 27:1; Mr 13:9; 15:1; Jn 18:28; Lc 9:22; 20:1 * **22:69** Mr 16:19; Hch 7:56; He 1:3

yiwets.—* ⁷¹ Ma' qa yit'ijju' pa'aj pekhewe'en: —
 ¿Inhats'ek qu' menjiit hami'ik'ui iye pakhape' iye
 qu' nenfelijkii pa'qu' lunye'je' hane'en? Inekhwel
 hats jitepi'ye'ejha kakha' yit'ij.—

23

Jesús qa wetka'xii pa' Pilato.

(Mateo 27:1-2,11-14; Marcos 15:1-5; Juan 18:28-38)

¹ Ma' qa week niipha'mkii pa'aj pekhewe'en, qa yeka'xii pa' Jesús pa' Pilato. ² Qa in yamijii pa'aj, ma' qa hik pakha'aj qa yit'ijetskii pekhewe'en pe' wekwek yit'ijets in yaqsiijkii pakha'an, qa yit'ijju' pa'aj: —Hats hi'weni't ha'ne jukhew in yink'aihittaxik'ui qa yiwul'enhettaxijkii aka' lunye'jtax ha'ne initsset, ma' qa inqaq'ayintaxij in tajaikii eke' wekwek qu' net'ejuyets pa' Roma latata (César), qa yit'ij letets iye in lakhaati'ija pa' Cristo, qi wittata.—* ³ Ma' qa pa' Pilato qa nifaakan pa'aj: —¿Me akha' pa' qi latata ene' judiol?— Qa yeku't pa'aj pa' Jesús: —Ehe, yakha'.—* ⁴ Qa pa' Pilato qa yit'ijji'ju' pekhewe' tenek'enhe'yij pe' pa'il qa pekhewe' iye olots jukhew: —Ham hi'weni'ij pa'qu' ul'axe' ha'ne jukhew.—* ⁵ Qa pekhewe'en qa yape'enhale yit'ijju': —Kekhewe' i'nq'ijatshenij nakha'an t'ayijji' in ye'l'ilehet ha'ne week witsset. Hats naq'axij in yijatshenij ha'ne

* **22:70** Mt 4:3; 26:64; 27:11; Lc 1:32,35; 23:3

* **23:2** Lc 20:22-25

* **23:3** Mt 2:2; Lc 23:37-38; Jn 18:39; 19:3

* **23:4** Mt 27:24; Lc

23:14,22; Jn 19:4,6; 1P 2:22

week Judea, ta'hijii ha' Galilea qa namli'ij met hane'e'in.—*

Jesús qa wetka'xii pa' Herodes.

⁶ Pa' Pilato in yepi'ye' ek'i pa'aj ekewe'en, qa inaqfaakanij: —¿Me Galilea leite' ha'ne jukhew?—* ⁷ Pa' Pilato in nikfe'lets pa'aj pa' Jesús in ta'hii pakha' sehe' tenek'enheiji' ek pa' Herodes, ma' qa yukinii pa'aj pa' Herodes, hik pakha' namii iye pa'aj na' Jerusalén pekhewe' nelutsji'.* ⁸ Pa' Herodes in yi'wen pa'aj pa' Jesús, qa qi'ija in le'wisi'mkii, qe hats tooxik'i pa'aj in neqwenkeyu'taxij qe ta'lets pekhewe' impiye'ji'ijij yaqsiijkii pakha'an. Qa neqwenkeyu'uj qu' naqsiijkii pa'qu' ewi'le' ham lunye'ji'iju'ł. ⁹ Ma' qa qi in nifaakantaxkii pa'aj, qa pakha'le Jesús qa nite' yeku'ł pa'aj.* ¹⁰ Pekhewe' tenek'enhe'yij pe' pa'il qa pe' i'nq'ijatshenij iye ke' Moisés le'lijei, hik pakha' ts'ap'a'aju' iye pa'aj, qa qi in yit'ijetskii pekhewe' wekwek yit'ijets in yaqsiijkii pa' Jesús. ¹¹ Ma' qa pa' Herodes qa pe' leqejkunenehei oq'opheñinetsilets in hats yili'ij pa'aj in qi in yawitji pekhel leqfenyejeyijkii, ma' qa pa' Herodes qa yuihinik'ipha'm pa'aj pa' le'wis le'ntilafittax qa yepiletii iye pa'aj pa' Pilato.* ¹² Ma' qa hik pakha'aj pa' neluji' qa witjuwaikayek'il pa'aj pa' Pilato pa' Herodes qe mexe wanapjajitax pa'aj.*

* **23:5** Hch 17:5-8,13; Mt 4:12,23; Lc 4:14; Jn 1:43; 2:11 * **23:6** 1Ti 6:13 * **23:7** Lc 3:1; 9:7-9; 13:31 * **23:9** Is 53:7; Mt 27:12,14; Mr 15:4-5; Jn 19:9 * **23:11** Is 53:3; Mr 9:12; 15:17; Lc 18:32; Hch 4:11; Mt 27:28 * **23:12** Sal 2:2; Hch 4:27

Pilato qa inaqyaji'ij pa'aj qu' ne'nenji'pha'm pe' cruz pa' Jesús.

(Mateo 27:15-26; Marcos 15:6-15; Juan 18:39-19:16)

¹³ Pa' Pilato qa taya'yii pekhewe' tenek'enhe'yipji' pe' pa'il qa pe' tenek'enheiji' pa' witset qa week pakha' witset.* ¹⁴ Qa yit'ijji'ju': —Ekheweli'ł lenkaxi'lyii ha'ne jukhew, hit'ihijets in qi in t'ayijji' qa ye'ilehet ha'ne witset. Qa yakha' qa hats le'tsweni'lij in hanfaakantaxkii, qa ham pa'qu' ewi'le' qu' hi'wenij qu' ul'axi'ijupi' ha'ne jukhew, qu' hik lunye'je' kekhe'we' hit'ihijets in ul'ets in yaqsiijkii.* ¹⁵ Qa hik lunye'j iye ha' Herodes, qe nepiletmet iye. Hane'en hats li'weni'ł, ham ta'hi'ijupi' qu' leke'ye' qu' natlanhetii. ¹⁶ Qa hik ta'hi'ijupi', mexe qu' hitani'then qa i'nk'ale qa' hiwejin hatse'.—* ¹⁷ Pa' Pilato in hayiits leqfene'yijji' qj qj yamji'jets aka' le'wis nelu qa yiwejinji'ij pa'qu' ewi'le' wit'ophe'lik'e. ¹⁸ Qa week taya'yijipji' pa'aj pekhewe' jukhew, ewi'lik'i ka' yit'ijju': —iNatlanhetii nakha'an qa' netwejinhetii ha' Barrabás!—* ¹⁹ Qe pa' Barrabás in t'ophe'itii pa'aj qe ta'hi'ijupi' in taya'yijipji'kii in yutentax pe' tenek'enhei qa teqek'ui iye pa'aj. ²⁰ Pa' Pilato yisu'untax qu' niwejinle pa' Jesús, ma' qa ewi'lij iye in iyettaxji'ju' iye pe' jukhew.* ²¹ Qa pekhewe'le'en qa yape'enha taya'yij wetju'ł in yit'ijju': —iNe'nenji'pha'm cruze'! iNe'nenji'pha'm cruze'!— ²² Qa pa' Pilato qa yittaxijji'ju' iye

* **23:13** Lc 23:35; 24:20; Jn 7:26,48; 12:42 * **23:14** Lc 23:2,4

* **23:16** Jn 19:1; Hch 5:40 * **23:18** Hch 21:36; 22:22 * **23:20** Hch 3:13-14

ma' qa hats wetshetk'ewi'lij; —¿Inhats'ek qu' natlanhetii? ¿Pa'n lunye'j pa' u'ax in yaqsiiikii hane'en? Ham hi'weni'ij hane'en pa'qu' u'axe' qu' hikpa' nata'lets qu' natlanhetii, qa hik ta'lijupi', mexe qu' hitani'then eku'n qa' i'nk'a'le qa' hiwejin hatse'.—* ²³ Pekhewe'en qa yape'enha qi in taya'yijipji'kii in iyinijets qu' ne'nenji'pha'm cruze'. Ma' qa pa' Pilato qa lexke'ej. ²⁴ Pa' Pilato ma' qa inaqyaji'ij pa'aj qu' nanaqsi'ji'mijkii pakha' iyinets pekhewe'en.* ²⁵ Qa yiwejin pa'aj pakha' iyinets pekhewe'en qu' netwejinhetii, pakha' t'opheiti'yipji' pa'aj in taya'yijipji'kii in yutentax pe' tenek'enhei qa teqek'ui iye pa'aj. Qa pakha'le Jesús qa tisij pakha' yisu'un pekhewe'en qu' leqfenejeyi'ij.*

Jesús qa we'nenji'pha'm pe' cruz.

(Mateo 27:32-44; Marcos 15:21-32; Juan 19:17-27)

²⁶ In wetka'x pa'aj pa' Jesús qu' ne'nenji'pha'm pe' cruz, qa te'nekumhi'yi' pa'aj pa' ewi'l jukhew Cirene leife' hii Simón ta'hiifik'i pa' l'ejinqa'wet, qa tayajaxti'yijets qu' neka'x pe' cruz, qa yeka'xi'm pa'aj. Pa' Jesús yojo'ok'oi qa pakha'an qa teke'lenijju' pa'aj pe' cruz.* ²⁷ Olootsija pa'aj pe' jukhew yijayanpha'mkii pa'aj, qa pe' efuts iye pa'aj qi in yayinju' neq'elettaxij.* ²⁸ Pa' Jesús qa tetwek'elaxiju'l pekhewe'en, qa yit'ijets pa'aj: —Efuts, Jerusalén leitekii, hasu'uj ats'ayini'ljju'.

* **23:22** Jn 8:46; Lc 23:4 * **23:24** Mt 27:24-26; Mr 15:15; Jn 19:16; Fil 4:6 * **23:25** Lc 24:20; Hch 4:24-28 * **23:26** Ro 16:3; Lc 9:23; 14:27 * **23:27** Lc 8:52; Hch 8:2; Ap 1:7; 18:9

Ekhweli'l yijat'ij qu' manayinli'ijju' qa pe'qu' elitsi'ih iye.* ²⁹ Qe nam hatse' nekhewe' nelutsji' qu' it'ihijju': "Le'sitsi'mkii pekhewe' qu' ints'atekiiye', pekhewe' qu' mexe ham pe'qu' letitse' qa pekhewe' iye qu' mente' neqfunene'."* ³⁰ Ma' qa' yapeye'lek qa ittaxi'tijets ne' utekui: "¡Anami'byipji!" qa nekhewe' pumumphamkii utekui letits qa ittaxi'tijetsek: "¡Atsat'ini'tkii!" (Os 10:8) ³¹ Qe in lenifeny'e'j aka'an nekhe' najkak asa'l'ai, ¿qa pa'n qu' lenifeny'e'je' hatse' nekhe' lawa'mhine'?—*

Wetsjuk pe' jukhew qi ul'ets tenenhefetsji'pha'm pa' Jesús.

³² Wetka'x iye pa'aj pekhewe' wetsjuk ul'ets jukhew, qe qa' lawamhifetse' iye.* ³³ In yamijii pa'aj pa' lenqii "Witjila'ik'i" (La Calavera), qa hik pakha' qa we'nenji'pha'm pe' cruz pa' Jesús qa pekhewe' iye wetsjuk jukhew qi ul'ets. Ewi'l pa' te'weyij yiya'yik'i qa pakhap qa lefeyi'j te'weyijek.*

³⁴ Pa' Jesús qa yit'ij pa'aj: —Tata, iwejinle enewe'en qe nite' nikfe'lets aka' yaqsiijkii.— Qa pe' oq'opheñetsilets qa ikij wetju'l in watk'esaxijju' pa'aj pe' leqhinatai pa' Jesús.* ³⁵ Olots pe' nekii pa'aj qa yeje'ju', qa pekhewe' tenek'enhei iye qa qi in yawitji'iji'kii le'lijei qa yilakijukii iye pa'aj, qa yitjiijetspha'm: —Yilin pekhewep, yape netelinle, qu' hik nakha'ye' pa' leqe Cristo pa' Dios, pakha'

* **23:28** Cnt 1:5; 2:7 * **23:29** Lc 11:27; 17:22; 21:23; Mt 24:19; Mr 13:17 * **23:31** Ez 20:47; Lc 19:41 * **23:32** Is 53:12; Mt 27:38; Mr 15:27; Lc 22:37; Jn 19:18 * **23:33** Mt 27:33-38; Mr 15:22-27; Jn 19:17-24 * **23:34** Mt 5:16; 6:1; 11:25,27; Jn 8:42; Lc 6:29,35; 22:42; Hch 3:17; 1Co 2:6-8; Sal 22:18

T'eku'miiji'.—* ³⁶ Qa pe' oq'opheñinetsilets iye qi iye in yawitji'iji' iye pa'aj pe' le'lijei, qa iktaxijets pa'aj qu' niyahanji' na'aj wino ewtsik'iiji' (vinagre).**

³⁷ Qa yit'ijetspha'm pa'aj: —Qu' hik akha'ye' pakha' qi Łatata ene' judío, ¡metefinte!—* ³⁸ Qa na'l iye pa'aj pa' le'nikahat te'weyik'uipha'm pa' lejila', qa yit'ij pe' le'nikatii: —Hane'en hik ha'ne pakha' qi Łatata ene' judío.— ³⁹ Qa pakha' ewi'l pekhewe' ul'ax pa' yaqsiiikii lenenhefetsji'pha'm pa'aj pe' cruzits, qa ul'etsik'i iye pa'aj pe' le'lijeyets, qa yit'ijets pa'aj: —¿Me nite' hik akha' pa' Cristo? ¡Metefinte qa yekhewepi'l iye qu' etsilini'!—* ⁴⁰ Qa yeku'he pa'aj pakhap iye, qa yaq'ayinij, qa yit'ijets pa'aj: —¿Me qa nite' qu' e'nijiweitaxiju'l iye pa' Dios,

in akhap iye hane'ej hats qi in l'atanithenhetii?*

⁴¹ Inekhwel hats weju'lij aka' jitanithenheti'yij, qe in jitestiyij aka'an ta'lets kekhewe' ul'ets in jitaqsiiikii. Qa hane'le'en qa ham pa'qu' luk'eye'en qu' ul'axe' qu' naqsiiikii.—* ⁴² Qa yit'ij iye pa'aj: —Jesús, menikfelityiikii hatse' wat'ij qu' anamtax iye qa' enek'enhei.—* ⁴³ Qa pa' Jesús qa yeku'l pa'aj: —Yijaa'ija aka' hit'ij ewets, hane'ejija qu' niyijup nakha' qu' ha'ni' le'wis wititset (paraíso).

—*

* **23:35** Mt 1:17; 12:18; 27:43,48; Mr 15:26,29-32; Jn 19:19,29; Sal 22:7,17; Lc 9:20,35; 16:14; 23:13; Is 42:1; 1P 2:4 * **23:36** Pa' wino ewtsik'iiji', pakha'an wino nite' inyetax qa leqiyij vinagre. * **23:36**

Sal 69:21 * **23:37** Lc 23:3 * **23:39** Mt 27:44; Mr 15:32 * **23:40**

Sal 147:11; Pr 1:7; Hch 10:2; Ap 14:7 * **23:41** Lc 23:4 * **23:42** Jue 16:28; 1S 25:31; Neh 5:19; Job 14:13; Sal 106:4; Mr 8:38; Hch 20:25

* **23:43** 2Co 12:4; Ap 2:7

*Jesús qa wa'm pa'aj.**(Mateo 27:45-56; Marcos 15:33-41; Juan 19:28-30)*

⁴⁴ Ma' qa in hats natsathenju' pa'aj junu', qa weekij ha' sehe' in nookii pa'aj, qa yamijii in las tres ⁴⁵ ne' junu' in noo'ii pa'aj. Qa pakha' te'weiteje'm pa' lejilafi' t'apkii penyilo ke' qi witlijt-sitjiyifi, qa ja'fik'iju' leqewuk'u pa'aj.* ⁴⁶ Qa pa' Jesús qa t'unik'i pa'aj in tayai, qa yit'ij: —Tata, *ne' okoyei hats hetisij na' yeqe' spiritu.*— (*Sal 31:5*) In yili'ij aka'an in yit'ij, ma' qa s'uff pa'aj qa wa'm.* ⁴⁷ Qa pakha' centurión† in yi'wen pa'aj aka' lunye'jkii, qa qi in yiwqinhetji' pa'aj pa' Dios, qa yit'ij pa'aj: —Yijaa'ija aka' jukhew in qi in yatsathen.—* ⁴⁸ Week pekhewe' olots namii qu' nejełju' pakha' lunye'jkii pa'aj, in yi'wen pa'aj aka'an qa wapilik'uikii pa'aj yilanje'mkii l'ejujets qe qi in ika'metets wetju'ł.* ⁴⁹ Qa pekhewe'le week pe' nikfe'li'ł wetju'ł pa'aj pa' Jesús'ik'i qa pekhewe' iye efuts pe' yijayanik'ikii pa'aj ta'hijii in nijayan ha' Galilea'ai, qa tots'i'mii pa'aj pa' i'nijupi' ek qa week yi'wenij iye ekewe' wekwek lunyejeikii pa'aj.*

*Jesús qa we'nenifi pe' lenimetuk.**(Mateo 27:57-61; Marcos 15:42-47; Juan 19:38-42)*

* **23:45** Ex 26:31-33; He 6:19 * **23:46** Is 53:12; 1Co 15:55; 1P 4:19 † **23:47** Centurión ikji', tenek'enhe'yipji' ek pe' cien (100) oq'ophełinetsilets, Roma leile'. * **23:47** Lc 13:13 * **23:48** Lc 18:13 * **23:49** Mt 27:55-56; Mr 15:40-41; Jn 19:25; Sal 38:11; 88:8

50 Qa na'l iye pa'aj pa' ewi'l jukhew hii José, i'nji'teje'm pekhewe' Junta Suprema,‡ teik'unei qa yatsathen iye pa'aj, 51 hik pakha' nite' yijayanij pakha' t'eku'mi' pa'aj pekhewe'en in yaqsiiikii, pakha'an Arimatea leife', judiol letset, qa qi in notk-itaxets qu' netnek'enhei pa' Dios.* 52 Pakha'an qa yamiiji' pa'aj pa' Pilato qa iyinijets pa'aj pa' Jesus'ik'i. 53 In hats nit'ijju' qa yijuphe'łji' pa'aj pa' le'wis penyilo fo' qa inyetax iye, ma' qa yenifi pe' ewi'l nimełuk wa'najkaninji'teje'm pe' utek, mexe ham we'neni'ifi pa'qu' nawa'm.* 54 Hik pakha'aj pa' nełuji' watji'letji' pe'qu' wekweke', ma' qa hats k'esik'iha pa'aj qu' hats witwapiihijiye'. 55 Qa pekhewe' efuts pekhewe' ta'łjii pa'aj ha' Galilea in nijayan pa'aj pa' Jesús qa yijayanijpha'm pa' José, qa yi'wen pa'aj pe' nimełuk qa pa' leqfenye'łij iye in yiwhinju'.* 56 Qa in wapilii pa'aj pe' letsil qa yaji'let ne'ej lesejets yewjisitji' na'aj tenekui qa pe' ewjisiyits iye. Ma' qa pa' witwapiihijii' qa wapiiju' pa'aj in l'anyejeyek kekhewe' wenit'ij qu' nanaqsiiikii yika'ajji' pa'aj pa' Moises'ik'i.*

24

Ita'x iye pa'aj pa' Jesús.

(Mateo 28:1-10; Marcos 16:1-8; Juan 20:1-10)

1 Qa pa' yojo nełu (domingo) in hats fo'iju' pa'aj sehe', qa pekhewe' efuts qa ikii pa'aj pe' nimełuk yeka'xtaxii pekhewe' hats yaji'let lesejets

‡ 23:50 Junta Suprema ikji' tenek'enhe'yij qa yejeł iye pa' sehe' Israel, pe' jukhew yamets 71. * 23:51 Hch 2:23; Lc 2:25,38

* 23:53 Is 53:9; Mr 11:2 * 23:55 Lc 1:42 * 23:56 Mr 16:1; Lc 24:1; Ex 20:10; Dt 5:14

ewjisii.* ² In yamtaxets pa'aj qa yi'wen pe' lit'otaxij ute pe' nimełuk in nite' i'nji' pa' leji'. ³ Qa uitaxifi pa'aj pe' nimełuk qa ham qu' ni'wen pe' f'ajiiki pa' Yatsat'ax'inij Jesús.* ⁴ Pekhewe'en qa ts'lıtsi'mkii pa'aj in yi'wen aka'an, ma' qa thxuuletš iye pa'aj pe' wetsjuk jukhew ts'ap'a'ajupju' lep-pep pe' leqhinatai,* ⁵ ma' qa qi in niijiwei pa'aj qa wonokok'enju'kii yametsju' sehe' in t'upiijukii pa'aj. Qa pe' wetsjuk jukhew qa yit'ijets pa'aj: — ĞInhats'ek in lenjełtaxilijii ke' naxju' hakha' hats nite' wa'm? ⁶ Nite' i'ni' hane'e'in, hats ıla'x iye. Menikfelitilik'i kakha' hats yit'ilij ewets in mexe i'ni'kii ha' Galilea, in yit'ij:* ⁷ “Ha'ne Ƙa's na' Jukhew testi'yij hatse' nekhewe' ul'ets jukhew qa' nenji'pha'm pe'qu' cruze' qa' nawa'm. Qa qu' namets wetshetk'ewi'ł nełuts qa' ıla'xe' iye.”* ⁸ Ma' qa pe' efuts qa nikfe'lik'i pa'aj ekewe' wi'tlijei. ⁹ Qa tepilik'uikii pa'aj pe' nimełuk, ma' qa nifelimik'i week ekewe' wekwek pe' once (11) apóstoles qa week iye pekhewep.* ¹⁰ Enewe' efuts nifelii pa'aj hekhewe' apóstoles, enewe'en: María Magdalena, Juana, ke' María lenene ha' Santiago qa hekhewep iye efuts.* ¹¹ Qa hekhewe'le apóstoles qa hik leqjunyejeyij pa'aj eke' wi'tlijei na'aj wenith'ij qe tefelhitiyik'i nite' yija' qu' lınye'je'kii, ma' qa nite' tek'enets pa'aj, yeqeku'.* ¹² Qa hakha'le Pedro qa niipha'm qa

* **24:1** Hch 20:7; 1Co 16:2 * **24:3** Lc 7:13; 12:4; Hch 1:21 * **24:4** Lc 2:9; 17:24; Hch 12:7 * **24:6** Mt 17:22-23; 26:32; Mr 5:41; 9:27,30-31; Jn 2:19; 1Co 15:4; Lc 9:22,44 * **24:7** Lc 9:22,31,44; 18:32-33; 23:21; 24:46; Mt 17:9,23; Mr 8:31; 9:31; 10:34 * **24:9** Hch 1:15-26; 2:14 * **24:10** Mr 15:40; 16:1; Lc 6:13; 8:2-3 * **24:11** Mt 28:17; Lc 24:41; Jn 20:25,27

wekuma'xii pa' i'ni' pe' nimełuk, qa teleqhetinifi pa'aj qa uja'xle in yi'wen pe' penyilots. Ma' qa ik iye pa'aj qi in yitjułaxijpha'm qa yijamti'ijupkii pa'n łunye'jkiiha.*

Pa' łunye'jkii pakha' wit'ikheyi'jii pa' Emaús.

(Marcos 16:12-13)

¹³ Hik pakha'aj pa' nełuji' pe' wetsjuk pekhewe' tek'enets in neki'iju' pa' wit'ikheyi'j yamii pa' witsset ła's hii Emaús, ipłu'umii once (11) kilómetro na' Jerusalén.* ¹⁴ Pekhewe'en qi in yifaakateji' pa'aj week aka' łunye'jkii. ¹⁵ Qa łunye'jkii pa'aj pekhewe'en in mexe yifaakateji' pa'aj, qa pa' Jesús qa nijayanpha'm ma' qa hįts'eyek pa'aj. ¹⁶ Qa pekhewe'le łotoi pekhewe'en qa mexele hik łunyejei qu' netit'oijo' qe qa' nite' nenikfe'li'ij.* ¹⁷ Pa' Jesús qa nifaakanij: —Łekpa' lifaakateji'iłji' ha'ne wit'ikheyi'jik'i?— Qa teke'lenju'kii pa'aj qi in ika'metetskii pa'aj. ¹⁸ Qa pakha' ewi'ł pekhewe'en hii Cleofas, qa yeku'ł pa'aj qa yit'ijets: —Łe akha' e'ewi'łe in pakha' łatałik'uiji' na' Jerusalén qu' nite' enikfe'le'ets ekewe' wekwek łunyejeji'kii nakha'an eke' nelutsik'i? —* ¹⁹ Ma' qa pa' Jesús qa yit'ijets pa'aj: —Łek pekhewe' wekwek?— Pekhewe'en qa yit'ijju' pa'aj: —Kekhewe' łunyejeikii kakha' Jesús Nazaret leite', hik kakha' ewi'ł profetatax qi pa' let'unha'xijup na'aj yaqsiiikii qa ne'ej yit'ij iye, qa yi'wenijha pa' Dios qa week iye ene' jukhew.* ²⁰ Qa hekhewe' tenek'enhe'yij he' pa'il

* **24:12** Lc 1:21,63; 2:18,33; 4:22; 6:14; 23:53; Hch 2:7; 3:12; 10:32

* **24:13** Ap 21:16; Mt 23:37; Hch 8:1 * **24:16** Lc 9:45; 18:34;

Jn 20:14-15; 21:4 * **24:18** Hch 26:26 * **24:19** Lc 4:14,24,34; 18:37,43; Hch 1:1; 2:22; Dt 18:15

qa he' tenek'enheiji' ha' witset in inaqyaji'ij qu' natlanhetiiyija, ma' qa yenji'pha'm ke' cruz.*
 21 Yekheweli'l qi in humtitaxi'l qu' hik kakha'ye' pakha' qu' naqsijju'ha qa' netwejinhetiile ene' Israel. Qa hatsle wetshetk'ewilik'i neluts kakha' lunye'jkii.* 22 Qa na'l iye he' uja'x efuts i'ni'l yitji'teje'm qi in ts'itjulati'lij iye, qe ikii pa'aj mexe leefiju' ke' lenime'uk. 23 Qa nite'le yi'wen pe' l'ajiki kakha'an. Qa nami'lyii qa nifelkii in yi'wen pe' angelits qa nifeli'm pa'aj in hatste' ila'x iye ka' Jesús. 24 Qa hekhewe' uja'x hekhewe' i'ni'l yitji'teje'm qa ikkii qa yejehii iye ke' lenime'uk pa'aj, qa yi'wen ka' hats yit'ijju' he' efuts, kakha'le Jesús qa nite' te'wenhetii.—* 25 Ma' qa pa' Jesús qa yit'ijets pa'aj: —iHayits qa nite' lenikfe'li'lik'i qa nite' iye aje'e'l qu' ek'eeni'lik'iha week ke' hats nifel ke' profetas'ik'i!.* 26 ¿Me nite' yit'ij qu' les le'wise' pa' Cristo qu' naats'e'ej week ekewe' wekwek ma' qa' nuiji'teje'm pa' tenek'enhe'yi' na' wa'sji'?—* 27 Ma' qa nifeeli'mha pa'aj week pekhewe' t'ejuyets pakha'an kekhewe' hats we'nika'ajji' pa'aj, qa ta'lijii pe' l'ikahai pa' Moises'ik'i qa teili'ij pe' week l'ikahai pe' profetas'ik'i.* 28 In yamets pa' witset la's Emaús hikpa' yamii pa'aj pekhewe'en, qa pa' Jesús qa we'nitonhifsin li'ik'i pa'qu' nakji'.* 29 Qa

* 24:20 Lc 9:44; 18:32; 23:13,21,25; Hch 3:13; 5:30; 13:27-28

* 24:21 Lc 9:22; 13:32; 18:33; 22:20; Hch 1:6 * 24:24 Lc 24:12;

Jn 20:2-10 * 24:25 Lc 16:31; 18:31; Hch 26:27; 2P 1:21 * 24:26

Lc 9:26,32; 21:27; 22:69; 24:44-48; 1Co 15:3-5; Hch 2:33; 7:55; 22:11

* 24:27 Gn 3:15; 12:3; 22:18; Nm 21:9; 24:17; 2S 7:12-16; Is 7:14; 9:6; 52:13-53:12; Jer 23:5-6; Dn 7:13-14; Mi 5:2; Zac 9:9; 12:10; Lc 16:16

* 24:28 Mr 6:48

pekhewe'en qa yinijit qu' mexe amane' eku'nijup, qa yit'ijets pa'aj: —A'mane' eku'ni'l yijup. Hats metju' ne' junu'. Hats najaleyiyukii.— Ma' qa yijayanteje'm pa'aj qa amanijup hekhewe'en.
³⁰ Qa hunye'jkii pa'aj in hats i'nijupju'kii pa' mesa qu' netekju' qa t'eku'mi' pa' pan qa yit'ijetspha'm le'wisij pa' Dios qa napk'asitju' qa netisijju' pa'aj pekhewe'en.* ³¹ Qa hik pakha'aj qa hats leke' qu' nenikfe'lij in hik pakha' Jesús, qa aje'eHe qessiikii pa'aj.* ³² Qa yifaakateji' pa'aj hekhewe'en: — ¿Me nite' f'uľfik'ikii pe' intawjets in i'nk'a nifel ine'm na' wit'ikheyi'jik'i, qa yeqethen inemik'iha iye kekhewe' hayiits we'nika'ajji' pa'aj?—*
³³ Pekhewe'en qa nite' optotskii iye pa'aj, qa aje'eľ wapilii iye ha' Jerusalén, qa iwoyitsii in ewi'l i'niji' hekhewe' once (11) apóstoles qa pekhewep iye,* ³⁴ in yit'ijju': —Yijaa'ija in hats iľa'x iye ha' Yatsat'ax'inij, qa we'nethinets pa'aj na' Simón.—*
³⁵ Ma' qa he' wetsjuk qa nifelimik'i' ek pakha'aj in lijs'ekii pa'aj wete'm qa nite'le nikfe'lij pa'aj, qa i'nk'aľe nikfe'ltaxij in napk'asiti'mju' pa'aj pa' pan.*

Jesús qa we'nethinets pe' t'ijatshenhei.

(Mateo 28:16-20; Marcos 16:14-18; Juan 20:19-23)

³⁶ In mexente' yilitaxijju' pa'aj in yifaakateji' hekhewe'en, ma' qa we'nethinets pa' Jesús ts'ap'aji'ju' leqewuk'u, qa yit'ijji'ju' in wetfelji'ju'

* **24:30** Lc 9:16; 22:19 * **24:31** 2R 6:17; Lc 24:16; Jn 20:19,26

* **24:32** Hch 17:3; 1Co 15:3-8 * **24:33** Lc 24:9 * **24:34** Lc

22:32; 1Co 15:4-5 * **24:35** Hch 2:42

pa'aj: —Na' wit'ikesimeya'xlekii qu' na'ni't ejup.—
 * 37 Qa pekhewe'le'en qa qi in nijiwei pa'aj,
 yumtitax qu' ni'wen pa'qu' wit-si'nq'ale'.* 38 Qa
 pa' Jesús qa yit'ijji'ju' pa'aj: —¿Inhats'ek in qi in
 le'nijiwe'yi't? ¿Qa inhats'ek iye in l'eni'tji' eke'
 witaqjamtikineyejeikii ne' atawjetsi't?)* 39 Jeli't
 ene' yikoyei qa ene' yif'iyei iye. Yakhaa'ija,
 nite' ye'tujtseika'. Ku'mi't yiwetscha qa' enikfe'li't
 yiwetscha, qe na'aj witsinq'al ham l'ese'ne' qa ham
 iye lenutse' qa yakha'le qa letsweni't in week na'l
 ye'm.—* 40 In yit'ijets pa'aj ekewe'en qa yethiinijha
 pe' lokoyei qa pe' lef'iyei iye. 41 Qa in lunyejeyek
 pa'aj pekhewe'en in mexe nite' yumtii'ija qu'
 hik pakha'ye' qe ta'lijupi' pa' lesaxitstaxi'mkii qa
 in yitjulaxijpha'mkii iye pa'aj. Pa' Jesús qa yit'ijets
 pa'aj: —¿Me na'li't e'm aqi'il qu' hetuj?—* 42 Qa
 testi'yij pa' ewi't lapk'as pa' wit'osjeyik sehets.
 43 Qa t'eku'miju't qa tuj pa'aj qa week yi'wenij
 pekhewe'en. 44 Qa yit'ij iye pa'aj: —Aka'an
 aka' yinifenye'j hik aka' ka' henfeli't e'mkii in
 mexe ha'ni't etji'teje'mkii, in hit'ilij ewets qu'
 les le'wise' qu' nafits qa' nasini'ik'iha kekhewe'
 week yika'ajji' pa'aj ka' Moises'ik'i qa kekhewe'
 iye lafaakanhei ke' profetas'ik'i qa kekhewe' iye
 Salmos.—* 45 Ma' qa hik pakha'aj pa' Jesús qa
 yit'ij qhof pe' laqjamtikineyejeikii ma' qa nikfe'lik'i

* 24:36 Lc 2:14; 7:50; 8:48; 10:5; 19:38; Hch 10:36 * 24:37 Lc
 24:5; Hch 10:4; 24:25; Mt 14:26 * 24:38 Jn 14:1,27 * 24:39 Jn
 20:25,27; Mt 28:9; Hch 2:31; 17:18,31-32; 23:6-10; 24:15,21 * 24:41
 Lc 22:45; Hch 12:14 * 24:44 Lc 9:22,44; 17:25; 18:31-33;
 22:37; Hch 13:15; 28:23; Sal 2:6-9; 16:10; 22:1-18; 34:20; 41:9;
 69:1-9,20-21,26; 110:1-7; 118:22-26

kekhewe' le'lijei pa'aj pa' Intata.* 46 Qa yit'ijets pa'aj: —We'nika'ajji' pa'aj, pa' Cristo qu' nawa'm qa qu' namets wetshetk'ewi'l neluts qa' ila'xe' iye,* 47 qa aka' hii qa' netfelhitii qa hik aka' nata'lets qu' nenikfe'letets qa' nili'ij pe' ul'ets in yaqsiijkii hats'inha qu' netwumhiti'yik'ui pe' lewu'lets ene' week witsetits, qa' nojo'oj na' Jerusalén.* 48 Qa ekheweli'l hi'weni'tha week ekewe' wekwek qa' enfeli'l.* 49 Qa yakha' qa' he'nukini'l ewetsju' nakha' hats yiwjutsiqen na' Tata. Qa ekheweli'l, amaneye' ekuni'iji' ha'ne witset Jerusalén hatse'lu' qu' hats estiitaxi'lij na' witt'unha'x ta'letspha'm na' wa's.—*

Jesús qa wapiletspha'm na' wa's.

(Marcos 16:19-20)

50 Ma' qa i'nk'ale pa'aj pa' Jesús qa yeka'xik'uifik'i pekhewe'en pa' witset, qa yamii pa'aj hakha' meti'm ha' Betania, ma' qa yit'ijipji' pa'aj k'eewe lokoyei in iyinipji' pa'aj.* 51 In mexe iyinipji' pa'aj qa leyijtem in toxi'mets pa'aj hekhewe'en qa tenilesi'yiju'l na' wa'sji'.* 52 Hekhewe'en, in hats yili'ijju' pa'aj in totjoyik'uiju'kii in qi in iyinets, ma' qa wapilii iye pa'aj ha' Jerusalén qi in le'sitsi'mkiiha,* 53 qa

* 24:45 Lc 9:45; 18:34; 24:27,31 * 24:46 Sal 16:10; Lc 9:22,44;

17:25; 18:32; Hch 8:26-40; 1Co 15:3-4 * 24:47 Hch 1:4-8; 2:38;

5:31; 8:22; Os 2:23; 14:2; Lc 3:3; Gn 12:3; Sal 22:27; Is 2:2; 49:6; Mal

1:11; Mt 28:19-20; Mr 16:15 * 24:48 Hch 4:20,33 * 24:49

Is 32:15; Jl 2:28-32; Jn 14:26; Hch 2:16-21; 4:33; Ef 1:13; Ro 15:13

* 24:50 Lc 19:29; Hch 1:12; Lv 9:22; 1Ti 2:8 * 24:51 Jn 20:17;

Hch 1:9-11 * 24:52 Mt 28:17; Lc 2:10

week nełuts yamji'jii pa'aj ke' qi witlijsitjii qu'
niwqinhetji' pa' Dios.*

* **24:53** Hch 2:46; 3:1; 5:42

INTATA LE'LIJEI
New Testament in Maka

copyright © 2013 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Maka

Translation by: Wycliffe Bible Translators, Inc.

Copyright Information

© 2013, Wycliffe Bible Translators, Inc. All rights reserved.

This translation text is made available to you under the terms of the Creative Commons License: Attribution-Noncommercial-No Derivative Works. (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/>) In addition, you have permission to port the text to different file formats, as long as you do not change any of the text or punctuation of the Bible.

You may share, copy, distribute, transmit, and extract portions or quotations from this work, provided that you include the above copyright information:

You must give Attribution to the work.

You do not sell this work for a profit.

You do not make any derivative works that change any of the actual words or punctuation of the Scriptures.

Permissions beyond the scope of this license may be available if you contact us with your request.

The New Testament

in Maka

© 2013, Wycliffe Bible Translators, Inc. All rights reserved.

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

clix

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 21 Feb 2024 from source files
dated 29 Jan 2022
9c3673e4-2b93-51ec-8ba3-aac5c1cd65b0